اسلامي ښوونه او روزنه

دولسم ټولګی

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت

د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش

Ketabton.com

اسلامي ښوونه او روزنه - دولسم ټولګی

درسي کتابونه د پوهنې په وزارت پورې اړه لري په بازار کې یې اخیستنه او خرڅونه په کلکه منع ده. له سر غړونکو سره قانوني چلن کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې وزارت
د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو
د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

اسلامي ښوونه او روزنه

دولسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـــ. ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليکوالان

- دکتور شير علي ظريفي
- نور الله صافی
- رقيب الله ابراهيمي

علمي اډيټوران

- مولوی قيام الدين کشاف
- محمد عارف لودين

د ژبې اډيټور

- محمد قاسم هيله من

ديني، سياسي او کلتوري کميټه:

- ډاکټر عطاء الله واحديار د پوهنې وزارت ستر سلاکار او د نشراتو رئيس.
- دکتور عبدالصبور فخری
- محمد آصف کوچی
- سيد فاضل شاه

د څارنې کميټه

- دکتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د براختيا، د ښوونکو د روزنې او د ساينس مرکز معين
- دکتور شير علي ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې مسؤول
- د سرمؤلف مرستيال عبدالظاهر گلستاني د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تاليف لوی رئيس

طرح او ډيزاين

عنايت الله غفاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی — دا عزت د هر افغان دی
کور د سولي کور د تورې — هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی — د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو — د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، ګوجر دي — پامېریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي — هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل ځلیږي — لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به — لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر — وایو الله اکبر وایو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې د وزیر پیغام

گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختیا او پرمختگ بنسټ جوړوي. تعلیمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختگ او ټولنې د اړتیاوو له مخې رامنځته کیږي. څرگنده ده چې علمي پرمختگ او ټولنیزې اړتیاوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعلیمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښايي چې تعلیمي نصاب د سیاسي بدلونونو او د اشخاصو د نظریو او هیلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتیب شوی دی. علمي گټورې موضوعگانې پکې زیاتې شوې دي. د زده کړې په بهیر کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدریسي پلان برخه گرځیدلې ده.

هیله من یم دا کتاب له لارښوونو او تعلیمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د میتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده کوونکو میندې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په باکیفیته ښوونه او روزنه کې پرله پسې گډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هیلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې بریاوې ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعلیمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤولیت په ریښتوني توگه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زیار کاږي چې د پوهنې تعلیمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دین له بنسټونو، د وطن دوستی د پاک حس په ساتلو او علمي معیارونو سره سم د ټولنې د څرگندو اړتیاوو له مخې پراختیا ومومي.

په دې ډگر کې د هېواد له ټولو علمي شخصیتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له میندو او پلرونو څخه هیله لرم چې د خپلو نظریو او رغنده وړاندیزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تألیف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتیب کې یې مرسته کړې، له ملي او نړیوالو درنو مؤسسو، او نورو ملگرو هېوادونو څخه چې د نوي تعلیمي نصاب په چمتو کولو او تدوین او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې یې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفیق

فاروق وردگ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

د موضوعاتو فهرست

لومړی لوست: د اعمالو تلل (وزن کول) ۱
دويم لوست: حوض ٤
دريم لوست: د صراط پل حق دی ۷
څلورم لوست: جنت ۹
پنځم لوست: جهنم (دوزخ) ۱۲
شپږم لوست: د ايمان نواقض (۱) ۱۵
اووم لوست: اصغر شرک ۱۹
اتم لوست: د ايمان نواقض (۲) ۲۱
نهم لوست: اصغر کفر ۲۵
لسم لوست: بدعت ۲۷
يوولسم لوست: د صحابه کرامو مقام ۳۱

د حديثو برخه ۳٦
دولسم لوست: د صحيح او حسن حديثونو پېژندل ۳۷
ديارلسم لوست: ضعيف (کمزوری) حديث ٤۱
څوارلسم لوست: موضوع حديث ٤۳
پنځلسم لوست: د احاديثو مشهور کتابونه ٤٦
شپاړسم لوست: مسؤوليت ۵۱
اوولسم لوست: اووه هلاکوونکي ګناهونه(۱) ۵۵
اتلسم لوست: اووه هلاکوونکي ګناهونه(۲) ۵۵
نولسم لوست: امر بالمعروف او نهی عن المنکر ٦۱
شلم لوست: په لګښت او نفقه کې اقتصاد ٦۵
يوويشتم لوست: د الله ﷻ کتاب او د پيغمبر ﷺ سنت ٦۹
دوه ويشتم لوست: په جهاد کې د ښځو ونډه ۷۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

در ويشتم لوست: رښتينولي ۷۸
څلر ويشتم لوست: د مجلس آداب ۸۲

د فقهې د اصولو برخه ۸٦

پنځه ويشتم لوست: د فقهې د اصولو پېژندنه ۸۷
شپږ ويشتم لوست: د فقهې د اصولو د علم پيدايښت او پراختيا ۹۱
اوه ويشتم لوست: د فقهې د اصولو مدارس ۹۷
اته ويشتم لوست: د اسلامي شريعت دلايل ۹۹
نهه ويشتم لوست: د قرآن كريم حكمونه ۱۰٤
ديرشم لوست: نبوي سنت ۱۰۹
يو ديرشم لوست: اجماع ۱۱٤
دوه ديرشم لوست: قياس ۱۱۹
دري ديرشم لوست: اختلافي دلايل (۱) ۱۲٤
څلور ديرشم لوست: اختلافي دلايل (۲) ۱۲۷
پنځه ديرشم لوست: له نصوصو څخه د استدلال طريقې ۱۳۰
شپږ ديرشم لوست: شرعي حكم ۱۳٥
اوه ديرشم لوست: شرعي حكم ۱۳۸
اته ديرشم لوست: فتوا ۱٤۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی لوست

د اعمالو تلل (وزن کول)

انسان په نړۍ کې بې هدفه نه دی پیدا شوی ، بلکې د ده کړه وړه ټول لیکل کېږي، دقیامت په ورځ به حساب ورسره کېږي، نیکي او بدي به یې تلل کېږي. د چا چې د نیکۍ تله درنده شوه، کامیاب دی او د چا چې د نیکۍ تله سپکه شوه، ناکام دی.

د اعمالو وزن څه ته وايي؟ دلیل یې څه دی؟ څنګه به ترسره کېږي؟ په دې لوست کې به د دې پوښتنو ځواب بیان شي.

د اعمالو د وزن څرنګوالی

د قیامت په ورځ، وروسته له دې چې انسانان ژوندي کړای شي، د حضرت محمدﷺ په شفاعت به د الله تعالی غضب سوړ شي. عملنامې به نیکانو ته په ښي لاس او بدانو ته د شا له خوا په کیڼ لاس ورکړل شي. حساب به پیل شي خلک به په خپلو اعمالو اعتراف وکړي او د مؤمنانو د اعمالو تلل به پیل شي. د چا چې د نیکۍ تله درنه شوه، هغه به جنت ته ځي او د چا، چې د بدۍ تله درنه شوه، هغه به د الله تعالی مشیت ته سپارل کېږي، که خوښه یې شي، نو جنت ته به یې ولیږي او که خوښه یې شي د څه وخت لپاره به یې په دوزخ کې واچوي. د عمل د جزا له لیدلو وروسته به یې جنت ته داخل کړي.

د اعمالو د تللو د اثبات دلایل: د اعمالو تلل په قرآن کریم او سنتو ثابت دي.

د عملنامو او د حساب په هکله الله تعالی فرمايي: ﴿فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ۞فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ۞وَيَنْقَلِبُ إِلَى اهلهِ مَسْرُورًا ۞ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ۞ فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا۞ وَيَصْلَى سَعِيرًا﴾ [الإنشقاق: ٧ - ١٢] **ژباړه:** نو هغه څوک چې عملنامه یې په ښي لاس ورکړل شي ، نو په اسانه توګه به حساب ورسره وشي او کورنی ته به خوښ وروګرځي او هغه څوک چې عملنامه یې دشا له لوري ورکړل شي ، هلاکت به ځان ته وغواړي او اور ته به ور دننه شي.

په یو بل آیت کې الله تعالی د اعمالو د وزن په هکله فرمايي: ﴿وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ [الأعراف: ٨] **ژباړه:** او په هغه ورځ به رېښتيني تلل وي، د چا، چې د (نیکۍ) پله درنه وي، هغوی به خلاصون ومومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له کافر سره د ده د اعمالو محاسبه شته، خو تلل يې نشته، ځکه چې د بلې پلې لپاره نيکي نه لري. الله تعالی په دې اړه فرمايي: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا﴾ [الكهف: ١٠٥] **ژباړه:** دا هغه کسان دي چې د خپل خښتن د آيتونو له منلو نه يې انکار کړی نو د دوی عملونه ضائع شول او د قيامت په ورځ به تله نه ورته ږدو.

له عملنامې څخه د بديو د محوې لارې چارې

که له يو چا څخه بد عمل صادر شي، نو په عملنامه کې يې ليکل کيږي. آيا داسې څه چارې شته چې دا بدي له عملنامې څخه محوه کړي؟

هو: نيکي بدي له منځه وړي. الله ﷻ فرمايي: ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾ (هود ۱۱۴)

ژباړه: بې شکه نيکي بدي له منځه وړي. ځينې هغه نيکي چې د بديو په محوه کولو کې مرسته کوي دا دي:

۱ـ له بدو څخه وروسته نيکي کول: رسول الله ﷺ ابوذر رضي الله عنه ته وفرمايل: «اتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ وَأَتْبِعْ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا وَخَالِقْ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ»[(1)]

ژباړه: هر چيرته چې يې له الله تعالی څخه وبريږه. له بدۍ نه وروسته نيکي کوه چې له منځه يې يوسي او د خلکو سره تعامل په ښو اخلاقو کوه.

۲ـ له ګناه نه ورسته اودس کول، بيا دوه رکعته لمونځ او له خدای څخه بښنه غوښتل

رسول الله ﷺ فرمايي: «مَا مِنْ رَجُلٍ يُذْنِبُ ذَنْبًا فَيَتَوَضَّأُ فَيُحْسِنُ الْوُضُوءَ ثُمَّ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ فَيَسْتَغْفِرُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا غَفَرَ لَهُ»[(2)]

ژباړه: څوک چې يوه ګناه وکړي بيا په ښه توګه اودس وکړي وروسته دوه رکعته لمونځ وکړي او له خدای څخه بښنه وغواړي الله ﷻ به ورته هرو مرو بښنه وکړي.

۳ـ پر کړاونو، ناروغيو او مصيبتونو باندې صبر کول: رسول الله ﷺ فرمايي: «مَا يُصِيبُ الْمُسْلِمَ مِنْ نَصَبٍ وَلَا وَصَبٍ وَلَا هَمٍّ وَلَا حُزْنٍ وَلَا أَذًى وَلَا غَمٍّ حَتَّى الشَّوْكَةِ يُشَاكُهَا إِلَّا كَفَّرَ اللَّهُ بِهَا مِنْ خَطَايَاهُ»[(3)]

ژباړه: مسلمان ته هيڅ ستوماني، ناروغي، تکليف، پريشاني، ضرر او غم نه رسيږي او آن ازغی يې په پښو کې نه ننوزي، مګر د ده ګناهونه پرې ښنل کيږي.

۱ـ مسند أحمد

۲ ـ مسند احمد

۳ – صحيح البخاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تله کې د پام وړ درانه عملونه

ټول نیک عملونه د پام وړ دي او باید کوچني ګڼلو له کبله تـرک نـه شـي، خـو د نبـوي سنتو د هدایاتو په رڼا کې ځیني اعمال د عمل په تله کې ډېر درووند والی راولي، چې پـه لاندې توګه دي:

۱ـ ښه اخلاق: رسول اللهﷺ فرمايي: «مَا شَيْءٌ أَثْقَلُ فِي مِيزَانِ الْمُؤْمِنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ خُلُقٍ حَسَنٍ وَإِنَّ اللَّهَ لَيُبْغِضُ الْفَاحِشَ الْبَذِيءَ»[۱] **ژباړه:** د قيامت په ورځ د مؤمن د نيکی په پله کې لـه نيکو اخلاقو څخه درووند څيز نشته او اللهﷻ بد ویونکي ته د قهر په سترګه ګوري.

همدا راز نیک اخلاق د کامل مؤمن نښه ده. رسـول اللهﷺ فرمـايي: «أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا».[۲] **ژباړه:** تر ټولو مؤمنانو د کامل ایمان خاوند هغه مؤمن دی چې تـر ټولـو ېې اخلاق غوره وي.

۲ـ ذکر: د مسنونو اذکارو سرته رسول، لکـه د (سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ) پـه کلماتو ذکر، ډېر اجر لري، رسول اللهﷺ په دې اړه فرمـايي: «كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ»[۳] **ژبـاړه:** دوه کلمې دي چې په ژبه سپکې خو په تله کې درندې او اللهﷻ ته محبوبې دي دا د **«سبحان الله وبحمده او سبحان الله العظيم»** کلمې دي.

همدا راز د (الْحَمْدُ لِلَّهِ) په کلمې ذکر: رسول اللهﷺ فرمـايي: «الْحَمْدُ لِلَّهِ تَمْلأُ الْمِيـزَانَ»[٤] **ژباړه:** الحمد لله تله ډکوي.

پوښتنې:

۱ـ د انسانانو عملونه څه وخت تلل کیږي؟

۲ـ د انسانانو د عملونو د تللو د اثبات دلايل ذکر کړئ.

۳ـ د ګناهونو د محوه کولو اسباب ذکر کړئ.

۴ـ کوم عملونه د تلې په درووندوالي کې ډېر رول لري؟

---

١ - مسند الصحابة في الكتب الستة - (٣٨ / ١٢٥)

٢ - سنن أبي داود- ن - (٤ / ٣٥٤)

٣ - متفق عليه

٤ - صحيح مسلم - (١ / ١٤٠)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم لوست

حوض

انسانانو ته د عملنامو له سپارلو، حساب او د مسلمانانو د عملونو له تول څخه وروسته به مسلمانان د رسول اللهﷺ له حوض څخه اوبه څښبي، چې تنده به يې وربانـدې ماتيږي.

حوض هم د هغو مغيباتو له جملې څخه دی چې ځان پوهول او ايمان راوړل وربانـدې لازم دي.

د حوض تعريف

حوض د اوبو د غونډېدلو ځای ته ويل کيږي او دلته له حوض څخه مراد هغه حوض دی چې الله تعالی يې خپل نبي محمدﷺ ته د حشر په ميدان کې د ده د تکريم او عزت لپاره ورکوي، څو د ده امتيان ورڅخه اوبه وڅښبي او خپله تنده ورباندې ماته کړي.

د حوض د اثبات دلايل

هغه حوض چې الله تعالی يې خپل رسول، محمدﷺ ته په آخرت کې ورکوي په قرآن کريم او په صحيحو احاديثو ثابت دی:

الله تعالی په قرآن کريم کې فرمايلي:﴿إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَـوْثَرَ﴾ **ژباړه:** بې شکه موږ تاته «کوثر» درکړی.

ډېرو علماوو له «کوثر» څخه په دې ځای کې د حوض معنا اخيستې.

د حوض اثبات په احاديثو کې هم شوی او په دې هکله روايت شوي احاديث متواتر دي.

د هغو راويانو شمېر چې په دې باب يې احاديث روايت کړي دي له پنځوسو تنو څخه هم زياتيږي، نبي کريمﷺ په يو حديث شريف کې فرمايلي دي: عَنْ أَبِى ذَرٍّ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا آنِيَةُ الْحَوْضِ قَالَ « وَالَّذِى نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لآنِيَتُهُ أَكْثَرُ مِنْ عَدَدِ نُجُومِ السَّمَاءِ وَكَوَاكِبِهَا أَلاَ فِى اللَّيْلَةِ الْمُظْلِمَةِ الْمُصْحِيَةِ آنِيَةُ الْجَنَّةِ مَنْ شَرِبَ مِنْهَا لَمْ يَظْمَأْ آخِرَ مَا عَلَيْهِ يَشْخُبُ فِيهِ مِيزَابَانِ مِنَ الْجَنَّةِ مَنْ شَرِبَ مِنْهُ لَمْ يَظْمَأْ عَرْضُهُ مِثْلُ طُولِهِ مَا بَيْنَ عَمَّانَ إِلَى أَيْلَةَ مَاؤُهُ أَشَدُّ بَيَاضًا مِنَ اللَّبَنِ وَأَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ »[1] **ژباړه:** ابوذرﷺ فرمايي: ما له رسول اللهﷺ څخه پوښتنه وکړه چې د حوض لوښي څومره دي؟ نبي کريمﷺ وفرمايل: د لوښو شمار يې د آسمان

---

۱ – رواه مسلم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ستورو څخه زيات دي، له هغو ستورو څخه چې په تپه تياره شپه کې وي. هـر څـوک چې له دې حوض څخه اوبه وڅښي هېڅکله به تږی نه شـي. لـه جنـت څخـه پکـې دوې ناوې اوبه توييږي. هر څوک چې لدې حوض څخه اوبه وڅښي هېڅکله به تږی نه شـي، پلنوالی او اوږدوالی يې سره برابر دي، او دومره فاصله لري لکه له عمـان څخـه تـر ايلـې پورې (عمان او ايله دوه ښارونه دي) اوبه يې له شيدو څخه زياتې سپينې او تر شاتو ډېرې خوږې دي.

په يو بل حديث شريف کې رسول کريمﷺ فرمايلي دي: «حَوْضِي مَسِيرَةُ شَهْرٍ وَزَوَايَاهُ سَوَاءٌ وَمَاؤُهُ أَبْيَضُ مِنَ الْوَرِقِ وَرِيحُهُ أَطْيَبُ مِنَ الْمِسْكِ وَكِيزَانُهُ كَنُجُومِ السَّمَاءِ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلاَ يَظْمَأُ بَعْدَهُ أَبَدًا »[1] **ژباړه:** زما حوض د يوې مياشتې په اندازه فاصله لري. زاويې يې ټولې سـره برابرې دي. اوبه يې له سپينو زرو څخه ډېرې سپينې دي. بوی يې لـه مـشکو زيـات خـوږ دی. لوښي يې دومره زيات او داسې ځلېدونکي دي لکه د آسـمان سـتورې، هـر څـوک چې لدې حوض څخه اوبه وڅښي هېڅکله به تږی نه شي.

پر حوض باندې د ايمان حکم

په حوض باندې ايمان او يقين لازم دی. هغه څوک چې حوض منـي، د ثـواب مـستحق ګرځي او هغه څوک چې له حوض څخه منکر شي، بدعتي او فاسق دی.

څوک له حوض څخه محروميږي؟

امام بخاري (رح) له حضرت انـسﷺ څخه روايـت کـوي چـې نبـي کـريمﷺ وفرمايـل: «لَيَرِدَنَّ عَلَيَّ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِي الْحَوْضَ حَتَّى عَرَفْتُهُمْ اخْتُلِجُوا دُونِي فَأَقُولُ أَصْحَابِي فَيَقُـــولُ لَـــا تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ»[2] **ژباړه:** خامخا به زما ځينې اصحاب زما خواتـه د حـوض (غـاړې ته) راشي، چې زه به يې پېژنم. بيا به له مـا څخـه وګرځـول شـي، نـو زه بـه وايـم دا زمـا ملګري دي، نو و به وايي: ته نه پوهيږې چې دوی له تا وروسته څه چارې (په دين کـې) راپيدا کړې وې.

---

۱ - رواه مسلم.

۲ - رواه البخاري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه په يو بل حديث شريف کې چې اسماء بنت ابوبکر صديق رضي الله تعالى عنهما روايت کړی، رسول الله ﷺ فرمايلي دي: «إِنِّى عَلَى الْحَوْضِ حَتَّى أَنْظُرَ مَنْ يَرِدُ عَلَىَّ مِنْكُمْ وَسَيُؤْخَذُ أُنَاسٌ دُونِى فَأَقُولُ يَا رَبِّ مِنِّى وَمِنْ أُمَّتِى. فَيُقَالُ أَمَا شَعَرْتَ مَا عَمِلُوا بَعْدَكَ وَاللَّهِ مَا بَرِحُوا بَعْدَكَ يَرْجِعُونَ عَلَى أَعْقَابِهِمْ»[1] **ژباړه:** زه به په حوض باندې يم او ګورم به چې له تاسو څخه څوک ماته راځي؟ او ز ما له مخې به ځيني خلك وګرځول شي، نو زه به وايم، اې الله! دا زما او زما له امت څخه دي، نو وبه ويل شي، آيا ته خبر نه يې په هغه څه چې دوی له تا څخه وروسته کول؟ زما دې په الله تعالى قسم وي چې دوی لـه تا څخه وروسته تل په خپلو پوندو باندې بېرته ګرځېدل.

نو هر هغه څوک چې د الله تعالى له دين څخه واوړي او يا په دين کې داسې نوی شی پيدا کړي چې د الله تعالى خوښ نه وي او د هغې اجازه يې نه وي کړې، هغه به د نبي کريم ﷺ له حوض څخه وشړل شي او هېڅکله به له دې حوض څخه اوبه ونه څښي.

پوښتنې:

١. حوض تعريف کړئ.
٢. د حوض د اثبات دلايل ذکر کړئ.
٣. په حوض باندې د ايمان حکم بيان کړئ.
٤. څوک حوض ته نه پرېښودل کېږي؟

---

١ ـ رواه مسلم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم لوست

د صراط پل

کله چې د حشر په میدان کې له انسانانو سره حساب او کتاب وشي، ملائکې به د الله تعالی په امر سره د دوی د تېرېدلو لپاره د دوزخ په ملا باندې پل کېږدي او دوی به پرې تېرېږي.

د صراط تعریف

صراط د ژبې له مخې لويې لارې ته وايي او په اصطلاح کې: د هغه پل څخه عبارت دی چې د ټولو خلکو لپاره به د قيامت په ورځ پر جهنم باندې اېښودل کيږي. نيکان بـه پـرې تيريږي او بدان به ورڅخه په جهنم کې لويږي.

کله چې له انسانانو سره د محشر په ميدان کې محاسبه وشي، نو وروسته به الله ﷻ ملايکـو ته امر وکړي چې د جهنم په ملا باندې پل کيږدئ. بندګانو ته به حکم وشـي چـې د پـل څخه تير شي، پر پل تيريدل د بنده په عمل پورې اړه لري،که د چا عمل ښه (نېـک) وي هغه به ورڅخه په ډيره اسانی تيريږي او که د چا عمل بد وي هغه به ورڅه په ډيره سختی تيريږي او يا به په جهنم کې لويږي.

د صراط د پل د اثبات دليل

د صراط پل او وربا‌ندې تيريدل په قرآنکريم، نبوی احاديثو او د امت په اجماع سره ثابت دي.

أ- **قرآن کريم:** الله ﷻ فرمـايلي دي: ﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا﴾ [مـــريم: ٧١] **ژباړه:** نـشته هيڅوک له تاسې څخه مګر دا چې جهنم ته به وارديږي.

ځينو مفسرينو د ورود ترجمه په عبور کړې او ويلي يې دي چې ټول خلك به يو ځـل د قيامت په ورځ د صراط په پل تېرېږي.

ب- **حديث شريف:** پـه ګڼـو احـاديثو کـې د صـراط د پـل يادونـه شـوې ده، لکـه چـې پيغمبرﷺ فرمـايي: ﴿وَيُضْرَبُ جِسْرُ جَهَنَّمَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يُجِيزُ وَدُعَاءُ الرُّسُلِ يَوْمَئِذٍ اللَّهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ﴾[1]

١ـ صحيح البخاري ت – (١٦ / ٤١٩). صحيح مسلم – (١ / ١١٢)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: او بیا به پر جهنم پل وتړل شي. پیغمبرﷺ وفرمایل: نو زه به اول هغه څوک یم چې په پل به تیر شم او ټول پیغمبران بـه پـه دغـه وخـت کـې دا دعـاء لـولي: ای الله سـلامتي غواړو، ای الله سلامتي غواړو.

ج ـ د اهل سنت او جماعت ټولو علماوو په دې اجماع کړې چې د صراط پل حق دی.

د صراط د پل صفت

په قران کریم کې د صراط د پل ذکر په اجمالي توګـه شـوی دی خـو پـه احـادیثوکې د صراط د پل په اړه پوره او کره معلومات ذکر شوي دي.

لنډیز یې دا دی چې هېڅوک هم په پله باندې د هغه د پلن والي او پوخوالي لـه کبلـه نـه شي تېرېدای، بلکه څوک چې وربانديې تېرېږي هغه به د خپل نېک عمـل او د الله تعـالی دتوفیق له امله وربانديې تېرېږي.

د صراط په پل د تیریدونکوحال

د صراط په پل تیریدونکي انسانان به د خپلو ښو او بدو عملونو په اعتبار سره په یو شان نه وي. څوک به پرې ډېر تیز د بریښنا په شان تیریږي. څـوک بـه پـرې دتیـز بـاد پـه شـان تیریږي. څوک به د ښه ځغلنده آس په شان پرې تیریږي. څوک به پرې په منډه تیریږي. څوک به پرې لږ تیز تیریږي. څوک به د عادي حالت په شان پرې تیریږي. خو ځینې نور بد عمله انسانان به د صراط په پله په چنګکونو کې نښلي او سر کښته به یې په جهنم کې راغورځوي.

د صراط په پل ایمان درلودل

موږ په دې کلک ایمان لرو چې د قیامت پـه ورځ بـه اللهﷻ د دوزخ پـه منـځ بانـدې د صراط پل بړدي او انسانان به پرې تیریږي او دا یوحقیقي پل دی چې اللهﷻ تـه یـې پـوره کیفیت معلوم دی.

پوښتنې:

۱. د صراط لغوي او اصطلاحي معنا ذکر کړئ.
۲. په قیامت کې به تر ټولو لومړی څوک د صراط پر پل تیریږي؟
۳. د صراط پل به په کوم ځای کې ایښودل کیږي؟
٤. د صراط پل به حقیقي وي اوکه مجازي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم لوست

جنت

لکه چې ومو لوستل الله ﷻ به انسانان ژوندي را پاڅوي اوهر یو انسان ته به خپله عملنامه په لاس کې ورکړل شي. عملونه به یې وتلل شي. د چا د عملونو تله چې درنده شوه هغه به سرلوړی جنت ته ځي.

د جنت تعریف

جنت په عربی ژبه کې هغه پراخه باغ ته ویل کیږي چې ځمکه یې په ډول ډول ونو پوښل شوې وي. په شرع کې د هغه کور څخه عبارت دی چې الله ﷻ د مؤمنانو لپاره تیار کړی، په ډول ډول نعمتونو ښکلی شوی دی او د تل لپاره به هلته اوسیږي.

د تعریف شرح

د جنت لفظ په عربي ژبه کې په مختلفو معناګانو استعمال شوی دی، لکه هغه ځیز چې له سترګو څخه پټ وي. هغه باغ او باغچه چې په کې رنګا رنګ بوټي او میوه لرونکې ونې وي او په سیورو یې د ځمکې مخ پوښلی وي، خو د عقایدو په علم کې جنت په آخرت کې له هغه کور څخه عبارت دی چې ډول ډول نعمتونه به په کې وي او الله ﷻ د هغو خلکو لپاره تیار کړی دی چې په الله ﷻ او د هغه په ملایکو، رسولانو، کتابونو او د آخرت په ورځ کلك ایمان لري، په دنیا کې یې خپله خپلې نفسي غوښتنې نه دي منلې او د الله او د هغه د پیغمبر په لارښوونه ژوند تیروي. جنت ډیر نومونه لري، لکه د سلامتیا کور، د دایمي استوګنې ځای، د ورتللو ځای، فردوس، د نعمتونو کور او داسې نور.

د جنت د اثبات دلایل

قرآن کریم

الله ﷻ د جنت د پیدایښت په اړه فرمایلي دي: ﴿أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ﴾ [آل عمران: ۱۳۳]

ژباړه: (هغه جنت) چې تیارکړای شوی دی د پرهیزګارانو لپاره.

په بل آیت کې الله تعالی فرمایي: ﴿سَابِقُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ﴾ [الحدید: ۲۱] **ژباړه:** د خپل څښتن له لوري ښښنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته (هڅه وکړئ)يو له بل څخه مخکې شئ او دهغه جنت خوا ته چې، د هغه پراختيا د ځمکې او آسمانونو په څير ده او دهغه چا لپاره تيار کړای شوی دی چې په الله ﷻ او د هغه پر پيغمبرانو يې ايمان راوړی وي.

حديث

په بې شميره احاديثو سره د جنت وجود ثابت دی.

نبي کريمﷺ په يو حديث شريف کې فرمايلي دي: عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِىِّﷺ قَالَ «قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَعْدَدْتُ لِعِبَادِى الصَّالِحِينَ مَا لاَ عَيْنٌ رَأَتْ وَلاَ أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلاَ خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ».[1]

ژباړه: ابوهريرهؓ له رسول اللهﷺ څخه روايت کوي چې الله ﷻ فرمايلي دي: ما د خپلو نيکو بنده ګانو لپاره داسې نعمتونه تيارکړي دي چې نه سترګو ليدلي، نه يې غوږونو صفت اوريدلی، نه يې کوم انسان په زړه کې تصورکړی دی.

له پورتنيوحديثونو څخه په ډاګه معلوميږي چې جنت اوس هم موجود دي.

جنتيان

جنت د پرهيزګارانو، نيک عملو، ريښتينو، دالله تعالی او د هغه د رسول د تابعدارانو، په ايمان د استقامت د خاوندانو، الله ﷻ ته د نيژدې کسانو او د هغو خلکو ځای دی، چې د الله تعالی حکمونو ته غاړه ږدي، او له نواهيو څخه يې ځان ساتي.

جنت ته د جنتيانو تلل

جنتيان به جنت ته خوشحاله او سپاره ډلې ډلې روان وي.الله ﷻ فرمايلي دي: ﴿يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا﴾ [مريم: ٨٥] **ژباړه:** او ياده کړه [ای محمده] هغه ورځ چې را جمع به کړو موږ پرهيزګاران د الله ﷻ حضور ته په داسې حال کې چې ډلې ډلې به (په سپرليو سپاره) وي.

حضرت عليؓ فرمايي: چې دوی به پياده نه بوتلل کيږي، بلکې دوی به په داسې سپرليو سپاره وي چې مخلوقاتو به هغه سپرلی نه وي ليدلي.[2]

---

١ - صحيح مسلم

٢ـ تفسير الطبري - (١٨ / ٢٥٤)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په جنت ايمان لرل

پدې باندې عقيده درلودل لازم دي چې جنت دنورو مخلوقاتو څخه مخکې الله ﷻ پيداکړی دی، او اوس هم موجود دی، تل به وي، او هيڅ فنا نه لري.[1]

پوښتنې:

١. جنت تعريف کړئ.
٢. د جنت د اثبات دلائل بيان کړئ.
٣. جنت د کومو خلکو ځای دی؟
٤. جنت ته به جنتيان څرنګه بېول کيږي؟
٥. په جنت باندې د ايمان حکم بيان کړئ.

کورنی دنده:

زده کوونکي دې د جنت د توصيف او هغو عملونو چې جنت ته د تللو لامل ګرځي يوه مقاله وليکي.

١ـ الفقه الأكبر – (١ / ٦٣)، العقيدة الطحاويه– (١ / ٥١)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم لوست

جهنم (دوزخ)

کله چې الله ﷻ ټول انسانان له قبرونوخخه را پاڅوي، هر انسان ته خپله عملنامه ورکړل شي او د مسلمانانو عملونه وتلل شي، نو نه منونکي او بد عمله خلك به دوزخ ته ځي.

د جهنم تعريف: جهنم دكندې معنا لري او په شرع کې جهنم د هغه اور نوم دى چې الله ﷻ دکافرانو اوګناهکارو مسلمانانو د عذابولو لپاره پيدا کړى دى.(۱)

د تعريف شرح

جهنم له هغه اور څخه عبارت دى چې الله تعالى دکافرانو، مشركانو، دپيغمبرﷺ د رسالت دمنكرينو، او د ګناهكارانو مؤمنانو لپاره پيداکړى دى. جهنم دکافرانو لپاره ابدي ځاى دى، او ګناهكار مؤمنان به په کې د خپلو ګناهونو او جرمونو په اندازه پراته وي او بيا به ورڅخه راويستل كيږي. جهنم ډير نومونه لري لکه: لظى، حطمه، سعير، سقر، جحيم، هاويه او هم زياتې طبقې او درجې لري چې يوه له بلې څخه سخته او هلاكوونكې دي.

د دوزخ د اثبات دلايل

الله تعالى په قرآن كريم کې د دوزخ په اړه فرمايلي دي: ﴿فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ﴾ [البقرة: ٢٤]

ژباړه: له هغه اور څخه ووېرېږئ چې د هغه خس(دسون توکي) به انسانان اوکاڼي وي چې د حق د منكرانو لپاره تيارکړاى شوى دى.

په بل آيت کې الله تعالى فرمايي﴿وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴾ [آل عمران: ١٣١]

ژباړه: (ځانونه له هغه اور څخه وساتئ چې د كافرانو لپاره تيار شوى دى)

همدا راز په بې شميره احاديثو کې د دوزخ يادونه شوې او ټول امت پې په شتون اجماع كړې.

١ـ مفردات الفاظ القرآن للراغب الاصفهاني (١ / ٢٠١)، القاموس الفقهي - (١ / ٧٢)

(c) ketabton.com: The Digital Library

جهنميان (دوزخيان)

جهنم د کافرانو، منافقانو، مجرمانو، سرکښانو، ظالمانو، ګمراهانو، د آخرت په مقابل کې د دنيا خوښوونکو، بد عملو او د هغه چا ځای دی چې د الله ﷻ او د هغه له رسول سره دښمني لري اويا يې له اوامرو څخه سرغړونه کوي او دحق لارې ته نه راګرځي.

جهنم ته د دوزخيانو وړل

ځيني خلک به جهنم ته پرمخې په مخونو باندې وړل کيږي. له رسول الله ﷺ څخه يوه صحابي پوښتنه وکړه چې څرنګه به دوی په مخونو وړل کيږي؟ پيغمبر ﷺ ورته وفرمايل: هغه ذات چې دوی په پښو ببولای شي په دې هم قادر دی چې په مخونو يې يوسي.[1]

جهنميان به د ښاروپو په شان رمې رمې شړل کيږي او له هر لورې څخه به ملايکې ورباندې آوازونه کوي. الله ﷻ فرمايي: ﴿وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ زُمَرًا﴾ [الزمـر: ٧١]

ژباړه: او هغه کسان چې کافر شوي وو ډله ډله به د دوزخ خواته وړل کيږي.

په بل آيت کې الله تعالی فرمايي: ﴿يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا﴾ [الطور: ١٣] **ژباړه:** په کومه ورځ چې دوی به په ټيلو ټيلو د جهنم د اور خواته بوتلل شي.

او مخکې له دې چې جهنم ته داخل شي د جهنم داسې آواز به واوري چې د دوی د غوږونو پردې به څيرې کړي، اوزړونه به يې په سخته ويره او هيبت کې پريوزي. الله ﷻ فرمايي: ﴿إِذَا رَأَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا﴾ [الفرقان: ١٢] **ژباړه:** هغه اور چې کله له ليرې نه دوی ووينې نو دوی به د هغه د غضب او تاو آوازونه واوري.

او هم به ډير زيات تږي وي. الله ﷻ فرمايي: ﴿وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وِرْدًا﴾ [مريم: ٨٦]

ژباړه: او مجرمان به د تږو ښاروپو په شان د دوزخ لورې ته وشړو.

همدارنګه کله چې دوزخيان جهنم ته بوول کيږي دوی به ړانده شي هيڅ به نه ويني، هم به ګونګيان شي ژبې به يې نه چليږي، او هم به کاڼه شي هيڅ به نه اوري. الله تعالی فرمايلي دي: ﴿وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا﴾ [الإسراء: ٩٧]

ژباړه: دغه خلك به موږ د قيامت په ورځ پر مخې راکاږو، په داسې حال کې چې ړانده، ګونګيان او کاڼه به وي.

١_تفسير الطبري ١٩\٢٦٨

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوكله چې جهنم ته وړل كيږي ډير د ذلت او خوارۍ په حالت كې به وړل كيږي. الله تعالى فرمايي: ﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ﴾ [آل عمـران: ١٢]

ژباړه: (اى محمده!) كومو خلكو چې ستا د دعوت له منلو نه انكار كړى دى، هغوى ته ووايه هغه وخت نږدې دى چې تاسې به مغلوب شئ د دوزخ لورې ته به په منډو منډو وروستل شئ او دوزخ ډير بد استوګنځى دى. او بل ځاى الله ﷻ فرمايي: ﴿فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا﴾[مريم: ٦٨] **ژباړه:** ستا په رب قسم چې موږ به هرو مرو دوى ټول او له دوى سره شيطانان هم ترلي راولو بيا به يې د دوزخ چار چاپير سر ښكته په ګونډو را حاضر كړو.

او دا د ذلت ډير بد حالت دى چې الله ﷻ تصوير كړى دى.

كله چې دوى د جهنم خواته وروستل شي او د اور ويرووونكى حالت ووينې نو ډير زيات به پښيمانه شي او د دې ارمان به وكړي چې كاشكې يوځل بيا دنيا ته بوول شوي واى تر څو ايمان مو راوړى واى، خو له اور څخه به خلاصون نه مومي. الله ﷻ فرمايي: ﴿وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾. [الأنعام: ٢٧]

ژباړه: كاشكې تا د هغه وخت حالت ليدلى واى چې دوى د دوزخ په غاړه ودرول شي، په دې وخت كې به دوى ووايي: كاشكې موږ دنيا ته يوځل بيا ليږل شوي واى نو د خپل رب نښانې به مو دروغ نه ګڼلې او ايمان به مو راوړى وو.

په جهنم (دوزخ) د ايمان حكم

د دوزخ په شتون عقيده درلودل فرض دي او منكر يې د اسلام له دايرې څخه بهر ګڼل كيږي.(١)

پوښتني:

١. جهنم تعريف كړئ.
٢. د دوزخ د اثبات دلايل بيان كړئ.
٣. دوزخ د كومو خلكو ځاى دى.
٤. كوم عملونه دوزخ ته د داخليدو لامل كيږي؟
٥. دوزخيان به څرنګه دوزخ ته بېول كيږي؟
٦. په دوزخ باندې د ايمان حكم بيان كړئ.

١_ الفقه الأكبر – (١ / ٦٣)، العقيدة الطحاويه – (١ / ٥١)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم لوست

د ایمان نواقض (۱)

اکبر شرك

شرك د انسان د هلاکت لامل او تر ټولو لوی ظلم دی. شرك هغه ګناه ده چې الله تعالی یې نه ښښي.

د شرك تعریف

شرك په لغت کې حصې او برخې ته ویل کېږي چې په ګډون، سیالۍ او شراکت باندې یې هم اطلاق شوی دی او په اصطلاح کې له الله تعالی سره په ذات، صفاتو، تصرفاتو او عبادت کې شریك پیدا کولو ته شرك ویل کېږي.

۱. **په ذات کې شرك:** لکه څوك چې دوه خدایان ومني.

۲. **په صفاتو کې شرك:** لکه څوك چې د الله تعالی د صفاتو په څېر نورو مخلوقاتو ته صفات ثابت وګڼي، له اسبابو پرته څوك په غیبو عالم وګڼي، د هغه تعالی په ډول بل څوك قادر او سمیع وګڼي او یا په صفاتو کې تمثیل یا تکییف وکړي.

۳. **په تصرفاتو کې شرك:** دې ته وایي چې له الله تعالی پرته له اسبابو پورته متصرف د کار جوړوونکی او د حاجت پوره کوونکی یا مشکل کشا بل څوك وګڼل شي.

٤. په عبادت کې شرك دې ته وایي چې له الله تعالی پرته بل چا ته د بندګۍ سر ټیټ کړای شي، د الله تعالی په مقابل کې یې طاعت، ستاینه، یاتعظیم په دې بنیاد وشي چې په غیبي قدرت سره دګټې اوزیان واکمن دی.

د شرك ډولونه

شرك په دوه ډوله دی: ستر شرك (الشرك الاکبر) او کوچنی شرك(الشرك الاصغر).

ستر شرك چې له الله تعالی سره څوك سیال ونیول شي، داسې عبادت یې وشي لکه د الله تعالی، دا ډول شرك انسان له اسلام څخه باسي، ټول عملونه یې له منځه وړي او که په دې شرك مبتلا شخص له توبې پرته ومري نو د تل لپاره به په دوزخ کې وي.

د قرآن کریم د هدایاتو له استقراء څخه معلومیږي چې ستر شرك په څلور ډوله دی: په دعاء او بلنه کې شرك، په نیت او قصد کې شرك، په طاعت کې شرك او په محبت کې شرك، چې په لاندې توګه بیانیږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ د دعاء او بلنې شرک: دا ځکه چې دعاء د عبادت له مهمو ډولونو څخه ده. رسول اللهﷺ فرمايلي: (الدعاء هو العبادة)[1]، الله تعالى فرمايي: ﴿وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾ [غافر: ٦٠] **ژباړه:** او ستاسو څښتن وايي ما رابلئ بلنه مو قبلوم. يقينا هغه کسان چې زما له عبادت څخه په لويي مخ اړوي، ژر به جهنم ته د ذلت په حال کې ننوزي.

څرنگه چې دعاء عبادت دی، له الله تعالى بل چا ته يې اړول شرک گڼل کيږي. الله تعالى فرمايي: ﴿وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ﴾ (المؤمنون: ١١٧) **ژباړه:** او څوک چې له الله تعالى سره بل خدای رابلي سره له دې چې هيڅ دليل (په دې کارکې) نه لري، نو ده حساب يوازې د ده له څښتن سره دی، بې شکه کافران برى نه مومي.

همداراز فرمايي: ﴿فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ﴾ (العنكبوت: ٦٥) **ژباړه:** کله چې دغه خلک په بېړۍ کښې سپريږي نو د الله نه په خالص اعتقاد سره دعا غواړي، بيا کله چې الله دوى وژغوري (وچې ته يې راولي) نو ناڅاپه دوى بيا په شرک کولو لاس پورې کړي.

له دې څخه په ډاگه څرگنديږي چې له الله تعالى پرته د بل چا رابلل او له اسبابو پورته له بل چا څخه مرسته غوښتل شرک دی.

۲ـ د نيت او قصد شرک: دا شرک دې ته وايي چې خاوند يې په خپلو ديني اعمالو سره يوازې دنيوي مقاصدو ته ځان رسول وغواړي او په کلي توگه يې موخه د ځان ښودنه او رياء وي، د منافقانو په دود د الله رضا بيخي ونه غواړي. داسې شخص هم په ستر شرک کې غورځېدلى.

الله تعالى فرمايي: ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ۞أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ [الهود: ۱۵، ۱۶] **ژباړه:** کوم خلک چې (يوازې) د همدې دنيا د ژوند او د هغې د ښکلاو غوښتونکي وي، د هغو د کړو وړو ټوله ميوه موږ همدلته ورکوو او په دې کې له هغو سره هيڅ کمي نه کيږي، خو په آخرت کې د دغه راز خلکو لپاره له اوره پرته نور څه

۱ – رواه احمد والترمذی

(c) ketabton.com: The Digital Library

نشته (هلته به معلومه شي) څه چې هغوی په دنیا کې کړیدي هغه ټول خاورې ایرې شول او اوس د هغو ټول کړه وړه محض باطل دي.

۳ـ د طاعت شرك: دا دې ته وايي چې يو څوک د حرامو او حلالو په هکله د الله تعالی د دين په خلاف د مخلوق ومني او په زړه کې دا وانګېري چې مخلوق د حلالو د تحريم او يا د حرامو د تحليل واک لري.

الله تعالی د نصاراوو په هکله فرمايي: ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ (التوبة: ۳۱).

ژباړه: دوی خپل عالمان او روحانيون له الله پرته خپل اربابان نيولي دي او همدغه راز مسيح ابن مريم هم. په داسې حال کې چې دوی ته له يو معبود نه پرته د بل هېچا د بنده ګی کولو حکم نه وو ورکړی شوی، هغه ذات چې له هغه پرته بل هېڅوک د عبادت وړ نشته، پاک دی له هغو مشرکانه خبرو څخه چې دوی يې کوي.

۴ـ د محبت شرك: دا دې ته وايي چې يو څوك له الله تعالی پرته بل چا سره داسې مينه ولري چې د هغه د لوی ګڼلو له کبله د عبوديت او عاجزۍ سر ورته ښکته کړي، سره له دې چې د اجلال او تعظيم لپاره يوازې الله تعالی ته په مينه د عاجزۍ سر ښکته کيږي او عبادت يې کيږي.

الله تعالی فرمايي: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ﴾ (البقرة: ۱٦۵). **ژباړه:** ځينې خلك داسې دي چې له الله نه پرته نور د هغه سيالان ګرځوي او پر هغو داسې مين دي لکه چې څنګه له الله سره مينه لرل ښايي. په داسې حال کې چې ايمان لرونکو ته تر هر چا زيات الله ګران وي.

د اکبر شرك حكم:

د دې ډول شرك خاوند مشرك بلل کيږي، د ابد لپاره به په دوزخ کې وي، هېڅکله له دوزخ څخه نه ايستل کيږي او د هېڅ شفاعت کوونکي شفاعت د ده په حق کې نه قبليږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتني:

۱. شرک تعریف کړئ.
۲. شرک په څو ډوله دی؟
۳. اکبر شرک په څو ډوله دی؟
٤. آیا مشرک ته الله تعالی ښښنه کوي؟
٥. په نیت او قصد کې شرک څه ته وایي؟
٦. د دعاء او بلنې شرک څه شی دی؟
۷. د اکبر شرک حکم بیان کړئ.

کورنی دنده:

زده کوونکي دې د اکبر شرک په اړه یوه مفصله مقاله ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم لوست

اصغر شرک

د اکبر شرک ډولونه او حکم مو په مخکې لوست کې ولوست. په دې لوست کې د اصغر شرک تعریف او ډولونه لولو.

د اصغر شرک تعریف

اصغر شرک هغه ګناه ده چې الله تعالی په قرآن کریم او یا نبي کریمﷺ په خپلو مبارکو احادیثو کې د زجر او تهدید له امله د شرک په نامه سره یاد کړي دي، خو هغه شرک نه دی چې له اسلام څخه د وتلو لامل وګرځي او یوازې هغو ګناهونو ته د شرک نسبت کولای شو چې شارع په شرک سره نومولي وي، چې په دوه ډوله دی:

۱. **ښکاره شرک:** دا شرک په الفاظو او افعالو کې منځ ته راځي.

أ. **الفاظ:** لکه، له الله تعالی پرته په بل شي سوګند (قسم) خوړل، ابن عمر رضی الله تعالی عنهما فرمایلي دي چې له الله تعالی پرته په بل شي سوګند مه کوئ، ځکه ما له رسول اللَّه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ څخه اوریدلي چې فرمایل یې: «مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللَّهِ فَقَدْ كَفَرَ وَأَشْرَكَ»[۱] **ژباړه:** هغه څوک چې له الله تعالی پرته په بل شي قسم وخوري یقیناً کافر او مشرک شو.

ب. **افعال:** لکه د ځینو ناروغیو د درملنې لپاره له هغو شیانو څخه ګټه اخیستل چې الله تعالی هغه د دفعه کولو اسباب نه وي معرفي کړي. لکه څرنګه چې نبي کریمﷺ فرمایلي دي: «مَنْ عَلَّقَ تَمِيمَةً فَقَدْ أَشْرَكَ»[۲] **ژباړه:** هر څوک چې (پخپله یا د ماشومانو او یا د حیوان په غاړه کې) یو څه شی ځوړند کړي، یقیناً چې ده د شرک کار تر سره کړ.[۳]

۲. **خفي شرک:** په نیتونو او ارادو کې شرک ته خفي شرک ویل کیږي، لکه: ریاء. ریاء دې ته ویل کیږي چې یو څوک نیک کار د دې لپاره تر سره کړي چې خلک یې

---

۱ – مسند أحمد – (۱۰ / ۲٤۹)

۲ – مسند أحمد – (۲۸ / ٦۳۷)

۳ – هغه شیان چې د جاهلیت په وخت کې مروج وو او مشرکانو به د خپلو ماشومانو یاحیواناتو په غاړه کې د دې لپاره ځوړندول چې نظر نه شي. د هغو ټولو شیانو ځوړندول حرام دي، لکه: کونجکې، مرۍ، بندونه، ګوجر او داسې نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ووينې او بيا ووايي چې فلانی ډېر ښه سړی دی او د ده مدحه وکړي. الله تعالی په دې اړه فرمايلي دي: ﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ [الكهف: ١١٠] **ژباړه:** نو څوک چې له خپل پروردګار سره د يو ځای کېدو په هيله وي هغه ته په کار دي چې ښه عمل وکړي او په بنده ګی کې له خپل رب سره بل څوک شريک نه کړي.

نبي کريمﷺ فرمايلي دي: «إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمُ الشِّرْكُ الأَصْغَرُ» ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ ، وَمَا الشِّرْكُ الأَصْغَرُ؟ قَالَ: «الرِّيَاءُ»[1] **ژباړه:** يقيناً چې زه په تاسو باندې له ټولو شيانو څخه زيات له اصغر شرک څخه وېرېږم. صحابه وو پوښتنه وکړه، اې د الله رسوله! اصغر شرک څه شی دی؟ رسول اللهﷺ وفرمايل: رياء.

د اصغر شرک حکم

اصغر شرک له اسلام څخه د وتلو لامل نه دی، خو د اکبر شرک لپاره وسيله ده او خاوند ته يې د مشرک نسبت نه کېږي.

فعاليت: زده کوونکي دې د اکبر شرک او اصغر شرک د حکمونو په اړه يو له بل سره مباحثه وکړي.

پوښتنې:

١. اصغر شرک تعريف کړئ.
٢. د اصغر شرک څو مثالونه بيان کړئ؟
٣. اصغر شرک په څو ډوله دی؟
٤. ښکاره شرک په څو ډوله دی؟
٥. د اصغر شرک حکم بيان کړئ.

١ - المعجم الكبير للطبراني - (٤ / ٣٣٨)

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم لوست

د ایمان نواقض (۲)

ستر کفر

لکه څرنګه چې شرک سخت ناوړه عمل، له توحید سره منافي او د توحید لـه نواقـضو څخه دی، همدارنګه کفر هم له ایمان سره منافي او د ایمان له نواقضو څخه دی.

د کفر تعریف

کفر په لغت کې پټولو ته وایي او د عقایدو د علم پـه اصـطلاح کـې د ایمـان ضـد ګڼل کېږي، یعنې په الله تعالی او د هغه په رسول باندې ایمان نه لرل، یا د هغوی لـه لارښـوونو څخه انکار کول او نه منل کفر دی. که دغه نه ایمان راوړل یې د دروغ ګڼلو له املـه وي او یا یوازې په هغه کې د شک، تردید، حسد، کبر او یا ځینو نورو نفسي غوښتنو لـه املـه وي، ټول کفر دی.

د تعریف شرح

د عقایدو د علم په اصطلاح کې په الله تعالی او په هغه شـریعت چـې د ده رسـول راوړی دی، ایمان نه درلودل، یا پر ځینو هغو شیانو باندې چې ایمان راوړل پرې فرض دي، ایمان راوړل او له ځینو نورو څخه یې انکار کول، که یې دروغ وګڼي او یا شک پکې وکـړي او یا د حسد، کبر او یا ځینو نورو نفسي غوښـتنو لـه املـه لـه الهـي لارښـوونو څخـه مـخ واړوي، ټول کفر ګڼل کېږي. ایمان داسې یو حقیقت دی چې تجزیـه نـه قبلـوي. داسـې نشي کېدای چې په ځینو یې ایمان راوړي او له ځینو نورو څخه یې منکر شي.

د کفر ډولونه

کفر په دوه ډوله دی:

۱. اکبر کفر (لوی کفر).

۲. اصغر کفر (کوچنی کفر).

لومړی: اکبر کفر: دا کفر د ایمان ضد دی.

اکبر (لوی) کفر په پنځه ډوله دی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱. **د دروغ ګڼلو کفر:** د الله تعالی انبیاوو ته د دروغجنی نسبت کول کفر دی. هر څوک چې د الله تعالی انبیاء، په هغه څه کې چې د الله تعالی لـه لـوري يې راوړي دي، دروغجن وګڼي هغه کافر شو، څکه الله تعالی فرمايلي دي: ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ﴾ (العنکبوت: ٦٨)
ژباړه: له هغه چا نه به غټ ظالم څوک وي چې پر الله باندې دروغ وتړي يا حق ته د دروغو نسبت وکړي چې کله هغه ته راوړل کيږي. آيا د دغسې کافرانو استوګنځی دوزخ نه دی؟

۲. **د انکار او ځان لوړ ګڼلو کفر:** دا په دې ډول چې د رسول په رېښتينوالی پوهيږي او په دې باندې يې يقين وي چې دغه رسول د الله تعالی له لوري په حقه سره راغلی دی، خو بيا هم د عناد او تکبر له امله د هغه اوامرو ته غاړه نه ږدي. الله تعالی فرمايلي دي: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ (البقرة: ٣٤) **ژباړه:** او کله چې موږ پرښتو ته امر وکړ چې د آدم په وړاندې سرونه په سجده ښکته کړئ، نو ټولو سرونه ښکته کړل، خو ابليس انکار وکړ هغه د خپلې لويي په غرور کې اخته او د کافرانو له ډلې څخه شو.

۳. **شک، ترديد او د رسول په صدق د يقين نه کولو کفر:** دې کفر ته د ظن او ګومان کفر هم ويل کيږي، څکه الله تعالی فرمايلي دي: ﴿وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ قَالَ مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا ۞ وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُدِدْتُ إِلَى رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا ۞ قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّاكَ رَجُلًا ۞ لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا﴾ [الکهف: ٣٥ - ٣٨] **ژباړه:** بيا هغه خپل باغ تـه ننوت او د خپل نفس په حق کې تيری کوونکی شو، ويې ويـل (زه دا نـه ګـنم چې دغه شتمني او باغ به يو وخت فنا شي او زما باور نشته چې د قيامت ساعت بـه راشـي بيا هم که کله د خپل رب حضور ته زما ورګرځيدل شول، نو هرو مرو به له دې نه هـم زيات شاندار ځای ومومم د هغه ګاونډي په خبرو اترو کې هغه ته وويل: آيـا تـه پـه هغه ذات کافر کيږې چې هغه ته له خاورې او بيا له نطفې څخه پيدا کړې او تـه يې يو بشپړ سړی جوړ کړې؟ پاتې شوم زه، نو زما رب خو هماغه الله دی او زه له خپـل رب سره هيڅوک نه شريکوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤. **د اعراض او مخ اړولو کفر:** له دې څخه مراد دا دی چې له دین څخه مخ واړوي، یعنې نه نبوي لارښوونې اوري، نه په زړه کې څه التفات ورته کوي او نه ځان ورباندې پوهوي، څنګه الله تعالی فرمایلي دي: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنْذِرُوا مُعْرِضُونَ﴾ (الأحقاف: ٣) **ژباړه:** خو دغه کافران له هغه حقیقت څخه مخ اړوونکي دي چې دوی ته د هغه اخطار ورکړ شوی دی.

٥. **د نفاق کفر:** له نفاق څخه دلته مراد نفاق په عقیده کې دی. په دې ډول چې په ظاهر کې خلکو ته ایمان ښکاره کوي او په باطن کې بې عقیده د کفر وي، څنګه الله تعالی فرمایلي دي: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ﴾ (المنافقون: ٣) **ژباړه:** دا هر څه له دې امله دي چې دوی ایمان راوړ بیا کافر شول له دې امله د دوی پر زړونو مهر ولګول شو اوس دوی په هېڅ نه پوهېږي.

د نفاق ډولونه

نفاق په دوه ډوله دی

أ. **عقیدوي نفاق:** دې نفاق ته ستر کفر ویل کېږي او له اسلام څخه د وتلو لامل دی. دا نفاق په شپږ ډوله دی: د رسول تکذیب، یا د ځینو هغو شیانو تکذیب چې رسول راوړي وي، له رسول سره کینه کول، یا له هغو شیانو سره کینه کول چې رسول راوړي وي. د رسول د دین په ضعیفه کېدلو باندې خوښي ښکاره کول، یا د رسول له دین سره د مرستې بد ګڼل.

ب. **عملي نفاق:** دې نفاق ته اصغر کفر هم ویل کېږي. په دې باندې انسان د اسلام له دین څخه نه وځي خو بیا هم لویه ګناه ده، چې ځینې یې نبي کریمﷺ په دې حدیث کې ذکر کړي دي: «أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْ نِفَاقٍ حَتَّى يَدَعَهَا إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ»[1] **ژباړه:** څلور شیان دي چې که په چا کې دا ټول پیدا شول، نو سوچه منافق شو او که په چا کې له دې څلورو شیانو څخه یو پیدا شو، نو په هغه کې د نفاق له عادتونو څخه یو عادت پیدا شو، تر څو چې پرې ایښی یې نه وي، کله چې

---

١ - متفق علیه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبرې کوي، نو دروغ وايي، کله چې تړون وکړي، بيا په هغې کې غدر کوي، کله چې وعده وکړي، نو وفا نه ورباندې کوي او کله چې شخړه کوي، نو کنځل کوي.

فعاليت: زده کوونکي دې د اکبر کفر د ډولونو لپاره مثالونه بيان کړي.

د ستر کفر حکم

د دې کفر خاوند کافر بلل کيږي له اسلام څخه وتلی، د تل لپاره به په دوزخ کې وي او د قيامت په ورځ د هيڅ شفاعت کوونکي شفاعت د ده په حق کې نه قبليږي.

پوښتنې:

١. کفر تعريف کړئ.
٢. د کفر ډولونه کوم دي؟
٣. لوی کفر په څو ډوله دی؟
٤. نفاق په څو ډوله دی؟
٥. ايا عملي نفاق له اسلام څخه د وتلو لامل دی؟
٦. د ستر کفر حکم بيان کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم لوست

اصغر کفر

په مخکني لوست کې مو د اکبر کفر په اړه معلومات تر لاسه کړل. په دې لوست کې به د اصغر کفر د تعريف، ډولونو او حکم په اړه معلومات تر لاسه کړو.

د اصغر کفر تعريف

دا هغه گناهونه دي چې شارع د زجر او تهديد له امله ورته د کفر نسبت کړی دی، خو د اکبر کفر (لوی کفر) حد ته نه دي رسېدلي او له اصل ايمان سره ضد او منافي نه دي، خو ايمان ضعيفوي. که چېرې د دې گناهونو خاوند توبه ونه باسي، نو د الله تعالی په مشيت کې دی. که خوښه يې شوه عذاب ورکوي، خو د ابد لپاره په دوزخ کې نه پاتې کېږي او که خوښه يې شوه عفوه ورته کوي.

د اصغر کفر ډولونه

د اصغر کفر (کوچني کفر) ډولونه ډېر زيات دي، خو په لنډ ډول ويلای شو: هره هغه گناه چې په شرعي نصوصو کې ورته د کفر نسبت شوی وي او د اکبر کفر (لوی کفر) او اکبر شرک حد ته نه وي، رسېدلي اصغر کفر (کوچنی کفر) ورته ويل کېږي.

د اصغر کفر مثالونه

په يو حديث شريف کې رسول الله ﷺ فرمايلي دي: «سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفْـرٌ»[1] **ژباړه**: مسلمان ته کنځل کول فسق او وژل يې کفر دی. همدارنگه په يو بل حديث شريف کې، کله چې نبي کريمﷺ په حجة الوداع کې خلکو ته نصيحت کولو، ويې فرمايل: «لاَ تَرْجِعُوا بَعْدِی كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ»[2] **ژباړه**: له ما څخه وروسته تاسو مه کافر کېږئ، چې ځينې له تاسو څخه د ځينو نورو غاړې وهي. په يو بل حديث

---

۱ - صحيح مسلم - (۱ / ۵۷)
۲ - صحيح مسلم - (۱ / ۵۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شریف کې رسول الله ﷺ فرمایلي دي: «اثْنَتَانِ فِي النَّاسِ هُمَا بِهِمْ كُفْرٌ الطَّعْنُ فِي النَّسَبِ وَالنِّيَاحَةُ عَلَى الْمَيِّتِ»[1] ژباړه: په خلکو کې دوه عادتونه شته چې هغه کفر دی، یو نسب ته طعن (نسب بدلول) او بل پر مړي باندې په چیغو ژړا کول.

د دې ډول کفر حکم

د دې ډول کفر خاوند ته نه د کافر نسبت کېږي او نه له اسلام څخه وځي، خو شارع یوازې د زجر او تهدید په اساس ورته د کفر نسبت کړی دی.

فعالیت:

زده کوونکي دې په خپلو منځونو کې د اصغر کفر د تعریف او ډولونو په اړه یو له بل سره مباحثه وکړي.

پوښتنې:

۱. اصغر کفر تعریف کړئ.
۲. د اصغر کفر څو مثالونه ذکر کړئ.
۳. د اصغر کفر حکم بیان کړئ.

---

۱ - صحیح مسلم - (۱ / ۵۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لسم لوست

بدعت

شیطان د انسان د گمراهۍ هڅه کوي، فاسقان په بې دینۍ بې لارې کوي او دینداران په دین کې افراط او د دین له پولو څخه تېرېدو ته هڅوي، په دې توګه چې په دین کې نوې لارې چارې راپیدا کړي. په دین ناپوهه خلک بیا هغه د دین برخه ګڼي او د الله تعالی د اطاعت په موخه د الله تعالی په معصیت کې ډوب وي. که چېرې بیا دغه بدعت په عقیده کې را منځته شي نو د ایمان له نواقضو څخه ګڼل کېږي او د انسان ایمان له منځه وړي.

په دې لوست کې به بدعت وپېژنئ او د هغه د نارواتوب دلایل به له قرآن او سنتو څخه زده کړئ.

د بدعت تعریف

بدعت د ژبې له مخې نوي ایجادولو ته وایي او همداراز نوي پیدا کړی شوي څیز ته هم ویل کېږي.

په شرعي اصطلاح کې په دین کې نوې چارې ایجادول چې د رسول الله ﷺ په زمانه کې اړتیا ورته وه او څه مانع هم شتون نه درلوده، خو له دې سره سره شریعت امر نه وي ورباندې کړی. د داسې چارو ایجادولو ته بدعت ویل کېږي.

د تعریف شرح

په تعریف کې درې مطلبونه بیان شوي دي:

١. بدعت په دین کې نوې چارې ایجادول دي، چې قرآن او سنت د هغو غوښتنه نه وي کړې. نو بدعت په دین کې رامنځته کېږي، په دنیوي چارو کې بدعت نه وي.

د دیني او دنیوي چارو تر منځ (په دې ځای کې) توپیر په دې سره کېږي، چې دیني چارې د اجر د طلب لپاره وي او دنیوي چارې خپل خپل اهداف لري.

٢. دې نویو چارو ته لکه چې اوس اړتیا ده، هغو ته به د رسول الله ﷺ په زمانه کې هم اړتیا وه او همدومره اړتیا بس ده چې دا نوی عمل یو دیني کار وګڼل شي، ځکه دیني کار باید پلی شوی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسول اللهﷺ دین پوره را رسولی او ټول یې په عمل کې پلی کړی دی، خو هغه چارې چې د دین خدمت پرې کیږي، د رسول اللهﷺ په زمانه کې اړتیا ورته نه وه او اوس یې ګټه ښکاره ده. د داسې چارو ایجادول بدعت نه دي، لکه د صرف او نحو د علومو زده کول، ځکه د هغه مبارک په زمانه کې مسلمانان په قرآن او سنتو د صرف او نحو له کارولو پرته ښه پوهېدل، او اوس په عربو او عجمو کې هغه پخوانی سلیقه پاتې نه ده، نو د قرآن او سنتو د پوهې لپاره د ژبې د علومو زده کړه اړینه ده.

همداراز د مدرسو او پوهنتونونو جوړول او د دین د پیاوړتیا او پایښت لپاره پراخه دولتي تشکیلات رامینځ ته کول، منظم قوانین جوړول او محاکم ایجادول دا ټول بدعت نه دي، ځکه دا د اوسنی زماني اړتیا ده چې د رسول اللهﷺ په زمانه کې په دومره پراخه کچه ورته اړتیا نه وه.

۳. د رسول اللهﷺ په زمانه کې به د دې نویو چارو د کارولو په مخ کې خنډ نه وو او که په هغه زمانه کې یې په مخ کې خنډ وو، کارول یې ممکن نه وو، نو بیا یې د ګټې او اغیز د شتون په صورت کې کارول بدعت نه ګڼل کیږي، خو په دې شرط چې د دین له کوم بل اصل او حکم سره په ټکر کې نه وي. لکه له نوې تکنالوژۍ څخه د دین په ساتلو او خپرولو کې کار اخیستل، په جهاد کې د نویو وسلو کارول او په دعوت کې له راډیو، تلویزیون، انټرنټ او د مطبعو له ماشینونو څخه کار اخیستل. د دې ټولو څیزونو کارول د رسول اللهﷺ په زمانه کې د هغوی دنشتوالي له کبله ممکن نه وو.

فعالیت

۱. زده کوونکی دې د دیني او دنیوي چارو لپاره په خپل وار مثالونه بیان کړي او په دین کې د نویو لارو د جوړولو رېښتینې یا فرضي بېلګې دې وښیي.

۲. د دین ټینګول، امنیت راوستل، د ښوونې او روزنې، روغتیا او عدالت په ډګرونو کې هڅې عادتونه دي، که عبادتونه؟ د دین د اقامت لپاره دولتي تشکیلات ولې بدعت نه ګڼل کیږي، سره له دې چې د رسول اللهﷺ په زمانه کې په دې پراخه کچه تشکیلات او ادارې نه وې؟ په دې هکله بحث وکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عقیده کې بدعت

علماوو په دې اتفاق کړی چې په عقیده کې بدعت حرام دی ځینې عقیدوي بدعتونه آن کفر ته رسیږي، چې د دین له ښکاره حکم څخه پکې انکار راشي او ټولو دیني علماوو هغه صریح کفر ګڼلی وي. لکه د مشرکانو دا قول چې قرآن حکایت ورڅخه کوي: ﴿وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا﴾ [الأنعام:١٣٩] او دوی وايي: څه چې د دې څارويو په ګېډه کې دي، یوازې زموږ د نارینه وو لپاره دي او زمونږ پر ښځو حرام کړی شوي دي.

د بدعت د نارواتوب دلیلونه

ډیر نقلي او عقلي دلیلونه د بدعت په نارواتوب دلالت کوي چې مونږ یې دلته له قرآن او سنتو څخه په ځینو مهمو او صریح دلایلو بسنه کوو.

قرآن کریم: الله تعالی فرمايي: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ [المائدة: ٣] **ژباړه:** نن ورځ مې ستاسو لپاره ستاسو دین کامل کړ، خپل نعمت مې پوره درکړ، او اسلام مې د دین په توګه درته غوره کړ.

څوک چې نوي چارې په دین کې پیدا کوي او هغه له دین څخه ګڼي، دی د رسول الله په لاس دین پوره نه ګڼي. د ده عمل دا معنا لري چې د دین ځینې برخې هغه مبارک نه دي پوره کړي او هغه یې دیوره کیدو لپاره دې مبتدع ته پرې ایښي دي. نو دی د دې آیت په مدلول یا نه پوهیږي او یا ورڅخه انکار کوي، ځکه الله تعالی دین پوره ګڼلی او دی په هغه کې نوري چارې را پیدا کوي.

حدیث: رسول الله ﷺ فرمايلي: «أُوصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ لِوُلَاةِ الْأَمْرِ، وَإِنْ كَانَ عَبْدًا حَبَشِيًّا، فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ بَعْدِي فَسَيَرَى اخْتِلَافًا كَثِيرًا، فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ، تَمَسَّكُوا بِهَا، وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ، وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الْأُمُورِ. فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ»[1] **ژباړه:** زه تاسو ته له الله تعالی څخه په تقوی او وېره او د چارواکو خبرو ته په غوږ نیولو او درناوی وصیت کوم، که څه هم هغه یو حبشي غلام وي څوک چې په تاسو کې ژوندی پاتې شي هرو مرو به زیات اختلاف ویني، نو په تاسو لازم دي د سنتو او زما

[1]- رواه احمد و أبوداود.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د راشدو خلفاوو (لارښودل شویو ځای ناستو) د لارو پیروي لازمه ده دا طریقې کلکې ونیسئ او په غاښونو یې کلکې کړئ، له نویو کارونو څخه ځان وساتئ، ځکه هره نوې چاره بدعت ده او هر بدعت لار ورکي ده.

په یو بل حدیث کې عایشې رضي الله تعالی عنها له رسول الله ﷺ څخه روایت کړي چې هغه مبارك وفرمایل: «مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ»[1] چا چې زموږ په دې کار (دین) کې نوی څه راپیدا کړل، نو هغه رد دی.

پوښتنې:

١. بدعت تعریف کړئ.
٢. د بدعت له تعریف څخه څو مطلبونه په ډاګه کیږي؟
٣. په عقیده کې بدعت څه ته وایي؟
٤. د قرآن او سنتو له مخې د بدعت د نارواتوب دلیلونه بیان کړئ.

کورنی دنده:

زده کوونکي دې د بدعت په اړه یوه مقاله ولیکي چې له لسو کرښو کمه نه وي.

---

١ – متفق علیه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوولسم لوست

د صحابه كرامو مقام

۱. د صحابه وو تعريف

صحابه او اصحاب د صحابي جمع ده، ملګري ته ويل کيږي.

په اصطلاح کې صحابي هر هغه چاته ويل کيږي چې پيغمبرﷺ يې ليدلی وي، په هغه يې ايمان راوړی وي او د ايمان په حالت کې وفات شوی وي.

۲. د صحابه کرامو بهتري او غوره والي

الله تعالی د قرآن په ګڼو آياتو کې د صحابه کرامو فضيلت، مقام او منزلت ستايلی چې موږ د بيلګې په توګه لاندې آيتونه لولو:

أ. الله تعالی له صحابه وو څخه خوښ او راضي وو او صحابه له الله څخه

الله تعالی فرمايي: ﴿وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾. [التوبة ۱۰۰]

ژباړه: هغه مهاجرين او انصار چې هغوی تر ټولو دمخه د ايمان بلنې ته په لبيک ويلو کې وړاندې شول، دغه راز هغه کسان چې وروسته له نيکی او ريښتينولی سره په هغو پسې راغلل، الله له هغونه خوښ او هغوی له الله نه خوښ شول الله د هغو لپاره داسې باغونه تيار کړي دي چې تر هغو لاندې به ويالې بهيږي او هغوی به پکې د تل لپاره اوسيږي. همدا ډير لوی برياليتوب دی.

ب. په غوره خويونو دصحابه وو توصيفول

الله پاک فرمايي: ﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ﴾ [الفتح: ۲۹]

ژباړه: محمدﷺ د الله رسول دی او کوم کسان چې له هغه سره ملګري دي هغوی پر کافرانو سخت او په خپلو منځو کې خواخوږي دي. ته چې کله هغوی ګورې په رکوع او سجده او د الله د فضل او دهغه د رضا په طلب کې يې بوخت مومې، د سجدو نښې نښانې د هغو پر تنديو موجودې دي چې په هغوسره پېژندل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج. د امت اجماع

د پورتنيو قرآني آيتونو او د زياتو نبوي احاديثو پر بنسټ چې د صحابه وو په لوړ شان دلالت کوي، ټول اسلامي امت د صحابه کرامو پر عدالت او تقوا اجماع کړې ده او ويلي يې دي: (**الصحابة کلهم عدول**). صحابه کرام ټول په حق او انصاف ولاړ او د تقوا څښتنان دي. د هغوی تر منځ پېښې شوې مشاجرې او اختلافونه اجتهادي وو او هيڅ يو لوري ته پېره او ملامتيا نه شي راجع کيدای. که کومه ګناه ترې شوې هم وي، توبه يې ترې کړې اوالله پاک ورته ښښنه کړې ده. الله تعالی فرمايي: **﴿لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾** [التوبة:۱۱۷]

ژباړه: الله، پيغمبر او هغو مهاجرينو او انصاروته ښښنه وکړه چې هغوی په ډېر تنګ وخت کې د پيغمبر ملګرتيا وکړه. که څه هم چې له هغوڅخه د ځينو زړونه کوږوالي ته نيژدې شوي وو (خو کله چې هغوی د دې انحراف پيروي ونه کړه. بلکې د پيغمبر ملګرتيا يې وکړه) نو الله هغوی معاف کړل. بېشکه چې الله پر دوی مهربان او رحم کوونکی دی.

۳. د صحابه وو سپيڅلتيا

صحابه کرام هغه سپيڅلي خلک دي چې الله ﷻ له هغوی ټولو څخه د خپلې خوښې خرګندونه داسې کوي: **﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾** [الفتح: ۱۸]

ژباړه: الله ﷻ له مؤمنانو څخه راضي شو کله چې هغوی تر ونې لاندې له تاسره بيعت کاوه.

صحابه کرام د ډېر لوړ مقام څښتنان دي. صحابه کرام هغه خلک دي چې الله پاک د خپل پيغمبر او تر قيامته پورې دعام امت تر منځ د وساطت او ارتباط لپاره غوره کړي دي. چې له دوی پرته نه خو د قرآن فهم امت ته رسيدلای شو او نه د پيغمبرﷺ تعليمات او لارښووني!

له همدې کبله د صحابه کرامو پرعدالت، صدق او تقوا باندې ايمان لرل د عقيدې برخه ګرځيدلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیت

که صحابه کرام – خدای مه کړه- موږ بې اعتباره وګڼو نو قرآن او سنت خو موږ ته هغوی رارسولي، د دې دواړو به بیا څه حال وي؟ او د اسلام به بیا څه حال وي؟

٤. له صحابه وو سره مینه

پیغمبرﷺ په خپلو ویناوو کې مسلمانانو ته لارښوونه کړې ده چې د صحابه وو سره مینه وساتی، او هغوی سره له دښمنۍ څخه ځانونه وژغوري، ځکه چې د صحابه کرامو ډله د ځمکې پر مخ تر ټولو غوره ډله ده، او د هغوی سره مینه ساتل د پوره ایمان نښه ده. له هغوی سره مینه، محبت او د هغوی قدر او احترام د پیغمبرﷺ او پر هغه د نازل شوي شریعت سره مینه، محبت او د هغو قدر او احترام دی!

ځکه نو پیغمبرﷺ عام امت ته په خطاب کې د هغوی پام اوتوجه د صحابه کرامو لور ته را اړولې ده. پیغمبرﷺ فرمایلي دي:«لاَ تَسُبُّوا أَصْحَابِى فَوَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَوْ أَنْفَقَ أَحَدُكُمْ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلاَ نَصِيفَهُ »[1].

ژباړه: زما صحابه مه کنځئ.زما دې په هغه ذات قسم وي چې زما روح دهغه په واک کې دی چې که چیرې ستاسې څخه یوکس داحد د غره په اندازه سره زر خیرات کړي نو د هغوی یو موټې خیرات ته نه رسیږي ، او نه یې نیم موټې خیرات ته رسیږي. په بل حدیث شریف کې پیغمبرﷺ فرمایلي دي: «اللَّهَ اللَّهَ فِي أَصْحَابِي اللَّهَ اللَّهَ فِي أَصْحَابِي لَا تَتَّخِذُوهُمْ غَرَضًا بَعْدِي فَمَنْ أَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّي أَحَبَّهُمْ وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِي أَبْغَضَهُمْ وَمَنْ آذَاهُمْ فَقَدْ آذَانِي وَمَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللَّهَ وَمَنْ آذَى اللَّهَ يُوشِكُ أَنْ يَأْخُذَهُ»[2].

ژباړه: زما د صحابه وو په اړه له الله ووېرېږئ، له الله ووېرېږئ، هغوی د خپلو ناوړه ویناوو نښه مه ګرځوئ، که څوک له هغوی سره مینه محبت لري نو زما د مینې او محبت له کبله یې ورسره لري او که څوک له هغوی سره کرکه، نفرت او دښمني لري نو له ماسره د کرکې، نفرت او دښمنۍ له کبله یې ورسره لري. او که څوک هغوی ته ضرر او تکلیف رسوي، نو یقینا چې ماته تکلیف او ضرر رسوي، او څوک چې ماته تکلیف او ضرر رسوي، نو یقیناً چې الله پاک ته تکلیف او ضرر رسوي. (له ځانه یې خپه کوي) او

١- سنن أبی داود

٢- الترمذي

(c) ketabton.com: The Digital Library

څوك چې الله پاك ته تكليف او ضرر رسوي (خپه كوي يې) نو نژدې ده چې الله پاك
به يې راونيسي.

فعاليت

په پورتني حديث كې پيغمبرﷺ څو مهم ټكي ذكر كړي دي، د هغو په هكله يو يو په نوبت خبرې اترې وكړئ:

١. د صحابه كرامو په باره كې له الله ﷻ څخه وويرېږئ.
٢. صحابه كرام د خپلو ناوړه ويناوو نښه مه ګرځوئ.
٣. له اصحاب كرامو سره مينه كول په حقيقت كې د الله د رسول سره مينه ده.
٤. له صحابه وو سره دښمني په حقيقت كې له پيغمبر سره دښمني ده.

٥. د صحابه وو سره بغض ساتل منافقت دى

لكه څرنګه چې له صحابه وو سره مينه د ايمان نښه ده، همدا شان له صحابه وو سره بغض ساتل منافقت او سركشي ده. امام طحاوي ليكلي دي: (وَبُغْضُهُم كُفْرٌ ونِفَاقٌ وطُغْيَانٌ). له صحابه وو سره بغض ياكفر دى، يا نفاق، يا سركشي او بغاوت دى.

دا په دې معنا چې كه څيرې له صحابه وو سره بغض د دين اويا بې ځايه غوسې له امله وو، نو بيا دا لوى كفر دى چې مسلمان پرې كافر كيږي. كه چيرې دصحابه وو بد ګڼل او ورسره كينه ساتل د دنيا يې امورو په خاطر وي نو داكار بيا فسق دى.

له صحابه وو سره بغض ځكه نفاق دى چې پيغمبرﷺ فرمايلي: «الْأَنْصَارُ لَا يُحِبُّهُمْ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَلَا يُبْغِضُهُمْ إِلَّا مُنَافِقٌ»[1]. **ژباړه:** له انصارو سره مينه او محبت نه كوي مګر مؤمن او له دوى سره بغض اوكينه نه كوي مګر منافق.

بل دا چې صحابه ددين ساتونكي، ددين روزونكي، د كفر په مقابل كې جهاد كوونكي وو بغض ساتل ځكه منافقت دى چې دا كار د هغه وخت د منافقينو خصلت او عادت وو چې صحابه به يې بد ګڼل.

١- صحيح البخاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتني:

۱. اصحاب تعریف کړئ.
۲. د اصحابو د غوره والي په اړه دوه نقلي دلایل ذکر کړئ.
۳. له صحابه وو سره مینه کول څه حکم لري؟
٤. له صحابه وو سره بغض او کینه کول څه حکم لري؟

کورنی دنده:

زده کوونکي دې د صحابه وو په اړه یوه مقاله ولیکي چې له لسو کرښو کمه نه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حدیثو برخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولسم لوست

د صحيح او حسن حديثونو پيژندل

احاديث د روايت له مخې ډير ډولونه،او مختلفې مرتبې لري چې دهغې له جملې څخه يو صحيح ، بل حسن حديثونه دي نـو اړينـه ده چې د صـحيح ،اوحسن حـديثونو تعريـف، اوتوپير وپيژنو.

۱ـ صحيح حديث

د صحيح حديث تعريف

په عربی لغت کې صحيح دمريض ضد ته وايي.

او د محدثينو په اصطلاح کې صحيح حديث: هغه حديث دی چې راويان يي عـادلان، د کره ضبط او حافظې خاوندان، سند يې متصل، او د هر ډول علت، او شذوذ څخـه خـالي وي.

د تعريف شرحه

د صحيح حديث په اصطلاحي تعريف کې د پنځو شرطونو يادونه شـوې چـې وضـاحت يې په لاندې ډول دی:

۱ـ د راويانو عدالت: دا په دی معنا چې د حديث ټول راويان به مسلمانان، عاقلان، بالغـان وي، او د هر قسم فسق، او د مروت خلاف کارونو، او خصلتونو څخه به پاک وي.

۲ـ راويان به يې ضابطين او متقنين وي: معنا دا چې راويان به يې دداسې حافظې خاونـدان وي چې احاديث به يې داسې کره ياد وي چې کله يې د لوستلو اړتيا پيـدا شـې بـې لـه کوم زيادت يانقصان څخه يې وړاندې کړای شي.

۳ـ دسند اتصال: هغه داسې چې ددی حديث هر راوي به حديث د مخکينـي راوي څخـه اوريدلی وي ،يا به يې پر هغه لوستلی وي، اويا به له مخکيني راوي څخه دروايـت کولـو اجازه ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ـ د علت څخه پاکوالی: هغه داسې چې په حديث کې به کوم داسې پټ عيب اوعلت نه وي[۱] چې دحديث صحت تر سوال لاندې راولي.

۵ـ له شاذ والي څخه پاکوالی: يعنی حديث به شاذ نه وي. شاذ هغه حديث ته وايي چې مقبول راوي د خپلې مرتبې څخه د لوړې مرتبې د راوي پرخلاف روايت کړی وي.

د صحيح حديث مثال

«قال الإمام البخاري: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ –رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ– عَنْ النَّبِيِّ –صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ– قَالَ: ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ مَنْ كَانَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا وَمَنْ أَحَبَّ عَبْدًا لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ.....»[۲]

ژباړه: امام بخاری رحمه الله تعالی وايي چې مونږ ته حديث بيان کړی دی سليمان بن حرب، هغه وايې چې مونږ ته حديث بيان کړی شعبه ،شعبه له قتادة ،اوقتادة له انس بن مالكﷺ څخه روايت کوي انسﷺ وايې چې پيغمبرﷺ فرمايلی دي: (دری خويونه داسې دي چې په چاکې وي د ايمان په خوند به پوهه شي:چاته چې اللهﷻ او د هغه رسول تر هر چا ډير محبوب وي، بل هغه خوک چې د يوشخص سره د اللهﷻ د رضامندۍ لپاره مينه کوي، او بل هغه خوک چې کفر ته اوريدل ورته دومره بد ښکاري پس له هغې چې اللهﷻ ورته د کفر څخه خلاصی ورکړ، لکه څرنګه چې په اورکې واچول شي.)

دا حديث ځکه صحيح دی چې راويان يې ټول عادلان، د کره حافظې خاوندان، سند يې متصل، او هيڅ ډول علت، او شذوذ په کې نشته.

۱ـ په سند کې دعلت څخه دپاکوالي نه مراد دا دی چې په سند کې کومه داسې پټه انقطاع نه وي موجوده چې په ظاهركې ورڅخه سند پاك ښكاري، ځكه كه چيرې په سند كې انقطاع موجوده وي نوبيا داسې حديث ته منقطع ويل كيږي نه صحيح حديث. ددې مثال امام ابن صلاح په لاندې حديث كې داسې شرحه كوي:- عن عبد الرازق عن سفيان الثوري عن أبى إسحاق عن زيد بن يثيع عن حذيفة قال : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : (إن وليتموها أبا بكر فقوي أمين . .)).
كه چيرې يو محدث د دې حديث د سند ظاهر ته نظر وكړي نو ورته متصل ښكاري حال دا چې په دې سند كې دوه ځايه انقطاع موجوده ده: لومړی دا چې خپله امام عبدالرزاق دا حديث له امام ثوري څخه نه دی اوريدلی، بلكه ده دا حديث د النعمان بن ابي شيبه الجندي څخه اوريدلی دی. دوهم دا چې امام ثوری هم دا حديث د ابو اسحاق څخه په خپله نه دی اوريدلی، بلكه ده دا حديث له امام شريك څخه اوريدلی او بيا امام شريك له امام ابواسحاق څخه اوريدلی دی، نوپه سند كې پټه انقطاع پرته ده. (مقدمة ابن الصلاح - / ۳۳)
۲ - صحيح البخاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیت

زده کوونکي دې د پورتني حدیث د راویانو نومونه واخلي.

۲ـ حسن حدیث

دحسن حدیث تعریف

په عربي لغت کې حسن دقبیح ضد ته وایې.

او د محدثینو په اصطلاح کې حسن: هغه حدیث ته ویل کیږي چې راویان یې عادلان، مګر د کره ضبط او حافظې خاوندان نه وي، سند يې متصل، د هر ډول علت، او شذوذ څخه پاک وي.

د حسن حدیث شرطونه

د حسن حدیث له تعریف څخه څلور شرطونه معلومیږي

۱ـ د راویانو عدالت.

۲ـ د سند اتصال.

۳ـ د شاذ والي څخه پاکوالی.

۴ـ د علت څخه پاکوالی.

د صحیح او حسن حدیثونو ترمنځ توپیر

که چیرې د صحیح، او حسن حدیثونو تعریف او شرطونو ته ځیر شو نو کوم توپیرنه لري، یوازې د حسن حدیث توپیر له صحیح سره په دې کې دی چې دحسن حدیث په راویانو کې یوکس د کره او قوي حافظې خاوند نه وي.

د حسن حدیث مثال

قال الامام احمد: «حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ –صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ– يَقُولُ:(وَيْلٌ لِلَّذِي يُحَدِّثُ الْقَوْمَ ثُمَّ يَكْذِبُ لِيُضْحِكَهُمْ وَيْلٌ لَهُ وَوَيْلٌ لَهُ». (۱)

ژباړه: (امام احمد رحمه الله تعالی وایې چې مونږ ته امام عبدالرزاق حدیث بیان کړی، عبدالرزاق وایې چې مونږ ته معمر حدیث بیان کړی، هغه له بهز بن حکیم څخه روایت

۱ - مسند أحمد

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي، هغه له خپل پلار حکیم چې بیا یې له نیکه څخه روایت کوي د بهز نیکه وایې چې ما له پیغمبرﷺ څخه اوریدلي چې ویل یې: هلاکت دې وي هغه شخص ته چې خلکو سره کله خبرې کوي نوددې لپاره ورته دروغ وایي چې هغوی وخندوي، هلاک دې شي، او هلاک دې شي داسې شخص.)

د دې حدیث سند متصل، د شاذ والي ، او علت څخه خالي دی، راویان يې عادلان دي، مګر یوازې د بهز ابن حکیم راوي په ضبط او حافظه کې کمزوري وه، له دې امله دا حدیث حسن حدیث بلل کیږي.

د صحیح اوحسن حدیثونو حکم

صحیح ، او حسن حدیثونه دواړه شرعي دلایل دي او عمل پرې واجب دی.

پوښتنې:

۱ـ صحیح حدیث تعریف کړئ.

۲ـ د صحیح حدیث شرطونه څودي؟

۳ـ د صحیح اوحسن حدیثونو ترمنځ څه توپیر دې واضح یې کړئ.

۴ـ د صحیح ، اوحسن حدیثونو حکمونه ووایاست.

کورنی دنده:

د صحیح او حسن حدیثونو تعریفونه په یادو زده کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضعیف حدیث

د اسلام د دین له ځانګړتیاوو څخه یوه دا ده چې هرحکم یې پرسند ولاړ دی، هیڅ داسې وینا اوعمل پکې نشته چې پر دلیل ولاړ نه وي، که چیرې په کومه وینا کې چې پیغمبرته یې نسبت کیږي د کمزورۍ نښه لیدل کیږي او په روایت کې یې ستونزه وي، د دین علماوو داسې روایات په ګوته کړي دي، ترڅو پرې څوک د صحت حکم ونکړي. حدیث ته د کمزورۍ نسبت له دې کبله کیږي چې د روایت په سلسله کې یې قوت نه وي، او ځینې داسې لاملونه یې ترڅنګ شتون لري چې پیغمبر ته یې په نسبت کولو کې خنډ واقع کیږي.

د کمزوري حدیث تعریف: هغه حدیث ته ویل کیږي چې په هغه کې د صحیح اوحسن شرطونه نه وي[1].

د تعریف شرحه: له کمزوري حدیث څخه مراد هغه حدیث دی چې په سند کې یې انقطاع وي اویا داسې راوي پکې وي چې د اعتماد وړ نه وي، د بیلګې په توګه لکه په دیانت اوربښتونولۍ باندې یې اعتراض وي اویا حافظه یې کمزورې وي، لدې امله هغه وینا اوکړنه چې نسبت یې پیغمبرته کیږي، د روایت په لړ کې یې ستونزې وي هغه ته کمزوري حدیث ویل کیږي.

د کمزوري حدیث مثال: (حدثنا أحمد قال حدثنا داود بن رشيد قال حدثنا بقية بن الوليد عن معاوية بن يحيى عن سليمان بن مسلم عن أنس بن مالك قال قال رسول الله: احترسوا من الناس بسوء الظن)[2].

ژباړه: په بد ګماني سره له خلکو څخه ځان وژغورئ.

۱– هغه شرطونه: د سند اتصال، د راویانو عدالت، د هغوی حافظه، د علت او شذوذ څخه پاکوالی.

۲ – د طبرانی المعجم الأوسط، په روایت کې یې معاویه بن یحی دی هغه ضعیف دی . ابن حجر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ضعیف حدیث حکم

د کمزوري حدیث روایت او پرې عمل هغه مهال روا دی چې کمزوري یې ډیره زیاته نه وي، په فضایلو (ترغیب، او ترهیب) پورې اړه ولري، د اسلام عام اصل یې تایید کوي اوله هغه سره هیڅ ډول ټکر ونلري.

د ضعیف حدیث ګټه

په فضایلو کې ضعیف حدیث چې ډېر ضعف ونلري، د دې وړ دی چې عمل پرې وشي، اوهمداراز د دې حدیث په غوښتنه په عمل کولو سره د ثواب امید هم کیدای شي، که چیرې د دین له اصولو سره ټکر ونلري.

پوښتنې:

۱ – ضعیف حدیث تعریف کړئ.

۲ – په کومو شرطونو د ضعیف حدیث روایت صحیح دی؟

۳ – ضعیف حدیث څه ګټه لري؟ بیان یې کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موضوع حدیث

د پیغمبر وېنا وحې ده او په اسلام کې دویم مأخذ دی، لدې کبله د پیغمبر په احادیثو کې علماوو پوره زیار ایستلی او دقت یې کړی دی، هغه صحیح احادیث چې له پیغمبر څخه یې روایت شوی دی، له جوړو شوو خبرو څخه لرې کړي او پدې اړه د دین علماء بریالي شوي دي چې په دلایلو سره موضوعي احادیث د صحیحو احادیثو له لړۍ نه لرې کړي.

د موضوع حدیث تعریف: هغه له ځانه جوړ شوي حدیث ته ویل کیږي چې پرته له کوم اساسه یې پیغمبر ته نسبت شوی وي.

د تعریف شرحه

له پورتني تعریف څخه دا څرګنده شوه چې موضوع حدیث هغو خبرو او کړنوته ویل کیږي چې ځینو خلکو پرته له کوم سنده په پیغمبر پورې تړلې وي او هغه ته یې نسبت کړی وي، د تاریخ په اوږدو کې ځینې داسې دروغجن خلک وو چې په رسول الله ﷺ پورې یې دروغ تړلي ، ځینو د خپل تعصبي نظر پیاوړي کولو، ځینو د دینداری په نیت د ځینو اعمالو د فضایلو په بیان کې او ځینو نورو د فساد او دښمنۍ لپاره دا کار سرته رسولی دی.

د موضوع حدیث حکم

د موضوع حدیث روایت او وربانديې عمل کول ناروا دي، څکه چې د دې حدیث بیانول په خپله ویونکي ته تاوان رسوي او هغه داسې چې کله څوک یو موضوع حدیث بیانوي، هغه ته دروغجن ویل کیږي، لکه څرنګه چې په حدیث شریف کې راغلي دي: «مَنْ حَدَّثَ عَنِّي بِحَدِيثٍ وَهُوَ يَرَى أَنَّهُ كَذِبٌ فَهُوَ أَحَدُ الْكَاذِبِينَ.» (۱)

ژباړه: څوک چې زما (پیغمبر) لخوا خلکو ته وینا کوي او هغه پوهیږي چې دا وینا دروغ ده (د پیغمبر حدیث نه دی) دا کس په خپله یو له دروغ ویونکو څخه دی.

---

۱ – المعجم الکبیر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د موضوع حديث د پېژندلو اود خلكو د پوهاوي لپاره كه چيرې اړتيا ليدل كيږي بيانول يې جواز لري، ترڅو خلك پدې پوه شي چې دغه وينا حديث نه، بلكې له ځانه جوړه شوي وينا ده.

د موضوع حديث پېژندنه

موضوعي حديث په لاندې توګه معلوميږي

۱ – كله چې وضعه كوونكى يې په خپله اعتراف وكړي چې دا حديث ده جوړ كړى دى.

ب – داسې معنا ولري چې د وقوع امكان يې لرې بريښي، لكه د دوو متضادو شيانو يوځاى كېدل.

ج – له هغو مسايلو سره مخالف واقع كېدل چې په دين كې خورا مهم ګڼل كيږي، لكه د اسلام له يو ركن څخه انكار كول.

د وضعه شوي حديث مثال

– " الْفَقرُ فَخرِي وَبهِ أَفتَخرُ "[۱].

ژباړه: فقر زما وياړ دى، زه پرې وياړم.

د وضعې اسباب

له ځانه حديث جوړول او بيا يې پيغمبر ته نسبت كول، يوشمېر لاملونه لري چې په لاندې توګه بيانيږي.

۱ – ځينې داسې خلك وو چې له ځانه يې عجيبه قصې جوړولې، بيا به يې نسبت پيغمبرﷺ ته كاوه او خلكو ته به يې په مجالسو كې اورولې، تر څو له دې لارې په خلكو كې شهرت پيدا كړي او د قدر وړ وګرځي.

۲ – د دين دښمنانو هم زيار ايسته چې له دې لارې په اسلام باندې طعن وارد كړي، او خپلو شومو اهدافو ته د رسيدو په خاطر يې له ځانه حديث جوړول او بيا يې پيغمبرﷺ ته نسبت كاوه.

۳ – ځينې داسې خلك وو چې د دې لپاره چې د وخت واكمنانو ته ځان نيږدې كړي، د هغوى د خوشحاليدو لپاره يې خبرې جوړولې او بيا به يې د حديث سرليك وركاوه.

---

۱ – ابن حجر وايي: دا موضوعي حديث دى هيڅ اساس نه لرى، همداراز امام صنعانى وايي: په دروغو جوړ شوى دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤ – ځینې ډلو د خپلې تګ لارې د تایید لپاره، احادیث جوړ کړل ترڅو وښیي چې د دوی تګ لاره په حقه ده او د اسلام له نظره ستونزه نه لري.

٥– ځینو په نفلي عباداتو کې د افراط کولو په نیت او د بې ځایه دینداری له کبله د اعمالو په فضایلو کې حدیثونه جوړول.

د موضوع او ضعیف تر منځ توپیر

موضوعي حدیث هغه بې بنسټه خبره ده چې په دروغو یې نسبت پیغمبر ته شوی وي، په دین کې هیڅ حیثیت نلري، آن تردې چې ویل یې هم ګناه لري، که چېرې د پوهاوي لپاره نه وي.

اوضعیف حدیث د څه لاملونو له کبله کمزوری ګڼل کیږي اوکه چیرې د دین له اصولو سره ټکر ونلري، د دې وړ دی چې په فضایلو کې پرې عمل وشي او همداراز په نورو روایاتو سره د کمزوری له مرحلې (پړاو) څخه هم وتلای شي.

پوښتني:

١ – موضوع حدیث څه ته وایي؟ بیان یې کړئ.

٢ – په کومو لارو موضوعي حدیث پېژندل کیږي؟

٣ – د موضوع حدیث حکم ووایاست.

٤ – آیا کمزوری حدیث له موضوعي حدیث سره توپیر لري؟ واضح یې کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځلسم لوست

د احاديثو مشهور كتابونه

د احاديثو د كتابونو ډولونه

د احاديثو كتابونه د ترتيب په اعتبار سره په دوه ډوله دي: پر بابونو مشتمل كتابونه او مسانيد.

١ـ پر بابونو مشتمل كتابونه

دا هغه كتابونه دي چې د پيغمبرﷺ احاديث په كې د بابونو اوكتابونو په شكل كې راټول او په بيلا بيلو طريقو ليكل شوي دي:

آ ـ ځيني يې داسې دي چې په علم او دين پورې اړوند ټول بابونه پكې ځاى پر ځاى شوي دي، لكه د تعليم او تعلم برخه، د عقايدو برخه، فقهي احكام، زهد او تقوى، آداب او اخلاق، تفسير، تاريخ او نبوي سيرت، پېښېدونكې فتنې، د صحابه وو مناقب، دغه ډول كتابونو ته جوامع ويل كيږي، لكه د امام بخاري جامع، د امام مسلم جامع او د امام ترمذي جامع.

ب ـ ځيني يې داسې دي چې يوازې د فقهي كتابونو په ترتيب ليكل شوي او يوازې هغه احاديث په كې راټول شوي دي چې په فقهي مسايلو پورې اړه لري. دې ډول كتابونو ته سنن وايي، لكه سنن ابي داود، سنن نسائى، سنن ابن ماجه، سنن دارمي، او داسې نور.

ج ـ هغه كتابونه چې په يوه ځانګړې موضوع پورې اړونده احاديث پكې راټول شوي وي، لكه يوازې د عقايدو په برخه كې، يا د اخلاقو او آدابو په برخه كې. له دې جملې څخه (**كتاب السنة**) د امام احمد بن حنبل – رحمه الله – كتاب چې په عقيدې كې يې ليكلى او (الادب المفرد) د امام بخاري كتاب چې په آدابو كې يې ليكلې دى د يادونې وړ دي.

٢ـ مسانيد

مسانيد دمسند جمع ده اومسند هغه كتاب ته ويل كيږي چې د هر صحابي روايات په كې بيل بيل ذكرشوي وي.

مسانيد په دوه ډوله دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

آ- یو هغه ډول مسندونه دي چې د مسند لیکونکی حدیث شروع له صحابي څخه کوي، او د هر یو صحابي روایات د نورو صحابه وو د روایاتو څخه جدا ذکر کوي، لکه د امام احمد بن حنبل مسند او د ابوداود طیالسي مسند.

ب - بل هغه ډول مسندونه دي چې د سند د لومړۍ برخې څخه شروع کوي. یعنی دمسند مؤلف حدیث دخپل شیخ، یا استاد څخه پیل کوي او یوازې هغه حدیثونه ذکر کوي چې د خپلو استادانو او یا شیوخو څخه یې اوریدلي وي، لکه د امام طبراني المعجم الکبیر، المعجم الاوسط او المعجم الصغیر.

د ځینو مشهورو صحیحو کتابونو پېژندنه او ځانګړتیاوې

۱- صحیح البخاري

دا د محمد بن اسماعیل البخاري (المتوفی: ۲۵۶هـ) کتاب دی چې په (الجامع الصحیح) شهرت لري.

له قرآن کریم څخه وروسته تر ټولو معتبر او صحیح کتاب دی، دا لومړنی کتاب دی چې یوازې پکې د رسول الله ﷺ متصل السند احادیث راجمع کړای شوي دي.

د احادیثو شمیره یې له تکرار سره (۷۳۹۷) او له تکرار څخه پرته (۲۷۶۱)ده.

صحیح البخاري خورا زیاتې شرحې لري، چې مشهورې شرحې یې فتح الباري د امام ابن حجر عسقلاني او عمدة القاري د بدر الدین عیني دي.

۲- صحیح مسلم

د دې کتاب لیکوال ابو الحسین مسلم بن حجاج نیشاپوری قشیري (المتوفی:۲۶۱هـ) دی چې د امام بخاري له تکړه شاګردانو څخه هم وو.

صحیح مسلم د امام بخاري له کتاب څخه وروسته دویم کره کتاب دی.

د احادیثو شمیره یې له تکرار سره (۷۷۴۸) او بې له تکراره (۳۰۳۳) ده.

صحیح مسلم هم زیاتې شرحې لري، لکه الاکمال د قاضي عیاض رحمة الله علیه، المفهم د امام قرطبي -رحمة الله تعالی- او مشهوره یې المنهاج د امام نووي -رحمة الله علیه- شرحه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ـ سنن ابي داود

مؤلف یې سلیمان بن اشعث سجستاني (المتوفی:۲۷۵هـ) دی.

د دې کتاب مؤلف احادیث د پنځو لکو حدیثونو له جملې څخه رابیل کړي دي. امام ابو داود -رحمه الله- د خپل کتاب په اړه داسې وايي:(ما په دې کتاب کې یوازې صحیح احادیث یا هغه چې صحیحو احادیثو ته ورته والی لري ذکرکړي دي. که چیرې په کوم ځای کې کومه کمزوري لیدل کیږي هغه مې په ګوته کړې ده. د کومو احادیثو په باره کې که چوپ پاتې شوی یم هغه هم د عمل وړ دي.)

په دې کتاب کې زیاتره هغه احادیث راوړل شوي چې په فرعي او فقهي مسایلو پورې تړاو لري. ټول پکې (۵۲۷۴) حدیثونه راټول شوي دي. دا کتاب هم ډیرې شرحې او حاشیې لري چې مشهوره یې معالم السنن د امام خطابي (رحمه الله تعالی) شرحه ده.

۴ـ جامع الترمذي

ددې کتاب لیکوال امام ابو عیسی محمد بن عیسی بن سوره الترمذي (المتوفی:۲۰۹هـ) دی.

مؤلف په خپل کتاب کې صحیح، حسن او ځینې ضعیف احادیث ذکر کړي او د هر یو حدیث درجه یې بیان کړې ده، او د دې تر څنګ یې د صحابه وو، او تابعینو مذاهب هم بیان کړي دي. امام ترمذي – رحمه الله تعالی- د خپل کتاب په اړه وايي: (کله مې چې دا کتاب ولیکه نو د حجاز، عراق او خراسان علماوو ته مې وړاندې کړ چې ټولو خوښ کړ. د هر چا په کور کې، چې دا کتاب پروت وي لکه چې پیغمبرﷺ په خپله د ده په کورکې شته او خبرې کوي.)

په جامع الترمذي کې ټول (۳۹۵۶) حدیثونه دي. جامع الترمذي زیاتې شرحې او حاشیې لري، لکه عارضة الاحوذي د امام ابن العربي- رحمه الله – شرحه، **تحفة الاحوذي** د علامه مبارکپوري شرحه.

۵ـ سنن نسائي

دا کتاب د امام ابو عبدالرحمن احمد بن شعیب النسا ئي (المتوفی:۳۰۳هـ) لیکنه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زیاتره احادیث یې صحیح دي، آن تر دې چې ځینو علماوو دا کتاب په سنن ابي داود او سنن ترمذي هم غوره بللی. ټول په کې د تکراره سره (۵۷۶۱) حدیثونه راغلي دي.

۶ـ سنن ابن ماجه

لیکونکی یې ابو عبدالله محمد بن یزید ابن ماجه قزویني (المتوفی:۲۷۳) دی.

ددې کتاب مرتبه د ذکر شوو کتابونو په پرتله ټیټه ده.

د احادیثو مجموعه یې (۴۳۴۱) ده، هغه احادیث چې یوازې ده ذکر کړي دي او نورو پنځوکتابونو نه دي ذکر کړي (۱۳۳۹) حدیثونه دي.

۷ـ د امام مالک -رحمة الله تعالی- موطأ

دا کتاب په خپله امام مالک بن انس (رحمه الله تعالی) چې د څلورو مشهورو امامانوڅخه دوهم امام دی، لیکلی او خپلو شاګردانو، ته به یې په مسجد النبوي کې له هغه تدریس کاوو. لوی لوی امامان به د موطأ تدریس ته ناست وو. امام شافعي رحمه الله تعالی چې موطأ یې په یادو زده کړې وه وایي: (ماته د الله ﷻ له کتاب څخه وروسته له موطأ نه پرته بل کتاب ډېر صحیح نه ښکاري).البته ده دا خبره هغه وخت کړې وه چې دامام بخاري او امام مسلم صحیحین نه وو لیکل شوي. په موطأ کې د پیغمبرﷺ په متصلو احادیثو برسیره، مرسل حدیثونه، د صحابه وو اوتابعینو اقوال هم ذکرشوي. دموطأ ترتیب د فقهي کتابونو په څیر دی.

۸ـ د امام احمد (رحمة الله علیه) مسند

د دې مسند مؤلف امام احمد بن حنبل شیباني دی چې د څلورو مشهورو امامانوڅخه څلورم امام دی.

امام احمد -رحمة الله علیه- د خپل مسند په هکله فرمایي: ما د دې مسند احادیث د اوو لکو احادیثو[1] له جملې څخه انتخاب کړي دي. که د کوم حدیث په اړه د مسلمانانو

۱ـ ګران زده کوونکي باید په دې پوه شي: کله هم چې په احادیثو کې د لکونو عدد ذکر کیږي، له هغه څخه د سند په اعتبار حدیث مراد وي، نه د متن په اعتبار، ځکه د متن په اعتبار د مرفوعو احادیثو شمېر چې تکرار یې په نظر کې ونه نیول شي په زرګونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترمنځ اختلاف پيداشي، نوپه دې مسندکې دې د هغې حل ولټوي، که چيرې يې د هغې حل په کې ونه موند، نو بيا دغه حديث صحت نه لري. د امام احمد –رحمة الله عليـــه– پـه مسند کې څه کم ديرش زره احاديث راجمع شوي دي.

پوښتنې:

۱ـ د احاديثو کتابونه د ترتيب په بناء په څو ډوله دي؟

۲ـ جوامع کومو کتابونو ته ويل کيږي؟ نومونه يې واخلئ.

۳ـ امام ابو داود دخپل کتاب په هکله څه وايي؟

۴ـ د امام ترمذي دکتاب په باره کې معلومات وړاندې کړئ.

۵ـ تر ټولو لوی مسند د چا مسند دی او څو احاديث لري؟

دی، لکونو ته نه رسيږي، خو څرنګه چې يو متن په مختلفو سندونو راغلی وي، نو هر سند ته په پاملرنه که هغه ټولې لاري بېل بېل حديثونه وګڼل شي، او د متن تکرار ته ونه کتل شي، په دې توګه د احاديثو شمېر بيا لکونو ته رسيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپاړسم لوست

مسؤوليت

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُـولُ كُلُّكُمْ رَاعٍ وَمسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ فَالْإِمَامُ رَاعٍ وَمسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالرَّجُلُ فِي أَهْلِـهِ رَاعٍ وَهُوَ مسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالْمَرْأَةُ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا رَاعِيَةٌ وَهِيَ مسؤولةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا وَالْخَادِمُ فِي مَالِ سَيِّدِهِ رَاعٍ وَهُوَ مسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ قَالَ فَسَمِعْتُ هَؤُلَاءِ مِنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَحْسِبُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَالرَّجُلُ فِي مَالِ أَبِيهِ رَاعٍ وَمسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مسؤول عَنْ رَعِيَّتِهِ. رواه البخاري

د راوي پېژندنه

عبدالله بن عمر بن الخطاب رضي الله تعالى عنه د بعثت په دريم كـال زيږيـدلى دى. لـس كلن وو چې هجرت يې وكړ. دبدر او احد له غزا څخه د عمر د كموالي لـه كبلـه ايـسار كړى شو، بيا د خندق غزا كې، چې پنځلس كلن شوى وو، شريك شو. د دين له امامـانو او زاهدانو څخه وو، تل به يې حج كاوه، په كلكه به يې د پيغمبرﷺ پلونه او آثار تعقيبول، قيام الليل (دشپې لمونځ) او تلاوت به يې ډېر كاوه. له رسول اللهﷺ څخه يې ډېر احاديث روايت كړي دي. د (۸۷) كالو په عمر په (۷۲) يا (۷۳) هجري كال وفات شو.

د ځينو كلماتو معنا

۱ـ رَاعٍ: شپون، ساتونكى، مسؤول او واكمن

۲ـ رَعِيَّة: ولس، لاس لاندې خلك

۳ـ مسؤول: پوښتل شوى او ځواب ويونكى

٤ـ أَحْسِبُ: ګومان اوفكر كوم

٥ـ فَكُلُّكُمْ: نو تاسې هر يو

د حديث ژباړه

عبدالله بن عمر رضي الله عنهما وايي، له رسول اللهﷺ څخه يې واوريـدل چې ويـل يـې: تاسو هر يو رعيت لرئ او د خپل رعيت په هكله مسؤول ياست، پادشاه رعيت والا دى او د خپل رعيت مسؤول دى، خاوند په كوركې رعيت لري او هغه د خپـل رعيـت مـسؤول

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، مېرمن د خاوند په کور کې رعیت لري او د خپل رعیت مسؤوله ده، خادم د خپل بادار د مال په اړه رعیت لري او دخپل رعیت مسؤول دی. عبدالله بن عمر صاحب وايي: دغه ټول مې له رسول الله ﷺ څخه واورېدل او فکر کوم دايي هم وويل چې زوی د خپل پلار په مال کې د رعیت څښتن دی او د خپل رعیت مسؤول دی، په دې توګه ستاسې هریو د رعیت څښتن او ستاسې هر یو د خپل رعیت مسؤولیت په غاړه لرئ.

دحدیث حکمت

په اسلامي نړۍ لید او تصور کې انسان مهمل او بې هدفه نه دی پیدا شوی. دلته هر انسان مسؤولیت لري، نارینه وي که ښځه، پادشاه وي، که ګدا، خادم وي که مخدوم...

که هرڅوک وي اسلام پرې ځانګړي وجائب او مسؤولیتونه ایښي او د هغو په ادا کولو بې مکلف کړی دی. الله تعالی به د حساب او کتاب په ورځ ترې پوښتنه کوي او د هغو جزا به ورکوي.

پر پادشاه باندې اسلام د خپل رعیت په هکله مسؤولیتونه ایښي، پر پلار او مور باندې د اولادونو په اړه، پر اولادونو باندې د مور او پلار په اړه، پر خاوند د مېرمنې په اړه او په مېرمنې د خاوند په اړه... په دې توګه پر هر انسان باندې بې مسؤولیتونه ایښي او د هغو په اړه ترې پوښته کیږي.

فعالیت:

فکروکړئ چې کوم کوم انسان مسؤولیت نه لري په نوبت سره بې نومونه واخلئ.

د حدیث شریف ګټې

د مسؤولیت د ارزښت له کبله رسول الله ﷺ دغه مسأله صحابه کرامو ته واوروله او امت ته بې د تلپاتې درس په توګه پرېښوده.

د حدیث په سر کې رسول الله ﷺ د عمومي مسؤولیت یادونه په اجمالي توګه کړې چې: (کلکم راع و مسؤول عن رعیته) له هغه وروسته بې یو شمېر ډېر مهم مسؤولیتونه، چې په ټولنه کې ډېره اغیزه لري، په ټاکلې توګه په ګوته کړي. امام اوپاچا او د هغه مسؤولیتونه د کورنۍ دوه مهم مسؤولین پلار او مور یا خاوند او مېرمن او د هغوی مسؤولیتونه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمومي کارکوونکي او د هغوی مسؤولیتونه او د حدیث په پای کې به د عمومي مسؤولیت تېنگار بیا تکرار کړی.

۱_د امام او پاچا مسؤولیتونه

له امام څخه مطلب پاچا، امیر او خلیفه دی. د خلیفه او امیر ځانگړي مسؤولیتونه عبارت دي، له: د دین إقامه، دشرعي احکامو پلي کول، په عدل او انصاف سره حکومت کول، د رعیت عامه گټې او مصلحتونه خوندي کول، امن او امان ساتل، د ژوند داسانتیاوو برابرول او د خپل رعیت په اړه د شفقت، مهرباني او خیر غوښتنې چلن.

۲_د پلار مسؤولیتونه

دخپلې مېرمنې او اولاد نفقه، جامې او نور لگښت برابرول، د هغوی تعلیم او روغتیا ته پاملرنه، د هغوی عبادتي، اخلاقي کړو وړو او روزنې ته پاملرنه، په ځانگړې توگه د هغوی لمانځه، تلاوت، او دیني مطالعې ته پام او په عمومي توگه له هغوی سره د رحمت، شفقت او ښه او خواږه سلوک چلن.

۳_د مور مسؤولیتونه

مور په خپل وار د کور او اولادونو په اړه مسؤولیت لري. نن سبا، چې ډېر نارینه د ورځې زیاته برخه له کوره بهر په کارونو بوخت وي، د کور او اولادونو په اړه د مور مسؤولیت لا درنیږي.

د کور د ننه چارو ښه سنبالول، د اولادونو روزنه، د اخلاقي مفاسدو مخنیوی، د مېلمنواستقبال او د هغوی اکرام او درناوی، د خپل ځان، نجونو او هلکانو پت، عزت او اسلامي وقار او عفت ساتل او داسې نور.

ښځه او خاوند د کور په ډېرو مسؤولیتونو کې سره شریک دي. له دې امله ښایي د دواړو ترمنځ د خپلو مسؤولیتونو د اداء کولو په هکله سلا مشوره پوره او بشپړ تعاون موجود وي.

٤_ د خادم مسؤولیتونه

په همدې توگه خادمان، کارگران، مزدوران او په عمومي توگه یو له بل سره کار کوونکي د ښه خدمت، امانت، رښتینولی، متقابل احترام، خیرغوښتنې او خواخوږی

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسؤولیتونه په غاړه لري، تر څو د ژوند عامې چارې د مينې، ورورۍ او احترام په فضا کې رواني وي.

۵_هیڅوک بې رعیته او بې مسؤولیته نشته

په مکلفو انسانانوکې د رعیت لرل او مسؤولیت لرل یو نسبي امر دی. کیدای شي یو څوک په یو وخت کې خپل رعیت او مسؤولیت هم ولري او د بل چا تر رعیت او مسؤولیت لاندې هم وي، خو دا نشي کېدای چې یو څوک دې هیڅ ډول رعیت او مسؤولیت ونه لري. آن تر دې چې که یو څوک یوازې هم ژوند کوي، نه ښځه، نه خاوند، نه اولاد، نه خادم او نه بل څوک ورسره وی، بیا هم دی د خپل ځان او د بدن د غړو او حواسو مسؤولیت په غاړه لري. باید د هغو حفاظت او ساتنه وکړي. "إن لجسدك علیك حقا" بدن دې پر تا حق لري. په دې توګه چې د روغتیا او پاکوالي خیال یې باید وساتي، له عقیدې نیولې تر عباداتو او اخلاقو پورې شرعي اوامر پرځای کړي او په منهیاتو او منکراتو کې یې ونه کاروي. د الله پاک او بنده ګانو حقونه په کې پرځای کړي. له دې امله په یوازیتوب کې هم د رعیت خښتن دی، بدن، غړي او حواس یې رعیت دی او دی د هغو په هکله مسؤول دی.

فعالیت:

که څوک خپل مسؤولیت ادا نه کړي په ټولنه یې بدې اغیزې څه دي؟ ځواب ووایاست.

؟؟ پوښتنې:

۱_دحدیث راوي معرفي کړئ.

۲_حدیث شریف ترجمه کړئ.

۳_د راعي، مسؤول او رعیت معنا ووایاست.

٤_د امام او پادشاه مسؤولیتونه کوم دي او ولې د پادشاه یادونه په ځانګړې توګه شوې؟

کورنی دنده:

پورتنی حدیث په خپلو کتابچو کې ولیکئ او په یادو یې زده کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوولسم لوست

اووه هلاکوونکي ګناهونه (۱)

عَنْ أَبي هُرَيْرَةَأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ قَالَ الشِّرْكُ بِاللَّهِ وَالسِّحْرُ وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ وَأَكْلُ الرِّبَا وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ وَقَذْفُ الْمُحْصِنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ. رواه البخاري

د راوي پېژندنه

ابوهريره عبد الرحمن بن صخر الدوسيرضي الله عنه د خيبر د غزا په کال يې اسلام راوړ او د خيبر په غزا کې شريک شو، مديني ته يې هجرت کړی او دنبوي مسجد په صفه کې اوسيده. ځان يې د رسول اللهﷺ صحبت ته وقف کړی وو، په همدې خاطر يې له رسول اللهﷺ څخه تر ټولو زيات احاديث روايت کړي دي. يوه پيشکه يې لرله چې کله به يې لستوني کې وړه چې له همدې کبله په ابوهريره (د پيشو څښتن) باندې مشهور شو. د عمر رضي الله تعالی عنه په خلافت کې د بحرين والي وو او په (۵۸) هجري کال د عقيق په سيمه کې د (۷۸) کالو په عمر وفات شو.

د ځينو کلماتو معنا

۱_**الْمُوبِقَاتِ**: د موبقة جمع ده، موبقة د اسم فاعل لفظ دی، معنا يې ده: هلاکوونکي، تباه کوونکي.

۲_**التَّوَلِّي**:د مصدر لفظ دی، شا اړول، مخ ګرځول، تيښته او فرار کول.

۳_**الزَّحْفِ**:په ناسته ښښيدو او تګ ته وايي. دلته د دوو لښکرو نژدې کيدل او يوځای کېدل ترې مراد دی.

٤_**قَذْفُ**: د مصدر لفظ دی، ويشتلو او غورځولو ته وايي، دلته ترې مراد په پاک لمنو ښځو پوري د زنا او بې حيايي تور تړلو ته وايي.

۵_**الْمُحْصِنَاتِ**: د **محصنة** جمع ده، معنا يې ده: پاک لمنه او عفيفه ښځه.

٦_**الْغَافِلَاتِ**:د **غافلة** جمع ده او **غافلة** د اسم فاعل صيغه ده معنا يې ده: ناخبره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حديث ژباړه

له ابو هريرهﷺ څخه روايت دى چې رسول اللهﷺ وفرمايل: له اوو هلاکونکو څخه ځانونه وژغورئ! پوښتنه وشوه: اى د الله رسوله، هغه څه شـى دي؟ ﷺ وفرمايـل: الله پـاك سـره شريك نيول، کوډې کول، په ناحقـه سـره انسان وژل، د يتـيم مالـل خـوړل، سـود او ربـا خوړل، د غزا او جگړې له ډگر څخه تيښته او فرار او په مؤمنو او پاك لمنو ناخبرو ښځو پورې د زنا او بې حيايۍ تور تړل.

د حديث حکمت

گناه که هر څه وي، له الله تعالى څخه سرغړونه او نافرماني ده، ځکه خـو گنـاه کـه وړه وي او که ستره، بد عمل دى.

ځينې گناهونه نسبتا واړه وي او که کله هم له چا څخه صادرې شي نـو د وروسـتيو نيکـو عملونو له امله له منځه ځي، خو ځينې گناهونه دومره خطرناك او هلاکـوونکي وي چـې څوك ترې په رښتيا توبه ونه باسي، نو په يقيني توگه انسان هلاکوي. په پـورتني مبـارك حديث کې ددغسې هلاکوونکو گناهونو يادونه شوې ده.

فعاليت

په گروپي شکل د کبيره گناهونو نورې پنځه نمونې ووياست.

د حديث شريف گټې

۱_له الله ﷻ سره شريك نيول ستر ظلم دي

له الله پاك سره دهغه په ذات، صفاتو او اسماوو کې بل څوك شريکول.

له الله سره شريك نيول ستر ظلم دى. شرك د انسان ټول نيك عملونه له منځـه وړي، الله تعالى هيڅکله شرك نه ښښي او نورگناهونه چې بې چاته خوښه شي بـښي يې.

په قرآن کريم او احاديثو کې لاندې عملونه له الله پاك سره شرك گڼل شوى دى:

- له الله پرته پر مخلوق باندې لوړه او قسم کول، لکه: په زيارت قسم، د زوى يـا پـلار په سر قسم، په شرافت قسم، په وجدان قسم او داسې نور.
- کوډې او هغه دمونه او تعويذونه چې په کې شرکي الفاظ استعمال شوي وي.
- بد فالي نيول
- د رياء لپاره لمونځ، روژه او زکاةورکول

(c) ketabton.com: The Digital Library

○ په دی عقیده د کونجکو، هډوکو، ښکرونو او داسې نورو شیانو په غاړه کې اچول، چې دا د نظر لګیدو اونورو آفاتو مخنیوی کوي.

۲ـ د سحرحقیقت، دنیوي او اخروي زیانونه يې

د اسلام مبارک دین په اصلاح او خیر رسولو ټینګار کوي، په حقیقتونو ولاړ دین دی چې له هر قسمه وهمونو، خیالونو، او بې ځایه ویریدلو څخه خلک منع کوي.

کوډې چې د وهمونو، خیالونو عقیدوي بې ثباتی، فتنو او فساد خپرولو، نورو ته د بدني، روحي، اجتماعي زیان رسولو څخه عبارت دي، د هغه زده کړه او نورو ته یې ورښوول خورا حرام دي حتی په ځینو حالاتو کې انسان کفر ته پرې رسیږي. دا هغه ناوړه عمل دی چې د امام ابوحنیفه رحمه الله په قول د کوډګر سزا یواځې قتل دی.

په حدیث شریف کې راغلي: چا، چې فال وکوت او چا ته چې فال وکتل شو، چا چې غیب ویل کول او د چا لپاره چې غیب ویل کیدل، چا چې کوډې وکړې او د چا لپاره چې کوډې وشي، څوک چې غوټې اچوي او بندونه جوړوي، یا کاهن ته ورشي او د هغه خبره رښتیا وګڼي، نو پر محمدﷺ باندې پر نازل شوي دین کافر شو.[۱]

۳ـ د یو انسان وژنه د ټول انسانیت وژل دي

انسان د الله تعالی مکرم مخلوق دی. د هغه سر، مال، پت او عزت ځانګړی حرمت لري چې ساتل یې فرض او ماتول یې حرام دي.

په اسلام کې د انسان وژل ډیر غټ جرم دی، د قرآنکریم په ګڼو آیتونو کې دغه جنایت منع شوی، د یو انسان قتل او وژنه یې د ټول انسانیت قتل او وژنه ګڼلې او د یو انسان ژغورل یې د ټول انسانیت ژغورل ګڼلي دي: ﴿مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا....﴾ [المائدة: ۳۲]

ژباړه: چاچې یو انسان دوینې دبدلې یا په ځمکه کې له فساد دجوړولو پرته (په ناحقه ووژه ، داسې وګڼه چې هغه ټول انسانان ووژل...

٤ـ د سرطاني غړي له مینځه وړل

که چا څوک په ناحقه ووژه یا یې د چا عزت ولوټلو، یا یې په دین لوبې وکړې او مرتد شو او له هغو پولو واوښت، چې هغه انسان او ټولنې ته ګواښ دی، نو بیا د دې انسان چاره د بدن د سرطاني غړي په څیر په کار ده چې له منځه یووړل شي او پرې شي ترڅو نور انسانان د ده له شر او ضرر څخه په امن شي.

---

۱ - رواه البزار فی مسنده. پ دې صورتونو کې تر څو چې د شخص په عقیده کې خلل نه وی راغلی، په ستر کفر سره نه کافر یږي، ځکه د اهل سنت او جماعت په نزد، د یو چا ایمان په عملي ګناه سره نه نقض کیږي، نو دلته له کفر څخه عملی کفر مراد دی، نه اعتقادی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شریعت دغسې انسانان په ګوته کړي او د وژلو حکم يې ورکړی. رسـول اللهﷺ فرمـايي: «لَا يَحِلُّ دَمُ امرئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ الثَّيِّبُ الزَّانِــي وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ وَالتَّارِكُ لِدِينِهِ الْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ»[1] **ژباړه**: هغه مسلمان چې لااله الا الله محمد رسول الله کلمه وايي وينه تويول يې روا نه ده، خو په درې صورتونو کې: ښځه لرونکی زنا کار، قاتل او مرتد چې اسلام پرېږدي او له مسلمانانو نه جلا شي.

٥_ ګېډه له اور څخه ډکول

يتيم هغه مظلوم انسان دی چې خپل مهربان او زړه خوږی پلار يې له لاسه ورکړی وي. د هر چا مرستې ته اړتيا لري په ځانګړې توګه چې د هغه د مـال سـاتنه او پالنـه وکـړي. الله پاک په قرآن کريم او رسول اللهﷺ په احاديثو کې يتـيم تـه پـه پـاملرنې او توجـه بانـدې ټينګار کړی دی. الله پاک ددې ګناه په هکله په قرآنکريم کې فرمـايي:﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا﴾ [النساء:١٠]

ژباړه: «بيشکه هغوی چې په زور زياتي سره د يتيمانو مالونه خوري، هغوی په خپلو ګېډو کې اور اچوي او د دوزخ اورته به ننوز» د يتيمانو مال خوړل، ډېره بـې همتـي، ناځوانـه عمل او غټه ګناه ده، او له همدې امله اسلام پر ټولنې باندې د يتيم د وړاندې مسؤوليتونه ايښي چې يو له هغو څخه د يتيم د مال ساتنه او پالنه او د هغه له ضائع کيدو، په هغه کې له خيانت او د هغه له خوړلو څخه په ټينګه ډډه کول دي.

پوښتنې:

١_حديث شريف ترجمه کړئ؟

٢_پورته کوم شيان دي چې په احاديثو کې شرک بلل شوي؟ نومونه يې واخلئ.

٣_د کوډو، فال ليدو، او غير شرعي دمونو او تعويذونو ضررونه وښاياست.

٤_په کوم آيت کې د يوه بې ګناه انسان وژنه د ټول انسانيت وژنه او د هغه ژوند ژغورل د ټول انسانيت ژوند ژغورل، ښودل شوي دي؟

٥_هغه ځايونه، چې د يو مسلمان قتل په کې د اړتيا له مخې جواز لـري کـوم دي؟ دليـل يې وښاياست.

---

[1] - متفق عليه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتلسم لوست

اووه هلاکوونکي ګناهونه (۲)

.... وَأَكْلُ الرِّبَا وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ وَقَذْفُ الْمُحْصِنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ.

۵ـ سود یا له الله ﷻ او پیغمبر ﷺ سره جګړه

سود (ربا) یو بل خطرناک رنځ دی چې نیغ په نیغه د ټولني غریب او بې وزله خلك کړوي. په ټولنې کې انساني مفاهیم، لکه: زړه سوی، ښېګڼه، خواخوږي، قرض حسنه لـه منځه وړي او پرځای يې بخل، زړه سخت توب، مصلحت غوښتنه او مادي توب خوروي. ځکه الله تعالی سود خوړل له غریبو او اړمنو سره دښمني نه، بلکې له الله تعالی او د هغه له پیغمبر سره دښمني او د جنګ او جګړې اعلان ګڼلی دی: ﴿فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ [البقرة:۲۷۹]

ژباړه: نو که له دې کار(سود) څخه لاس نه اخلئ. بیا د الله او د هغه د پیغمبر جنګ تـه تیار شئ.

سود خوړونکو ته الله تعالی تر ټولو بده سزا ټاکلې ده.

د خواشینی ځای دی چې نن سبا په نړۍ واله کچه سود ډېر پراخه شوی، نړۍ یې له یـو خطرناك اقتصادي بحران سره مخامخ کړې او ورسره غبرګ یې د روحي او اخلاقي فساد په جال کې نښلولې ده.

فعالیت

په ډله ییزه توګه دسود بدې اغیزې جلا جلا بیان کړئ.

٦ـ د یوه تن تیښته لښکر ته ماته ورکوي

کافرانو، باطل پالو او مفسدینو سره د جهاد او مبارزې وروستی پړاو له هغوی سره مخامخ جګړې ته دانګل او د وسله والې جګړې پریکړه ده. په داسې حساسو شېبو کې مقاومـت فرض او تیښته لویه ګناه ده، ځکه د جګړې په ترځ کې د یوه تن تیښته د جنګي مـورال

(c) ketabton.com: The Digital Library

په له منځه تلو سره ډېر ځله یو ستر لښکر ته ماته ورکوي. په داسې حساس وخت کې تیښته یا هم ثبات او استقامت د جګړې پایلې بدلوي.

۷_ پر پاک لمنو ښځو تور لګول

ښځې په اسلام کې ډېر لوړ مقام لري. په ځانګړې توګه د هغو وقار او پت په شریعت کې په پوره پاملرنې سره مطرح دی، کوښښ شوی څو د دوی درناوی خوندي وساتل شي. د ښځو پر شخصیت ملنډې، توهین او تحقیر، بې ارزښته ګڼل او د نارینه وو د نفسي غوښتنو لپاره هغوی څخه کار اخیستل ستره ګناه ګڼل شوې، چې په آخرت کې د عذاب لامل جوړېږي.

پر دې سربېره هغه چا ته په دنیا کې هم درنه سزا ټاکل شوې چې د ښځې او یا نارینه د شخصیت درناوی ونه کړي، د هغوی عزت او حیا ته په بده سترګه وګوري، نو که چا کوم مسلمان سړي او یا مسلمانې ښځې ته د بد لمنۍ نسبت وکړ، په خپله دعوا به شاهدان راولي، که شاهدان یې تیر نشو کړای، محکمه به ورته د عامو خلکو په وړاندې د اتیا (۸۰) درو وهلو سزا ورکړي او شهادت او ګواهي به یې د خلکو ترمنځ د تل لپاره بې اعتباره اعلان شي.

فعالیت

هغه کوم سورت دی چې په پاک لمنو ښځو د تور لګوونکي لپاره پکې سزا ټاکل شوې ده؟

پوښتنې:

۱_په قرآن کریم او احادیثو کې ولې د یتیمانو پر پاملرنې ټینګار شوی دی؟
۲_کوم عمل له الله پاک او پیغبر سره جګړه بلل شوی دی؟
۳_په جهاد کې تیښته ولې هلاکوونکې ګناه ده؟
٤_په اسلامي شریعت کې پر پاک لمنې مسلمانې ښځې باندې د بدلمنۍ د تور لګولو څخه سزا ټاکل شوې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نولسم لوست

امر بالمعروف او نهی عن المنکر

(عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنْ الْمُنْكَرِ أَوْ لَيُوشِكَنَّ اللَّهُ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عِقَابًا مِنْهُ ثُمَّ تَدْعُونَهُ فَلَا يُسْتَجَابُ لَكُم). رواه الترمذي

د راوي پېژندنه

حذيفة بن اليمان العبسي رضي الله عنه مشر صحابي وو. د خندق په غز او له هغه وروسته نورو غزواتو کې شريک خو د خندق په غزا کې رسول الله ﷺ د کافرانو لښکر ته د احوال اخستو لپاره ليږلی وو. رسول الله ﷺ ورته د منافقانو د پېژندګلوی په شمول ډېر اسرار ويلي وو چې د صحابه وو په منځ کې په صاحب سر رسول الله ياديده. عمر فاروق رضي الله عنه به هغې جنازې ته نه ورته چې **حذيفة** رضي الله عنه به پکې برخه نه اخيسته.

د ډېرو غزواتو په شمول د عراق په فتوحاتو کې شريک وو. د نهاوند په غزا کې يې ګېون درلود، همدان، ری، او دينور د ده په مشرۍ کې فتح شوي. د ارمينيا له غزا وروسته يې د مسلمانانو دريم خليفه عثمان رضي الله عنه ته د قرآن کريم د ترتيب مسأله مطرح کړه. زيات احاديث يې له رسول الله ﷺ څخه روايت کړي دي. د عمر رضي الله عنه په خلافت کې د مدائن والي ټاکل شوی او همالته د والي په توګه وو چې د هجرت په (۳۶) کال کې وفات شو.

د ځينو کلماتو معنا

١_وَالَّذِي: (و) په دې ځای کې د قسم توری دی، (الذي) هغه څوک، هغه ذات (قسم دی په هغه ذات).

٢_لَتَأْمُرُنَّ: هرو مرو (خامخا) به امر کوئ.

٣_الْمَعْرُوفِ: يوه ډېره جامعه کلمه ده چې د خير، ثواب اوطاعت ټول کارونه پکې شامليږي، لکه ښېګڼه او نيکي چې عام خلک يې ښه ګڼي او بد يې نه وايي.

٤ _لَتَنْهَوُنَّ: هرومرو به نهی کوئ، (ايسارول به کوئ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

٥_الْمُنْكَرِ: د معروف ضد دی: بدي او ورانی، چې عام خلك پرې بد وايي او ښه يې نه ګڼي.

٦_لَيُوشِكَنَّ: ډېر ژر، ډېر نژدې.

٧_عِقَابًا: عذاب

٨_تَدْعُونَهُ: له الله ﷻ څخه به دعاګانې غواړئ.

د حديث ژباړه

له حذيفه رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل: زما دې په هغه ذات قسم وي چې زما سا د هغه په لاس کې ده چې تاسو به هرو مرو امر بالمعروف او نهی عن المنکر کوئ او يا دا چې ډېر نـژدې ده چـې الله پـاک در بانـدې لـه خپـل لـوري څخه عـذاب راوليږي چې بيا به له هغه څخه دعاګانې غواړئ او قبليږي به نه.

د حديث حکمت

اسلامي دعوت يا امربـالمعروف او نهـی عـن المنکـر د اسـلام لـه خـورا مهمـو مبـادي او ارزښتناکو فرايضو څخه دي چې د اسلام د نورو احکامو قيام او بقاء ورپورې تړلې ده.

فعاليت

هر زده کوونکی دې د امر بالمعروف او نهی عن المنکر اغيز د اسـلام د نـورو ارکـانو او احکامو د برپا کولو په هکله له ځان سره ياد داشت کړي او په نوبت سره دې يې نورو ته واوروي.

د حديث شريف ګټې

١_د امربالمعروف او نهي عن المنکر ارزښت

په هره ټولنه کې دوه ډوله وګړي ژوند کوي: نيکان خلك، هغه چې د پاکو عقيدو، نيکو خويونو، خير غوښتونکي او د غوره اخلاقو څښتنان وي.

اوبله ډله بدان، هغه چې د ناوړه سلوك، د بدو عـاداتو، د شـر او فـساد خويونـو خاونـدان وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بدو اعمالو له خاوندانو څخه همیشه په فردي او ټولنیز ژوند کې ناسمې مفکورې، د اسلام او انسانیت ضد کړنې، پر نوروظلم، تیری او ډول ډول فسادونه صادریږي. که چیرې نیکان او صالحه وګړي ددغسې اشخاصو مخنیوي ونه کړي او دوی حق طرف ته ونه هڅوي، نو د ټولنې هره برخه به د شر او فساد ډګر وګرځي او انساني ټولنه به په داسې ځنګل بدله شي چې د عدل، انصاف، د ښو او بدو تمیز به پکې هیڅ نه وي.

امر بالمعروف او نهي عن المنکر د اسلامي امت هغه سپیڅلی صفت دی چې له پیغمبرانو څخه زموږ امت ته په میراث پاتې دی، دا هغه مهمه دنده ده چې د اسلامي ټولنې سلامتي او نیکمرغي ورپورې تړلې او د فساد د پراخېدو له منګولو یې ژغوري.

۲_خلك نیکیو ته رابلل

د حدیث مفهوم د امر بالمعروف په هکله دا دی چې: تاسو به هرومرو خلکو ته په نیکیو او ښیګڼو امر کوئ. خلك به اسلامي عقیدې، اسلامي شریعت، اخلاق، عزت، درنښت، حیا، احترام، محبت، ورورۍ، عدل او انصاف او د یوه الله بنده ګۍ ته رابلئ ، چې د دنیا او آخرت سعادت پکښې نغښتی، دعوتوئ.

۳_ له بد یو څخه خلك منع کول

په ټولنه کې خلك له خرابو افکارو، بدو اعمالو او ناوړه اخلاقو څخه منع کول او ایسارول فردي او ټولنیزه دنده ده. د اسلام دستر پیغمبرﷺ له خوا پر یوه کار باندې په دغسې مؤکدو الفاظو سره امر او ټینګار کول د هغه کار فرضیت او لزوم افاده کوي، په همدې اساس د اسلام د دین غوښتنه داده چې اسلام ته بلنه، امر بالمعروف او نهی عن المنکر د هر مسلمان په غاړه په فردي توګه او د ټول امت په غاړه په ټولنیزه توګه فرض دی، هغه هم په حکیمانه لارو چارو چې منکر له منځه ولاړ شي او د منکر له منځه وړل د ستر منکر (جنګ، نفرت او فساد) لامل ونه ګرځي.

٤_ د امر بالمعروف او نهي عن المنکر د پرېښودو خطرونه او پایلې

امر بالمعروف او نهي عن المنکر هغه مهمه دنده ده چې په پرېښودلو یې رسول اللهﷺ د عذاب د نازلیدلو اخطار ورکړی. د دې معنا داده چې اسلامي دعوت، امر بالمعروف او نهی عن المنکر که کله هم په ټولنه کې پرېښودل کیږي نو ځای یې د الله تعالی لخوا ځانګړی عذاب نیسي، سربیره پردې په جامعه کې ظلم، بې انصافي، د زړونو سختوالی او ډول ډول فسادونه زیاتیږي او په پای کې ټولنه دهلاکت په درشل دریږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ــ بیا به مو دعاء نه قبلیږي

که دعوت، امر بالمعروف او نهی عن المنکر ترک شي نو ډېر ژر به الله تعالی له خپل لوري عذاب را نازلوي، که کله د دعوت (امر بالمعروف او نهی عن المنکر) په پرېښودو سره عذاب راغی نو بیا که تاسې الله تعالی ته څومره دعاګانې او زارۍ کوئ نودعا به مو نه قبلیږي، او عذاب به په دعاګانو باندې نه لرې کیږي، ځکه مسلمانانو به د دعوت په پرېښودو دومره ستر جرم او غټه ګناه کړې وي چې د دعا دقبلیدو ټولې لارې به پرې پرې ځان تړلې وي.

فعالیت:

ایا له بدیوڅخه منع کول یوازې د علماوو دنده ده اوکه د ټولو مسلمانانو؟ زده کوونکي دې په خپل منځ پرې مباحثه وکړي.

پوښتنې:

۱ــ لاندې کلمې معنا کړئ:

أ ــ لَتَأْمُرُنَّ:

ب ــ الْمَعْرُوفِ:

ج ــ لَيُوشِكَنَّ:

۲ــ دحدیث د راوي په هکله لنډ معلومات ورکړئ.

۳ــ د حدیث ژباړه ووایاست.

٤ــ که د اسلامي دعوت فریضه ترک کړل شي، نو پایله به یې څه وي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

شلم لوست

په لګښت کې اقتصاد

عَنِ ابْنِ عُمَرَ ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الاقْتِصَادُ فِي النَّفَقَةِ نِصْفُ الْمَعِيشَةِ ، وَالتَّوَدُّدُ إِلَى النَّاسِ نِصْفُ الْعَقْلِ ، وَحُسْنُ السُّؤَالِ نِصْفُ الْعِلْمِ.

رواه الطبراني في المعجم الكبير

د ځينو کلماتو معنا

۱ـ**الاقْتِصَادُ**: اقتصاد د (قصد) له کلمې څخه ده چې په چارو او وينـاوو کـې د افـراط او تفريط ترمنځ وسط حد ته ويل کيږي، په لګښت او نفقه کـې اقتـصاد د اسـراف او تقتيـر (ممسک توب) ترمنځ حد ته وايي.

۲ـ**الْمَعِيشَةَ**: ژوند، روزګار.

۳ـ**التَّوَدُّدُ**: مينه کول، محبت کول.

د حديث ژباړه

له عبد الله بن عمررضی الله عنهما څخـه روايـت دی چـې رسـول الله ﷺ وفرمايـل: اقتـصاد (اعتدال په لګښت کې) نيم ژوند دی، او خلکو ته ځان ګرانول او نـژدې کـول نـيم عقـل دی، اوپه ښه ډول پوښتنه کول نيم علم دی.

د حديث شريف حکمت

مال له خپل ارزښت او اهميت سره سره يو خطرناک شی دی، هغې لوخې توری ته ورته دی چې دواړه لوری يې تېره او غوڅوونکي وي، که انسان ورسره پوره پاملرنه او احتياط ونکړي نو اورومرو به خپل بدن پرې غوڅوي.

ځکه اسلام مال ته ځانګړې پاملرنه کړې، د هغه د ګټلو او لګښت لپاره يې دقيـق، جـامع اصول او ضوابط ايښي دي. چې يو له دغو اصـولو او ضـوابطو څخـه د اقتـصاد (اعتـدال) اصل او ضابطه ده چې تر ډېره حده په لګښتت پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اقتصاد اصطلاح او مفهوم د رسول اللهﷺ په ګڼو احادیثو او د قرآن کریم په ډېرو آیتونو کې ذکر شوی، چې مونږ او تاسو یې د بېلګې په توګه د پورتني مبارک حدیث په ترڅ کې لولو.

د حدیث شریف ګټې

۱_ مال قیمتي زیرمه او د اقتصاد اصل دی

مال په یو وخت کې هم د خیر او ښېګڼې غوره وسیله او هم د شر او بدۍ ناکاره وسیله ده.
کور، اولاد اوعیال، نفقه او لګښت چې د انساني ژوند ډېره برخه جوړوي، ډېر خله انسان د مال په اړه بې احتیاطی ته اړکړي چې په پای کې د بې وزلی او تنګلاسی لـه داسې جدي ستونزو سره مخ شي چې ژوند پرې تریخ او ورڅخه پـه تیـښته شـي، سـترګې پټې کړي او په ټولو انساني پولو او ارزښتونو پښې واړوي، په غلا، چور او تـالان لاس پـورې کړي، په ټولنه کې فساد، بد امني، اړ او دوړ رامنځته کړي. او یا هم د کـار کولـو همـت بایلي، کچکول په غاړه کړي او د سوال لاسونه اوږده کړي او په ټولنه بانـدې یـو درونـد پیټی جوړ شي.
اسلام دغه ستونزه د یوه خراب او درووونکي واقعیت په توګـه درک کـړې او د هغـې د مخنیوي لپاره یې د اقتصاد اصل او قاعده ایښې ده.
پدې مبارک حدیث کې رسول اللهﷺ اقتصاد نیم ژوند ګڼلی او بیا یې په ځانګړې تعبیـر سره د لګښت اقتصاد د تنګلاسی او له هغو نه د راولاړو ستونزو د مخنیوي چاره ښـودلې.
پیغمبرﷺ فرمایلي دي:(مَاعَالَ مَنْ اقْتَصَدَ). [احمد]
ژباړه: هیڅکله به فقیر او تنګلاسی نه شي هغه څوک چې په لګښت کې د اعتدال او میانه روی څخه کار اخلي.
له کومه ځایه چې په مالي چاروکې اقتصاد او اعتدال ډېره اغیزه او خورا مهـم رول لـري ټولې مالي چارې او مالي نظام د (اقتصاد) په نـوم یـاد شـوی دی، نـن سبا چې د اقتصـاد اصطلاح کارول کیږي مقصد ترې ټولې مالي چارې او مالي نظام او سیستم وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ اسراف چې د اقتصاد ضد، او د فقر لامل ګرځي شرعا حرام دی

د اقتصاد ضد ته په شریعت کې (اسراف) وایي چې په لګښت کې د افراط، بې نظمی، بې هدفی، بې پلانی مفاهیمو ته شامله ده.

د لګښت ډیره برخه خوراك او څښاك جوړوي، الله تعالی د خوراك او څښاك پـه اړه فرمایي:﴿ وَ كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾ [الأعراف: ۳۱]. خورئ او څښئ خو اسراف او له حده تېری مه کوئ.

په خوراك او څښاك کې اسراف او له حده تېرېدل چې څومره د بدن روغتیا تـه تـاوان اړوي، له هغه نه زیات بې ما ل تـه اړوي او نـن سـبا چـې څـومره مالونـه پـه خـوراك او څښاك کې له اسراف نه په راولاړو ناروغیو او د هغو په علاج لګیږي له هیچا پټ ندي.

۳ـفي سبيل الله انفاق کې هم اقتصاد

آن تر دې چې في سـبيل الله انفـاق، خیـرات، صـدقات، مرسـتې او عامـه سـخاوتمندی او داسې نور د خیر ښیګڼې لګښتونه هم باید د اقتصاد تر قاعدې لاندې وي او د ثواب ګټلـو جذبه او ولوله باید انسان د اقتصاد پولو ماتولوته ونه هڅوي، الله تعالی فرمـایي: ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا﴾.[الاسراء:۲۹]

ژباړه: لاس ترغاړې تړلی بخیل مه اوسه او مه دومره په خلاص مټ لګښت کوه چې سـبا تش لاس او د ټولو ملامت ناست یې!

نو چې کله الله پاك د خیر ښیګڼې لګښت کې د اقتصاد غوښتنه کوي نو نور لګښتونه خو باید ارومرو د اقتصاد په اصل ولاړ وي.

۴ـدخلکوخوښي لاس ته راوړل لویه عقل مندي ده

که څوک د الله ﷻ د رضا په خاطر د انسانانو سره مرسته کوي، د هغوې درنـاوی کـوي، او ورسره نیک چلن کوي، د خلکو پر جفا سترګې پټوي داسې انـسان الله ﷻ تـه خـوښ وي، او څوک چې الله ﷻ ته خوښ وي الله ﷻ د هغه سره مینه د بندګانو په زړونوکې هم اچوي د خلکو د خوښی لـه برکتـه تـل انـسان خـوښ، هوسا، او پـه خپلـو مقـصدونوکې سرلوړی وي. د الله ﷻ د بندګانو خوښي تر لاسه کول غټه کامیابي او لویه عقل مندي ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ ــ ګټوره پوښتنه علم زیاتوي

پوهه او علم د زړونو پټې خزانې دي چې په ګټورو پوښتنو رابرسیره کیږي، که چیرې لـه معلم څخه په ښه طریقه پوښتنه وشي ممکنه ده چې معلم د زړه له کومې په ځواب کـې داسې معلومات وړاندې کړي چې حاصلولو ته یې ډیره زیاته اړتیا وي.

پوښتنې:

۱ـلاندې کلمې معنا کړئ:

۱ ــ الاقْتِصَادُ:

ب ــ الْمَعِيشَةِ:

ج ــ التَّوَدُّدُ:

۲ـمال ولې دومره ارزښت لري؟

۳ـد اقتصاد لغوي او اصطلاحي معنا څه ده؟

٤ـحدیث ترجمه کړئ!

۵ـاسراف ولې حرام دی؟ د هغه روغتیایي او مالي ضررونه بیان کړئ!

کورنی دنده

زمونږ په ټولنه کې هغه دودونه او رواجونه په ګوته کړئ چې د اقتصاد په خلاف پر حرام اسراف روان دي، او دهغو د مخنیوي پر لارو چارو باندې غور او فکروکړئ ،اودمخنیوي په باره کې یې لنډه مقاله ولیکئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو ويشتم لوست

د الله ﷻ كتاب او د پيغمبر ﷺ سنت

عَنْ مَالِك أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا كِتَابَ اللَّهِ وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ. [موطأ مالك]

د راوي پېژندنه

مالک بن انس بن مالک الأصبحى الحميرى د دار الهجرت (مدينى منورې) امام او د اهل سنت له څلورو مشهورو مذهبونو څخه د مالکي مذهب امام دی. په ۹۳ هجري کال په مدينه منوره کې زيږېدلی. پر دين کلک ولاړ وو. له اميرانو او باچاهانو څخه لرې اوسيده، آن ترديې چې د واکمنانو له خوا ربړول شوی هم دی.

عباسي خليفه هارون الرشيد تري وغوښتل چې دربار ته ورشي او ده ته سبق ووايي، خو امام مالک انکار وکړ او ويې ويل چې: علم ته خلک ورځي، علم خلکو پسې نه ورځي! هارون الرشيد يې کورته ورغی او د درس په مجلس کې يې ديوال ته تکيه وکړه ، امام مالک وويل: دعلم درناوی د رسول الله ﷺ درناوی دی، نو تکيه يې پرېښوده او د امام په وړاندې کښيناست. د خليفه منصور عباسي په غوښتنه يې د احاديثو مشهور کتاب موطأ وليکه. په همدې توګه: **الوعظ**، المسائل، **الرد على القدرية**، النجوم او تفسير غريب القرآن د نوموړي له ليکنو څخه دي. امام مالک بن انس په ۱۷۹ هـ . ق کال په مدينه منوره کې وفات شو.

د ځينو کلماتو معنا

١ـ تَرَكْتُ: له ترک څخه اخستل شوی: پرېښودل، ترک کول.

٢ـ أَمْرَيْنِ: د (امر) تثنيه ده:چاره، کار.

٣ـ لَنْ تَضِلُّوا: هيڅکله به بې لارې نه شئ.

٤ـ مَا تَمَسَّكْتُمْ: څوپورې مو چې منګولې پرې لګولې وي.

د حديث شريف ژباړه

امام مالک رحمه الله تعالى ته دا حديث رسيدلی چې پيغمبر ﷺ فرما يلي دي: په تاسو کې مې دوه شيان پرېښي دي، څو پورې مو چې پر هغو منګولې ښخې کړې وي هيڅکله به بې لارې نه شئ: دالله کتاب او زما سنت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حدیث حکمت

قرآن د الله پاک وروستی کتاب دی چې د انسانیت د هدایت او لارښوونې لپاره بې نازل کړی، څو انسانان له تیارو څخه رڼا ته راوباسي او د ژوند په سمه لاره بې روان کړي. ترڅو چې انسانان پر قرآن کلک ولاړ وي، هیڅکله به بې لارې نه شي.

د حدیث شریف ګټې

۱ـ قرآن کریم د اسماني کتابونو ناسخ

رسول اللهﷺ امت ته د اسلام دوه اصلي سرچینې په ګوته کړې څو د هغو په رڼا کې خپل ژوند تیر کړي. لومړی د الله کتاب (قرآن) او دوهم خپل سنت (حدیث او سیرت).

قرآن کریم د اسلامي شریعت د تحلیل او تحریم لومړنی مرجع ده. قرآن د ژوند ټولې چارې د اصولو او بنسټونو په توګه اجمالا بیان کړې دي: ﴿...مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ...﴾ [الانعام: ۳۸]

ژباړه: موږ په قرآن کې د هیڅ شي کمی نه دی کړی (د اړتیا وړ شیان مو ټول ذکر کړي دي). الله تعالی خپل رسول محمدﷺ ته دنده سپارلې څو دغه اصولي لارښوونې په تفصیل سره د ژوندانه په ټولو جزئیاتو کې پلي کړي. د دغو اصولو پر بنسټ یوه ټولنه جوړه کړي او نړیوالو ته دغه الهي لارښوونې یوازې په نظري توګه نه، بلکې په عملي توګه وړاندې کړي. الله تعالی د پیغمبر دغه حیثیت داسې بیانوي: ﴿...وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ [النمل: ٤٤]

ژباړه: موږ تاته ذکر(قرآن) نازل کړ څو خلکو ته نازل شوی کتاب شرح او توضیح کړې او ښایي دوی پکې غور او فکر وکړي.

جابرﷺ وایي یوځل عمربن الخطاب په داسې حال کې چې د تورات یوه نسخه بې په لاس کې وه، راغی او وې ویل: ای دالله رسوله، دا د تورات یوه نسخه ده. رسول اللهﷺ څه ونه ویل. عمر رضی الله عنه د هغه په لوستو پیل وکړ. د پیغمبرﷺ پر مخ د غوسې او د خفګان نښې راغلې. په دې کې ابوبکرﷺ پر عمرﷺ غږ وکړ چې مور دې در باندې بوره شه عمره د پیغمبر مخ ته نه ګورې؟ کله چې عمرﷺ د پیغمبرﷺ مخ ته وکتل، نو ژر بې وویل: د الله پاک او د هغه د پیغمبر له غوسې څخه پناه غواړم. د الله پاک په ربوبیت، د اسلام په دین او د محمدﷺ په نبوت خوښ او قانع یو. رسول اللهﷺ وفرمایل: زما دې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ذات قسم وي چې زما سا يې په واک کې ده، که موسی درته راڅرګند شي او تاسو هغه پسې لاړ شئ او ما پرېږدئ نو د حق له لارې څخه به بې لارې شئ، او که موسی ژوندی وای او زما پیغمبري يې موندلې وای نو زما تابعداري به يې کوله. [سنن الدارمی]

۲ـ د رسول الله صلی الله علیه وسلم سنت(حدیث اوسیرت)، د قرآن تر ټولو ښه شرحه

د پیغمبر سنت د قرآن کریم تر ټولو ښه شرح او تفسیر دی. د هغه سیرت او د صحابه وو ټولنیز ژوند د قرآنکریم عملي او تطبیقي اړخ دی.

له رسول اللهﷺ څخه چې کومه خبره ثابته شوې ده، هغه په حقیقت کې د وحی یوه برخه ده،

الله پاک فرمايي:﴿ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى۝ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى﴾ [النجم: ۳-۴]

ترجمه: پیغمبرله ځانه نه غږیږي، هغه خو ورلیږل شوې وحې ده.

نو په څه شي چې امر کوي باید پلې کړی شي او له څه شي چې منع کوي باید اجتناب ترې وشي، الله پاک فرمايي: ﴿..وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا...﴾ [الحشر:۷]

ژباړه:کوم دستور چې پیغمبر درکوي، عمل پرې وکړئ او له څه شي مو چې منع کوي ځان ترې وژغورئ.

په سنتو باندې منګولې لګول له ضلالت او بې لارې توب څخه د ژغورل کیدو او نجات یوازنی لاره ده.

۳ـ د رسول اللهﷺ سنت یا دویمه وحې

له قرآن نه وروسته سنت د اسلامي شریعت د تحلیل او تحریم دویمه مرجع ده.

په دې توګه له سنتو څخه د الهي وحې د یوې برخې په توګه هیڅکله استغنا نشي راتلای او د قرآن په شرح او شرعي احکامو باندې په پوهیدلو کې له پامه نشي غورځېدلای.

رسول اللهﷺ په یو مبارک حدیث کې چې مقدامؓ ترې روایت کړی فرمايي: خبر اوسئ! ماته قرآن او د هغه په څير نور څه (سنت) راکړل شوي دي).(۱)

---

۱ - ابوداود

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بل روايت کې راځي: داسې څوک ونه مومم چې ډډه يې وهلې وي او زما کوم امر يا نهی ورته ورسيږي او دی ووايي چې زه دا نه پېژنم، هغه څه منم چې پـه قـرآن کـې مـې موندلي.[1]

د حديثو او فقهي کتابونه په هغو مسائلو ډک دي چې په قرآن کې نشته، خـو پـه حـديثو کې حلال يا حرام ګڼل شوي دي.

٤_د لاري مثال

د صحابه وو ټولنيز ژونـد، پـه ځـانګړې توګـه د راشـده خلافـت دوره، د قـرآن کـريم د مقاصدو پر اساس جوړ او د بشري ژوند غوره بڼه ده. څکه خو رسول اللهﷺ په يوه مبارک حديث کې امت ته پر هغې باندې د کلک درېدو ټينګار کوي او وايي: زمـا سـنت او لـه مانه وروسته زما د راشدينو او مهديينو خليفه ګانو سنت کلک کړئ..)[2]

د راشده خلافت د دورې ټولنيزه تګلاره زموږ لپاره د فکري او عقيدوي خط مثالونه دي چې د ژوندانه په اوږدو لارو کې خپله لاره پرې رڼا کوو.

پوښتنې:

١_پورتنی حديث شريف وژباړئ.

٢_دحديث راوي څوک دی؟ معرفي يې کړئ.

٣_لاندې کلمات معنا کړئ:

- تَرَکْتُ:
- أَمْرَيْنِ:
- لَنْ تَضِلُّوا:
- مَا تَمَسَّکْتُمْ:

٤_ (نبوي سنت اوسيرت د قرآنکريم ښه شرحه ده) دا مطلب واضح کړئ.

کورنی دنده:

پورتنی حديث شريف له معنا سره په يادو زده کړئ.

---

١ - معرفة السنن والآثار للبيهقي

٢ - مشكل الآثار للطحاوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه ویشتم لوست

په جهاد کې د ښځو ونډه

عَنْ الرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذٍ قَالَتْ كُنَّا نَغْزُو مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَسْقِي الْقَوْمَ وَنَخْدُمُهُمْ وَنَرُدُّ الْجَرْحَى وَالْقَتْلَى إِلَى الْمَدِينَةِ. [صحيح البخاري]

دراوي پېژندنه

ربیع بنت معوذ بن عفراء رضی الله عنهما، د انصارو د بني نجار له قبیلي ښخه وه، ربیع بي بي په بیعة الرضوان کې حاضره او له رسول اللهﷺ سره بې په ځینو غزواتو کې ګډون درلود. نوموړې له یوې خوا زاهده، عابده او د خدایﷻ د لارې مجاهده وه، له بلی خوا د علم او فضیلت خاونده هم وه. له دې بي بي ښخه ټول یویشت (۲۱) احادیث روایت شوي دي. ډیر عمر ژوندی وه. په پای کې د عبدالملك بن مروان په خلافت کې د هجرت په څه د پاسه اویایم کال کې وفات شوه.

د ځینو کلماتو معنا

۱_كُنَّا:	موږ وو.
۲_نَغْزُو:	غزا مو کوله، جهاد موکاوه.
۳_نَسْقِي:	اوبه مو ور رسولې، اوبه مو ورکولې.
٤_نَرُدُّ:	وړل مو، لیږدول مو.
٥_الْجَرْحَى:	ټپیان، زخمیان.
٦_الْقَتلَى:	قتل کړای شوي، وژل شوي.

د حدیث ژباړه

له ربیع رضی الله عنها ښخه روایت دی چې وایي: موږ به له پیغمبرﷺ سره یو ځای غزا کوله، په جهاد کې به ورسره شریك وو. مجاهدینو ته به مو اوبه رسولې، نور خدمتونه مو ورته تر سره کول او د هغوی ټپیان او شهیدان به مو مدینې منورې ته انتقالول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حدیث حکمت

د خير ښيګڼې خپرېدو، دعدالت او انصاف تامين، له انسان څخه د انسان آزادي، له مستکبرينو څخه د مستضعفينو بوږاګانو، ښځو او ماشومانو د ژغورلو، د انساني کرامت او ارزښتونو د خوندي ساتلو او د الله ﷻ د کلمې او دين د لوړوالي په خاطر سپيڅلي او مقدس جهاد، له يوې خوا شرعي فريضه او مکلفيت دی او له بلې خوا د هر مؤمن او مسلمان وګړي د ژوندانه تر ټولو لوړه هيله او ستر وياړ دی. ښځه د نورو مسؤوليتونو، حقوقو او وياړ په څير په دغې مقدسې فريضې او سپيڅلې دندې کې د خپل بدني ځواک په اندازه له نارينه وو سره سمه او برابره ونډه لري.

د حديث شريف ګټې

١ـ د اسلام په لاره کې د وسله وال جهاد ارزښت

وسله وال جهاد د اسلام د سپيڅلي دين دخپرولو او ورڅخه د دفاع غوره لاره ده.

د الله ﷻ په لاره کې جهاد هغه غوره عبادت دی بل هيڅ ډول عبادت ورسره نه برابريږي.

د الله ﷻ په لاره کې يوساعت تګ د سهار له خوا او يا بيرته راستنيدل د ورځې په اخره برخه کې له دنيا اوهغه څه چې په دنيا کې دي ورڅخه غوره دي.[1]

په اسلام کې جهاد تر ټولو د لوړ مقام او تر ټولو نيکو کارونو غوره کار دی، الله تعالى د دې لپاره روا کړی تر څو د توحيد کلمه لوړه او د الله تعالى ددين برم زيات شي. ډېر زيات شمېر آياتونه او احاديث د جهاد د فضيلت په اړه راغلي. الله تعالى فرمايي:﴿ وَمَن يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللّهِ فَيُقْتَلْ أَو يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْراً عَظِيماً﴾ [النساء: ٧٤] **ژباړه:** او څوک چې د الله په لار کې وجنګيږي او ووژل شي يا برلاسى شي هغه ته به موږ هرومرو ستر ثواب ور په برخه کړو.

او فرمايي: ﴿وَفَضَّلَ اللّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْراً عَظِيماً﴾ [النساء: ٩٥]

ژباړه: او الله تعالى مجاهدين په ناستو خلکو په ستر اجر سره غوره ګرځولي دي.

د اسلام ستر لاربنود، رسول الله ﷺ د جهاد په اړه داسې فرمايي: «مَثَلُ الْمُجَاهِدِ فِى سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ الْقَانِتِ بِآيَاتِ اللَّهِ لاَ يَفْتُرُ مِنْ صِيَامٍ وَلاَ صَلاَةٍ حَتَّى يَرْجِعَ الْمُجَاهِدُ فِى سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى»[2]

---

١ - مسلم

٢ - صحيح مسلم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: د الله تعالی په لار کې د مجاهد مثال د هغه روژه نیوونکي په څیر دی چې تېوله شپه لمونځ کوي او د الله تعالی په آیاتونو باندې دعاء کوونکی وي، نه له خپلې روژې سترې کیږي او نه له خپل لمانځه څخه سترې کیږي تر هغه وخته چې دغه د الله تعالی د لارې مجاهد بېرته خپل کورته را ستون شي.

د الله تعالی په لار کې وتل او ستونزې ګالل لوی اجر او ثواب لري. رسول اللهﷺ فرمایلي دي: عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ –رَضِىَ اللَّهُ عَنْهُ– قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِﷺ:« انْتَدَبَ اللَّهُ لِمَنْ خَرَجَ مُجَاهِدًا فِى سَبِيلِهِ لاَ يُخْرِجُهُ إِلاَّ إِيمَانٌ بِى وَتَصْدِيقٌ بِرَسُولِى فَهُوَ عَلَىَّ ضَامِنٌ أَنْ أُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ أَوْ أَرْجِعَهُ إِلَى بَيْتِهِ الَّذِى خَرَجَ مِنْهُ نَائِلاً مَا نَالَ مِنْ أَجْرٍ وَغَنِيمَةٍ ».[(۱)]

ژباړه:څوک چې د مجاهد په توګه د الله په لار کې له کوره ووځي، الله ﷻ (د مهربانی له مخې) فرمايي: چې کله يې دا وتل پر ما د ايمان او زما د رسول د تصديق پر بنا وي نو زه يې ضامن يم چې هغه جنت ته داخل کړم او يا يې بېرته خپل کور ته په داسې شان ورستون کړم چې ثواب او غنيمت ورپه برخه وي.

د يادونې وړ ده چې د جهاد د مشروعيت لپاره د ځانګړو حالاتو او شرايطو تحقق ضروري دی.

۲ ـ په وسله وال جهاد کې د ښځو ونډه

له رسول اللهﷺ سره په غزاګانو کې، لکه د سړو په څير ښځو هم، پوره ونډه اخيستی ده دا په دې معنا چې ښځې هم له نارينه وو سره په ټولو عبادتونو، وياړونو او افتخاراتو کې سمې شريکې دي. له دې کبله ويلای شو، ښځې حق لري چې د مسلمانانو له امير څخه د اجازې تر لاسه کولو د حق د لارې د سپيڅلې جهاد وياړ تر لاسه کړي.

اسلامي شريعت د خپلې عامې مهربانی، هغه ځانګړې سهولت له مخې، چې له ښځو سره يې په هر څه کې په پام کې نيولی، ښځې يې جګړې ته له حاضريدو څخه معاف کړې دي. دغه معافي يوازې يوه استثناء لري چې کله د مسلمانانو مشر د اړتيا له مخې فوق العاده حالت کې نفير عام (جهاد ته عمومي وتل) اعلان کړي، بيا به ښځه هم د ميړه له اجازې پرته د جهاد ډګر ته وځي. په عامو او عادي جهادونو کې ښځه مکلفه نه ده چې د جهاد ډګر ته ولاړه شي. له دې سره سره ښځې حق لري چې د جهاد په وياړونو کې د

---

۱ – سنن کبری، بيهقی

(c) ketabton.com: The Digital Library

شریکیدو په خاطر د مسلمانانو د مشر او خپل سرپرست په اجازه له مجاهدینو سره ووځي او هلته د دوی له طبیعت سره مناسب یو شمیر خدمتونه تر سره کړي.

حقیقت دادی چې د اسلامي دعوت له پیل څخه نیولې د دعوت په ټولو پړاوونو کې ښځې په ټولو ویاړونو کې له نارینه وو سره یو شان شریکې دي. لله الحمد په ټول اسلامي تاریخ کې یوه پیښه هم داسې نشته چې هلته ښځو د محرومیت او کموالي احساس کړی وي او یا هم نارینه وو ځان پرې لوړ او پورته ګڼلی وي، بلکې ددې پر خلاف ښځې تل د نارینه وو له خوا له ځانګړي قدر، احترام او درناوي څخه برخمنې وې.

د اسلامي تاریخ په اوږدو کې د نارینه اتلانو په کتار کې خدیجه، سمیه، اسماء، ام سلیم، ام عطیه، ام حرام، خوله، عائشه، فاطمه، زینب رضي الله عنهن او داسې نورې په زرګونو اتلانې دي چې یادونه یې په زرینو کرښو کې پاتې دي.

ام عماره نسیبه رضی الله عنها یوه له هغو اتلو بیبیانو څخه ده چې د احد په تاریخي غزا کې یې له پیغمبر څخه په سخت وخت په دفاع کې د میړانې او سرښندنې بېلګه وړاندې کړې او د تل لپاره به تاریخ ورباندې ویاړي.

حفصه رضي الله عنها له ام عطیې رضی الله عنها څخه روایت کړی چې هغې ویل: زه له پیغمبرﷺ سره په اوو(۷) غزاګانو کې شریکه وم، زه د جګړې پر وخت له بارونو او سامانونو سره پاتې شوم. مجاهدینو ته به مې ډوډۍ برابروله او د هغوی د ټپیانو درملنه مې کوله.

انسؓ وایي: ام سلیم رضی الله عنها (دده مور)چې ژوندۍ وه نو تل به له یوې ډلې انصارو ښځو سره له رسول اللهﷺ سره په غزا کې ملګرې وه.

حشرج له خپلې پلرنۍ نیا څخه نقلوي چې هغې رضی الله عنها ویل: زه له شپږو تنو نورو ښځو سره د خیبر غزا کې له پیغمبرﷺ سره ووتم. څه وخت چې پیغمبرﷺ پوه شو ښځې هم ورسره غزا ته راغلي، نو موږ پسې یې څوك را ولیږه او ویې غوښتو! موږ د پیغمبرﷺ خدمت ته حاضرې شوو نو د پیغمبرﷺ په څیره کې د قهر او غوسې نښې وې. موږ ته یې وویل: تاسو د څه لپاره او د چا په اجازه راغلي یئ؟ مونږ ورته وویل: یا رسول الله! موږ تاسره راووتو، مجاهدینو ته به غشي ورکوو او به او ستوان به ورکوو، د ټپیانو درملنه به کوو او حماسي سندرې به وایو. پدې توګه به د اللهﷻ د لارې په جهاد کې خپله مرسته او

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمک کوو. رسول اللهﷺ راته وویل: پاځئ او خپلو خیمو ته ولاړې شئ. هغه وایي: بیا کله چې الله تعالی خیبر فتح کړ نو رسول اللهﷺ له غنیمت څخه موږ ته د نارینه مجاهدینو سره سمې برابرې برخې راکړې. حشرج صاحب وايي، ما ترې پوښتنه وکړه چې څه شی په برخه کې دروررسیدل؟ هغې وویل: میوې.[1]

فعالیت

د اسلامي تاریخ په اوږدو کې د هغو مجاهدو ښځو نمونه واخلئ چې په خپلو تورو او غښونو يې په جهادي معرکو کې حماسې زیږولې دي.

۳ـ د جګړې پر مهال د ښځو رول

ښځې په جهاد کې عموما په وروستیو لیکو کې په لوژستیکي او روغتیايي چارو کې، لکه د ټپیانو درملنه او د شهیدانو په انتقال او لیږدونه ، پخلي او اوبو رسولو کې له مجاهدینو سره مرسته کوي.

په وسله وال جهاد کې د ښځو دونډه اخیستلو شرط دادی چې په عملي جګړه کې به برخه نه اخلي، ابرو به يې له خطر څخه مصؤونه وي، پرده به مراعاتوي، او له سړو سره به اختلاط نه کوي که چیرې پورتنيو شرطونو تحقق نه مونده، نو بیا ښځو ته په وسله وال جهاد کې ونډه اخیستل جواز نه لري.

پوښتنې:

۱ـ د حدیث ژباړه ووایاست.

۲ـ د جګړې پر مهال د ښځو رول څه دی؟

۳ـ په مسلحانه جهاد کې د ښځو د ونډې اخیستلوشرطونه ووایاست.

کورنۍ دنده:

له معتبرسیرت کتاب څخه د احد په غزا کې د نسیبې رضی الله عنها دریځونه او مواقف ولولئ او په خپلو کتابچو کې يې ولیکئ.

---

۱ – السنن الکبري للنسائی

(c) ketabton.com: The Digital Library

درویشتم لوست

رښتینولي

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِﷺ « عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِى إِلَى الْبِرِّ وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِى إِلَى الْجَنَّةِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ صِدِّيقًا وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِى إِلَى الْفُجُورِ وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِى إِلَى النَّارِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَّابًا ». [صحيح مسلم]

د راوي پېژندنه

د دغه جليل القدر صحابي نوم عبدالله د پلار نوم يې مسعود او د بنو هذيل قبيلې ته منسوب دی. شپږم شخص وو چې د اسلام په مبارک دين مشرف شو. دوه ځله يې حبشې ته هجرت کړی دی دريم ځل يې له حبشې څخه مدينې منورې ته هجرت وکړ. له رسول اللهﷺ سره به تل يو ځای او ملګری وو. له دې امله د اصحابو ترمنځ په صاحب العصا، صاحب الوسادة او صاحب المطهرة [1] مشهور وو. تل به يې په ډېره خوږه لهجه د قرآنکريم تلاوت کاوو، د علم او پوهې سمندر وو، د علمي مقام تر څنګ د حق د سنګر يو غښتلی مجاهد هم وو. په بدر، احد، خندق او نورو ټولو غزاګانو کې يې برخه اخيستې ده، د هجرت په دوه دېرشم (۳۲)کال د حضرت عثمانﷺ له شهادت څخه وروسته يې له نيمګړې نړۍ څخه رحلت وکړ.

د ځينو کلمو معنا:

۱ـ عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ:	پر تاسو رښتيا ويل لازم دي
۲ـ يَهْدِى:	لارښوونه کوي
۳ـ الْبِرّ:	هر ډول ښې اوغوره کړنې اوخصلتونه
۴ـ مَا يَزَالُ الرَّجُلُ:	سړی تل اوهميشه
۵ـ يَتَحَرَّى الصِّدْقَ:	کوښښ او هڅه کوي د رښتيا ويلو
۶ـ يُكْتَبَ:	وليکل شي

۱ـ يعني رسول اکرمﷺته به يې امسا په لاس کې ورکوله، تکيه او بالښت به يې ورته اېښود او د اوداسه اوبه به يې ورکولې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶ـ وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ: او له درواغ ويلو څخه ځانونه وساتئ

۷ـ الْفُجُورِ: هرډول ناروا، ناوړه کار او خوی

د حديث ژباړه

له عبد الله بن مسعودﷺ څخه روايت دی چې رسول اللهﷺ فرمايلي دي: پر تاسو رښتيا ويل لازم دي، ځکه چې رښتيا انسان ته د نيکيو لارښوونه کوي او نيکي انسان ته د جنت لارښوونه کوي. بيشکه انسان، چې تل رښتيا وايي او د رښتيا ويلو هڅه کوي، نو د الله ﷻ په نزد به رښتينی وليکل شي او له درواغو ويلو څخه ځانونه وژغورئ، ځکه چې درواغ ويل سړي ته د ناروا وو په لور لارښوونه کوي او ناروا د دوزخ په لور لارښوونه کوي. ځينې وخت تل سړی درواغ وايي او د درواغو ويلو هڅه کوي، نو له دې امله د الله ﷻ په نزد درواغجن وليکل شي.

د حديث حکمت

د ټولو فضايلو، غوره کړنو او خويونو بنسټ رښتيا ويل دي. رښتيا ويل د ټولنيز اخلاقي نظام سرچينه ده او د ټولنې په وګړو کې يو په بل اعتماد راټوکوي. په درواغ ويلو سره په انساني ټولنه کې د بې باورۍ فضاء رامنځ ته کيږي چې دا کار د ټولنې د هر ډول فساد لامل ګرځي. له دې امله پيغمبر ﷺ پر انسانانو رښتيا ويل لازم کړي او له درواغو څخه يې منع کړې دي.

دحديث شريف ګټې

۱ـ د رښتيا وو حقيقت

رښتيا د حقايقو سره مطابقت ته ويل کيږي او مختلف ډولونه لري، لومړی يې په وينا کې رښتيا ويل دي، او هغه داسې چې وينا له هغه څه سره چې اخبار ورڅخه کيږي مطابقت ولري.

بل د نيت او ارادې رښتينولي ده چې د دې ډول رښتينولۍ ځای زړه دی، نو پر مسلمان لازم دي چې خپل زړه تل رښتينی او د هر ډول ريا، بدګمانيو، او ناوړه نيتونو څخه پاک وساتي.

بل په کړنو کې رښتينولي: انسان به مشروع چارې ترسره کوي، چې د عقيدې او وينا سره يې مطابقت ولري، او هغه کارونه چې د عقيدې او شعار په خلاف وي دروغ ګڼل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ د رښتیا ویلو کوښښ

انسان باید د ژوند په ټولو حالاتو کې تل رښتنی واوسي او هڅه وکړي چې ریښتینولي د ځان عادت وګرځوي، تر څو الله جل جلاله ورڅخه خوښ شي او هم یې نوم د صدیقینو په ډله کې ولیکي اوجنت ته یې داخل کړي.

۳ـ د رښتیا ویلو ګټې

ریښتیا ویل ډیرې دنیوي او اخروي ګټې لري چې ځینې یې په لاندې ډول دي

- رښتیا ویل انسان د نیکیو لور ته وړي او له هر ډول بدیو څخه یې ژغوري.
- رښتیا ویل زړه ته ډاډېنه او آرامي وربښي.
- رښتیا ویل مؤمن له منافق څخه جلا کوي.
- رښتیا ویل په دنیا او آخرت کې انسان ته نجات ورکوي.
- رښتیا ویل د الله جل جلاله د خوښۍ لامل ګرځي.
- رښتیا ویل جنت ته د داخلیدو لویه ذریعه ده.
- رښتیا ویل انسان ته د خیر او برکت دروازې پرانیزي ،او رزق یې پراخوي.

۴ـ د درواغو حقیقت

درواغ د رښتیا ضد او د حقیقت پر خلاف د معلوماتو وړاندې کولو ته ویل کیږي.
درواغ لکه څرنګه، چې په ژبه وړاندې کیږي، همداراز د کړنې، نیت او ارادې له لارې هم تر سره کیدای شي. لکه یوڅوک د بدکار د انجامولو اراده ولري او په ژبه د هغې پر خلاف وینا وړاندې کړي، په دې صورت کې ده خپل عمل او اراده پر ژبه دروغجنه وړاندې کړه.

۵ـ درواغ ویل لویه ګناه ده

درواغ ویل داسې عمل دی چې د اسلام د سپیڅلي دین څخه سربیره په ټولومذهبونو او ادیانو کې یوه ناوړه پد یده ګڼل شوې ده. د اسلام مبارک دین د درواغو ټول ډولونه حرام کړي دي او درواغجن انسان ته یې درنده سزا ټاکلې ده.نولازمه ده چې د هر ډول درواغو څخه ځانونه وژغورو، څوک چې درواغ وایي او یا د درواغ ویلو هڅه کوي الله

(c) ketabton.com: The Digital Library

جل جلاله بې بد ګڼي په درواغ ويلو د بنده خوی ګرځي او د الله جل جلاله په نزد د درواغجنو په ډله کې شميرل کيږي.

۶ـ د درواغو بدې اغيزې

درواغ ويل ډيرې بدې پايلې لري چې ځينې يې په لاندې ډول دي

- درواغ ويل د ټولو بديو اصلي عامل او د منافقت يوه برخه ده.
- درواغ ويل د نورو حقوق له منځه وړي.
- درواغ د انسان شخصيت بې ارزښته کوي.
- درواغ په ټولنه کې بې اعتمادي رامنځ ته کوي او د باور ټغر ټولوي.
- درواغ د بلې هرې ګناه تکيه ګاه ده.
- د درواغو له کبله انسان د جهنم کندې ته لوېږي.

پوښتنې:

۱-لاندې کلمې معنا کړئ:

الْبِرِّ:

مَا يَزَالُ الرَّجُلُ:

يَتَحَرَّى الصِّدْقَ:

يُكْتَبَ:

۲ـ دحديث ژباړه ووایاست.

۳ـ ربنتياويل څه ګټې لري؟

۴ـ دروغ څه بدې پايلې لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورويشتم لوست

د مجلس آداب

عَنْ عبدالله بْنِ عُمَرَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَّهُ نَهَى أَنْ يُقَامَ الرَّجُلُ مِـــنْ مَجْلِـــسِهِ وَيَجْلِسَ فِيهِ آخَرُ وَلَكِنْ تَفَسَّحُوا وَتَوَسَّعُوا). [صحيح البخاري]

د ځينو عبارتونو معنا

١ـ أَنْ يُقَامَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسِهِ: چي يو څوك د ناستې له ځاى څخه پاڅول شي.

٢ـ وَيَجْلِسَ فِيهِ آخَرُ: او بل څوك په هغه ځاى کي کښيني.

٣ـ وَلَكِنْ تَفَسَّحُوا: مګر په خپلو منځوکې پراخي راولئ.

۴ـ وَتَوَسَّعُوا: او د ځاى پراخي راولئ.

د حديث ژباړه

له حضرت عبد الله بن عمر رضي الله تعالى عنهما څخه روايت دى، پيغمبر صلى الله عليه وسلم له دې څخه منعه کړې ده چې يو څوك له خپل ځاى څخه پاڅول شي او بيا پر ځاى يې بل څوك کښيني، بلکې په خپلو منځوکې فاصله راولئ او خپل مجلسونه پراخه کړئ.

د حديث حکمت

د اسلام مقدس دين د ژوند هر اړخيز نظام وړاندې کړى. ستر او واړه ټول موضوعات يې پوښلي، آن د مجلس د آدابو وړه برخه يې هم پټه پرينښې نه ده، بلکې د هغې لپاره يې هم لارښوونې بيان کړې، په اسلام کې ټولو انسانانو ته د احترام په نظر کتل کيږي، ټول مساوي حقوق لري، هر راز توپيرونه ردوي، يوازې تقوى د توپير او لوړ تيا معيار دى. له دې کبله امر شوى چې څوك له خپل ځاى څخه اوچت نه کړاى شي او ناست خلك يا حلقه سره پراخه کړي او ياسره نژدې شي او نويو راغلو خلکو ته ځاى ورکړي، څو ټول مسلمانان په مجالسو کې با وقاره وساتل شي. هيڅوك د کمى احساس ونه کړي او له دې سره سره څوك د مجلس له ګټو څخه هم بې برخې نه شي او په مجلس کې ځاى ورکړ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیت

زده کوونکي دې دښوونکي په مرسته د مجلس نور آداب ووايي.

د حدیث شریف ګټې

۱ـ د مجالسو ډولونه

انسان دې ته اړ دی چې له نورو سره ناسته ولاړه ولري، پـه مجالسو کـې برخه واخلي. مجالس به له لاندې ډولونو څخه خالي نه وي

آـ نیک مجلسونه: لکه د پوهانو او علماوو سره ناسته، د علم د زده کړې حلقې او د وعظ او نصیحت مجلسونه چې د انسان په ژوند کې خورا ارزښـت لـري بایـد داسـې مجلسونه غنیمت وګڼل شي او پکې ونډه واخیستل شي.

ب ـ بد مجلسونه: دا هغه مجلسونه دي چې په کې ناکاره خلک راټول شـوي وي یـا پـه کې غیبت کیږي یا په کې درواغ ویل کیږي او یا نـور د فساد تـصمیمونه پـه کـې نیـول کیږي له داسې مجلسونو څخه ډډه کول لازم او که څوک پکې ناست وي باید ورڅخه پاڅیږي.

ج ـ مباح مجلسونه: دا هغه مجلسونه دي چې د پورتنیو منکراتو څخه خالي وي، خو کوم دنیوي یا اخروي خیر هم په کې نه تر سترګو کیږي په دغـه ډول مجالـسو کـې اشـتراک کول کوم باک نه لري، خو غوره دا ده چې پکې ګډون ونه شـي، ځکـه چـې وخـت پـه کې ضایع کیږي.

۲ـ په مجلس کې ناست کس له خپل ځای څخه پاڅول ناروا کار دی

که څوک مجلس ته داخل شي، ده ته دا جایز نه دي چې بـل څـوک پـاڅوي او دی د هغه پر ځای کښیني، ځکه داد متکبرینو عادت دی، او اسلام منعه کړی دی. له بل پلوه په دې کړنه کې د نورو سپکاوی او پرحقوقو یې تیری کول دي. د اسلام ستر پیغمبر صـلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: "مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَتَمَثَّلَ لَهُ الرِّجَالُ بَيْنَ يَدَيْهِ قِيَامًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَـدَهُ مِـنَ النَّارِ". (۱)

---

۱ - سنن ترمذی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: څوک چې دا خوښوي چې خلک پې په مخ کې ولاړ وي، نو دی دې په جهنم کې د ځان لپاره ځای تيار کړي.

۳ـ د مجلس پراخول

که څوک له بهر څخه مجلس ته ورداخل شي او په مجلس کې دده د کيناستو ځای نه وي، نو مجلس کې په ناستو کسانو لازم دي چې په مجلس کې پراخي راولي او ده ته دکښيناستو ځای ورکړي. الله جل جلاله فرمايي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ...﴾ [المجادلة: ۱۱]

ژباړه: اي مؤمنانو کله تاسې ته وويل شي چې پراخه کړئ مجلسونه، نو بيا پراخي په کې راولئ. الله جل جلاله به پرتاسې پراخي راولي.

۴ـ مجلس ته د سلام په اچولو سره داخليدل

مجلس نور آداب هم لري او په مختلفو احاديثو کې ذکر شوي دي چې د هغې له جملې څخه مجلس ته د داخليدو پر وخت د سلام اچول دي. پيغمبر صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: «إِذَا انْتَهَى أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَجْلِسِ فَلْيُسَلِّمْ»[۱]

ژباړه: کله چې له تاسې څخه څوک مجلس ته داخليږي بايد سلام واچوي.

۵ـ د مجلس په آخر کې کيناستل

که څوک مجلس ته راشي نو بايد هلته کښېني چيرې چې د ناستو خلکو پای وي او د مجلس منځ او يا سرته د تيريدو کوښښ دې ونه کړي. حضرت جابر بن سمرة (رضي الله تعالی عنه) فرمايي: «كُنَّا إِذَا أَتَيْنَا النَّبِيَّ ﷺ جَلَسَ أَحَدُنَا حَيْثُ يَنْتَهِي».[۲]

ژباړه: کله به چې موږ د پيغمبر صلی الله عليه وسلم مجلس ته راغلو، نو زموږ هريو به هلته کيناسته چيرې به چې د مجلس آخري برخه وه.

۶ـ د دوو خبرو اترو کوونکو تر منځ کيناستل نه دي په کار

که څوک په مجلس کې د ناستې اراده لري، نو بايد د دوو داسې کسانو ترمنځ ځان ځای نه کړي چې هغوی په خپلو کې خبرې اترې سره کوي، تر څو د هغوی خبره او

[۱] - سنن أبی داود.
[۲] - سنن أبی داود.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رابطه غوڅه نه شي. ځکه دا کار د نفرت او کرکې لامل ګرځي. پیغمبر (صلی الله علیه وسلم) فرمایلي دي: «لاَ يَحِلُّ لِرَجُلٍ أَنْ يُفَرِّقَ بَيْنَ اثْنَيْنِ إِلاَّ بِإِذْنِهِمَا».[1]

ژباړه: چا ته دا جایز نه ده چې د دوو کسانو تر منځ بیلتون راولي، مګر دا چې د هغوی په اجازه وي.

۷ـ که څوک د کوم حاجت له مخې له خپله ځایه پاڅیږي د بیا راتلو په صورت کې په خپل ځا ی کې د کیناستو حق لري

پیغمبرﷺفرمایلي دي: « مَنْ قَامَ مِنْ مَجْلِسِهِ ثُمَّ رَجَعَ إِلَيْهِ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ ».[2]

ژباړه: څوک چې له خپل ځای څخه پاڅیده او بیا خپل ځا ی ته راغی، نو هغه په خپل ځای د لومړیتوب حق لري.

پوښتني:

۱ـ لاندې عبارتونه معنا کړئ:

أـــ أَنْ يُقَامَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسِهِ

ب ــــ وَيَجْلِسَ فِيهِ آخَرُ

ج ـــ وَلَكِنْ تَفَسَّحُوا:

۲ـ د حدیث مفهوم په یادو زده کړئ.

۳ـ د مجلس هغه آداب وواياست چې د حدیث الفاظ پرې دلالت کوي.

[1] ـ سنن ترمذی.

[2] ـ صحیح مسلم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فقهې

د اصولو برخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځه ویشتم لوست

د فقهي د اصولو پېژندنه

منل شوې علمي مېتودونه غوښتنه کوي مخکې له دې چې د يو علم جزئيات زده کړو؛ په کار ده چې د هغه موضوع، موخه او له نورو علومو سره يې تړاو وپېژنو؛ په دې لوست کې تاسې ته همدا مطالب په تفصيل سره وړاندې کوو.

د فقهي د اصولو پېژندنه

د «فقه د اصولو» پېژندنه په دوه ډوله سره وړاندې کېږي، « د فقهي اصول» د دوو کلمو څخه د مرکب لفظ په توګه او « د فقهي اصول» د ځانګړي علم د نوم په توګه

« د فقهي اصول» د دووکلمو څخه د مرکب لفظ په توګه

د فقهي اصول لـه دوو کلمـو څخه جوړ شـوی ترکيـب دی يـو يې " فقـه" او بـل يې "اصول" دي.

(اصول) د عربي ژبې له مخې د اصل جمع دی چې بنسټ او بنياد ته وايي.

(فقه) په لغت کې د پوهې او ځيرکتيا په معنا ده او پـه اصـطلاح کـې پـه شـرعي احکـامو باندې داسې پوهې ته ويل کېږي چې له دلايلو څخه راوتلې وي، لکـه چـې يـو خـوک وپوهېږي چې د لمانځه لپاره اودس شرط دی، ځکه چې الله تعـالی فرمـايلي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَـى الْكَعْبَيْنِ﴾ [المايدة: ۶] . په دې آيت کې د درې اندامونو په وينځلو او د يو اندام په مسح امر شوی او امر د فرض توب غوښتنه کوي، نو اودس د لمانځه لپاره فرض او شرط دی.

داسې پوهه فقه ده، خو که يو څوک يوازې د خپل کلي له امام څخه واوري چې اودس فرض دی او بې اودسه لمونځ نه کېږي، نور يې په دليل پوه نه شي داسې پوهې ته فقه نـه ويل کېږي.

له علم څخه په دې ځای کې مراد راجح باور دی چې ظن او يقين دواړو ته ورشامليږي.

شرعي احکام: د مکلفينو د شرعي افعالو صفتونو ته شرعي احکام ويل کېږي، لکه فرض، واجب، مستحب، مباح،مکروه او حرام.

لکه چې ويل کېږي: رښتيا په وينا کې واجب او دروغ حرام دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فقهې د اصولو پېژندنه دځانګړي علم په توګه

له هغه علم څخه عبارت دی چې په اجمالي توګه د فقهې دلایل، له هغو څخه د استفادې لارې چارې او د مجتهد صفات څرګندوي[۱].

کله چې موږ دې تعریف ته ښه ځير شو درې لويې معناوې پکې پرتې دي.

۱- د فقهې اصول په اجمالي توګه د فقهي دلائل (قرآن، سنت، اجماع او قياس) بيانوي، په تفصيلي توګه له هر آيت، حديث ... څخه بحث نه کوي.

۲ـ د فقهې د اصولو علم له همدې دلايلو څخه د شرعي احکامو د راوېستلو څرنګوالی راښيي، هغه قواعد بيانوي چې په زده کړه يې، له دلايلو څخه د احکامو استنباط آسانه کېږي.

۳ـ د فقهې د اصولو علم د مجتهد صفات او وړتياوې بيانوي.

د فقهې د اصولو موضوع

د فقهې د اصولو موضوع شرعي دلايل، اصولی قواعد او شرعی احکام دي.

شرعی دلائل په دوه ډوله دي

۱ـ متفق عليها دلايل چې هغه قرآن، سنت، اجماع او قياس دي.

۲ـ اختلافي دلايل چې ډېر ډولونه لري. مهم يې په لاندې ډول دي:

- استحسان
- د صحابي مذهب
- مرسله مصالح
- استصحاب
- عرف(دود)

د فقهې د اصولو عالمان له دې دلايلو څخه په اجمالی توګه بحث کوي، د هغوی پېژندنه کوي، حجيت، د طلب ډولونه او ورڅخه د استنباط لارې چارې اصول بيانوی او د دوی په خپل مينځ کې مراتب او د تعارض په صورت کې د ځينو په نورو د ترجيح قواعد ښيي.

---

(۱) المنهاج : للبيضاوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فقهې د اصولو د علم د لوستلو موخه

د دې علم د زده کړې موخه له شرعي مصادرو (قرآن، سنت، اجماع او قياس) څخه د احکامو د راوېستلو لارې چارې پېژندل دي، په داسې بڼه چې شرعي احکام د علمي اصولو او ضوابطو پر اساس راوايستل شي، د بشري هوا هوس او مزاجونو څخه اغيزمن نه شي، ځکه هر شرعي حکم قرآن، سنتو، اجماع او قياس ته تکيه کوي، يا به په صراحت په هغو کې راغلي وي او يا به ورڅخه استنباط شوی وي. دا استنباط هر څوك سر ته نشي رسولای او نه په دې هکله د هر چا سليقوی تفسير او پوهه اعتبار لري، بلکې د شرعی احکامو استنباط ځانګړي اصول لري چې په همدې علم کې بيان شوي.

همدا ډول د دې علم په زده کړه شخص کولای شي چې د فقهاوو د مذاهبو له دلايلو څخه خبر شي، د هغوی د استدلال لياری وپېژني، او د مختلفو مذاهبو په لاملونو باندې ځان پوه کړي چې ولې يې داسې نظريات وړاندې کړي.

همدارنګه د احکامو بدلون د حالاتو او وخت په بدلون باندې د دې علم په وسيله پېژندل کېږي، همدا علم دی چې فقهي او قانوني ستونزو ته د حل مناسبې لارې راپيدا کوي او نويو پېښېدونکو مسايلو ته (هغه چې پخوا نه دي پېښې شوي) احکام راوباسي.

د دې علم په واسطه شخص د قرآن او سنتو په پوهه کې تثبت او پوخوالی تر لاسه کوی.

د فقهې د اصولو تړاو د فقهې له علم سره

د فقهې په علم کې مسلمان خپل مکلفيتونه او مسؤليتونه د خپل پروردګار، ټولنې او چاپېريال په وړاندې پېژني، چې څه شی د ده لپاره دی او څه پرې لازم دي، په دې توګه د اصولو د علم تړاو د فقهې له علم سره داسې دی لکه د ونې د بېخ تړاو له ښاخونو سره يا د بنسټ (تهداب) تړاو له ودانۍ سره. د فقهې اصول په شرعي دلائلو باندې د پوهې لپاره اساسي ضوابط او قواعد بيانوي، شخص ته د فقهې احکامو د استنباط لار پرانيزي او د دې وړ يې ګرځوي چې د وضع شويو قواعدو په رڼا کې د شرعي دلائلو څخه احکام راوکاږي.

کله چې موږ غواړو د لمانځه حکم له دليل څخه وپېژنو، د څو مقدمو پېژندلو ته اړتيا لرو:

۱ـ د شرعي احکامو پېژندل.

۲ـ د شرعی دلايلو (قرآن، سنت، اجماع او قياس) اجمالي پېژندنه.

۳ـ له دې دلايلو څخه د حکم د راويستلو لارو چارو پېژندنه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤ـ د دې پېژندنه چې د يو څه غوښتل د امر په صيغې (وکړه) سره ترسره کيږي.
٥ـ مطلق امر چې د اباحت نښه پکې نه وي، د وجوب لپاره دی.
دا ټولې مقدمې د فقهې د اصولو د علم موضوعات دي.
له دې مقدمو وروسته قرآن ته ورګرځو، په قرآن کريم کې د لمانځه موضوع لټوو، د پلټنې وروسته دا آيت پيدا کوو چې الله تعالى فرمايلي: ﴿اقيموا الصلاة﴾ يعنې لمونځونه سم اداء کړئ دا هغه مطلق امر دی چې له موږ نه د لمانځه کولو غوښتنه کوي او موږ په دې پوهيږو چې لمونځ فرض دی. دا وروستی پوهه فقه ده، نو ويلای شو چې د فقهې اصول د فقهې د علم اساس دی او هغه فورمولونه دي چې په واسطه يې له قرآن، سنتو، اجماع او قياس څخه فقه راويستلای شو.

فعاليت:

بيا همغه ذکر شوي محسوس مثال ته رجوع وکړئ.
شرعي مصادر= ټوټه.
د اصول فقه علم = د درزي توب پوهه.
او د نجاري سره هم اصول فقه پرتله کړئ.

پوښتنې:

١ـ د فقهې اصول له دوو کلمو څخه د مرکب لفظ او د ځانګړي علم د نوم په توګه راوپيژنئ.
٢ـ د فقهې د اصولو د علم موضوع څه شی ده؟ د څلورو اتفاقي او ځينو اختلافي دلايلو نومونه واخلئ.
٣ـ د اصولو د علم له لوستلو څخه موخه څه ده؟
۴ـ د فقهې د اصولو د علم اړيکې د فقهې له علم سره د مثال په ترڅ کې بيان کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږ ویشتم لوست

د فقهي د اصولو د علم پیدایښت او پراختیا

په تېر لوست کې مو د اصول فقه تعریف ، موضوع، موخه او له فقهي سره د دې علم اړیکه وپېژنده، په دې لوست کې موږ د دې علم له پیدایښت او پراختیا څخه بحث کوو او دې علم ته زموږ اړتیا لولو. له هر څه مخکې اړینه ده چې د اسلام د لومړي پړاو د مسلمانانو وضعیت د دیني مکلفیتونو د پېژندلو په هکله معلومات ترلاسه کړو او په دې ځان پوه کړو چې دوی د قرآن او سنتو په معنی او غوښتنو څنګه پوهیدل؟ او اجماع او قیاس په څه ډول مینځ ته راغلل؟

له قرآن کریم او سنتو څخه د صحابه کرامو فهم

د شرعي احکامو لومړی مصدر قرآن کریم دی. مسلمانان د قرآن کریم په واسطه د خپلې عقیدې او شرعي مکلفیتونو ستره برخه پېژني، چې د څه لپاره پیدا شوي او څه بایـد وکړي. رسول اکرمﷺ قرآن کریم په خپلو اقوالو افعالو او تقریراتو سره تفسیر کړی.

قرآن کریم د عربو په ژبه نازل شوی، نو هغه چا چې د قرآن کریم د نزول په زمانه کې ژوند کاوه، د قرآن کریم په مفهوم پوهېدل، همدا راز یې د نبي کریمﷺ په خبرو داسې پوهېدل، لکه څنګه چې موږ او تاسو د خپلو ملګرو په خبرو پوهیږو، پرته له دې چې د ژبې او اصولو قواعد په کتابونو کې ورته وګورو.

کله چې له موږ څخه ښوونکی یا پلار د کوم کار د کولو یا نه کولو غوښتنه وکړي، د دوی د غوښتنې په ډول پوهیږو چې ایا ټینګه غوښتنه کوي او که سطحي، ایا په نه کولو یا کولو یې راته جزا راکوي او که نه؟ دا پرته له دې تشخیصه چې د دې غوښتنې ډول وپېژنو چې واجب ده که مستحب، مکروه ده که حرام. د لومړني نسل مسلمانان هم همدا راز وو. دوی د قرآن کریم په معنا پوهېدل د رسول اللهﷺ د خبرو څخه یې مطلب اخیسته پرته له دې چې د ژبې او اصولو په قواعدو پوه شي.

کله به چې کومه پېښه رامنځ ته کېده رسول اللهﷺ د دوی په منځ کې موجود وو. د الله په حکم یې ورته حکم کاوه، دوی به د حکم د ټینګار درجه له وینا او د موجودو نښو نښانو څخه پېژندله. په ځینو چارو به یې امر ورته کاوه، له ځینو څخه به یې منع کول، د ځینو چارو لور ته به یې ترغیبول. داسې ډېر لږ پېښېدل چې د کړو وړو په شرعي صفاتو باندې تصریح وشي او وویل شي چې دا څیزونه فرض، سنت، مباح، مکروه یا حرام دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسلامي قلمرو له پراختیا څخه وروسته د احکامو استنباط

څه موده وروسته، کله چې د مسلمانانو د فتوحاتو لمن وغځېده او ډېر عجمي ملکونه په اسلامي قلمرو کې راغلل، دوی په عربي ژبه نه پوهېدل، نو دې ته اړتیا پیدا شوه څو د عربي ژبې د زده کړې لپاره هغه قواعد کېږدي، چې د عقل او دود څخه اخیستل شوي وو، ترڅو خلك د خدای او رسول په مراد پوه شي. په همدې وخت کې د فقهې د اصولو علم وټوکېده.

د اجماع پیدایښت

کله چې رسول الله ﷺ رحلت وکړ، د ده امت په ځینو مسائلو اجماع وکړه. د رسول الله ﷺ د وینا مطابق د ده امت په خطا نه سره یو ځای کېږي. په دې مهال اجماع د شرعې د مصادرو د دریم مصدر په توګه رامنځ ته شوه.

په قیاس کې پراخوالی

کله چې د اسلامي قلمرو دایره پراخه شوه، داسې نوي مسایل پیدا شول چې د رسول الله ﷺ په زمانه کې نه وو پېښ شوي. په قرآن او سنتو کې یې په صریح ډول حکم نه موندل کېده، نو د امت فقهاؤو له قرآن، سنت او اجماع څخه د احکامو په راویستلو کې اجتهاد وکړ. په داسې توګه چې نوي مسایل یې په منل شویو ثابتو مسایلو قیاس کړل او په دې توګه د قیاس په نوم د شرعي احکامو څلورم مصدر رامنځ ته شو.

د اصولو د علم پیدایښت

له قرآن او سنتو څخه په استنباط د اجماع په حقیقت او د قیاس په څرنګوالي کې د صحابه وو له پېرۍ څخه اختلاف راشروع او د وخت په تېریدو او د نویو مسایلو په زیاتېدو دې اختلاف علمي بڼه غوره کړه. د هجرت په دویمه پېرۍ کې علماوو د احکامو د استنباط اصول وضع کړل او د فقهې د اصولو نوم یې ورباندې کېښود.

د فقهې اصولو علم ته اړتیا

کېدای شي څوك ووایي د اصولو علم ته د دې لپاره اړتیا نشته چې د اجتهاد دروازه تړلې ده او دفقهې اصول په اجتهاد کې کارول کېږي، خو ځیرونکي عالمان وایي: د اجتهاد دروازه به د قیامت تر ورځې پورې د څه شرایطو لاندې خلاصه وي. اجتهاد د اصولو علم ته اړتیا لري نو د امت د ځینو علماوو لپاره د دې علم زده کړه لازمي ده، تر څو خلکو ته د هغوی مکلفیتونه په ګوته شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې علماوو د اجتهاد د دروازې د بندېدو فتوا ورکړې، په شرعي مسایلو کې بې د ځینو جاهلانو جرأت ته کتلي. پرته له دې چې هغوی د اجتهاد ځانګړتیاوې ولري، د اجتهاد دعواوې به یې کولې.

هغه څوک چې د اجتهاد مرتبې ته نه وي رسېدلي، د هغوی لپاره هم د دې علم پېژندل ګټور دي، ځکه د امامانو د اقوالو ماخذونه او د دوی د مذهبونو بنسټونه پېژني، د اصولو دعلم په زده کړه د هغوی د اقوالو تر مینځ پرتله او د دوی په منهجونو او لارو نوي مسایل تخریج کولای شي.

په دې توګه ویلای شو له دې علم څخه د اسلامی شریعت په هکله په دریو عمده برخو کې ګټه اخیستل کېدای شي.

۱ـ هغه احکام چې د وخت او ځای په بدلون بدلیږي، که څه هم د پخوانیو فقهاوو نظریات پکې موجود وي، خو د وخت په تېرېدو نویو احکامو ته هم اړتیا لیدل کیږي.

۲ـ هغه نوي مسایل چې پخوا مطرح نه وو، لکه بانکونه، د شرکتونو ځینې ډولونه، ځینې طبي پوښتنې او نور، داسې مسایل هم نویو احکامو ته اړتیا لري.

۳ـ د مخکینیو فقهاؤو د نظریاتو ترمنځ پرتله او په هغو کې حق ته نژدې نظر پیدا کول هم د فقهې د اصولو په علم ترسره کیږي.

د وضعي قوانینو پوهان هم د اصولو علم ته اړتیا لري

لکه څنګه چې د شرعي احکامو پوهان د اصولو علم ته اړتیا لري همدا ډول د وضعي قوانینو پوهان هم د اصولو علم ته اړتیا لري. هغه اصول او قواعد چې په دې علم کې لوستل کیږي، لکه قیاس او د هغه اصول، د نصوصو د تفسیر قواعد، په معانیوو باندې د الفاظو د دلالت لارې چارې او د مختلفو دلایلو ترمینځ د تعارض په صورت کې د هغوی تر مینځ ترجیح دا ټول د وضعي قوانینو دپوهانو په کاریږي. تر څو چې وربانـدې پوه نه شي په خپل مسلک کې بریالی کیدای نه شي.

له همدې امله د شرعیاتو او حقوقو په پوهنځیو کې د اصول فقهې مضمون لوستل کېږي. که قاضي، وکیل او یا د قانون استاد اصول فقه ولولي، په خپله دنده کې به برلاسی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیت

آیا داسې پېښه مو یادیږي چې کومه منازعه، جنجال د دوو معامله دارانو تر مینځ د عقد د الفاظو له تفسیر څخه راټوکېدلی وي؟

که نه دریادیږي، نو کوښښ وکړئ چې په خپل خیال کې داسې یو جنجال راجوړ کړئ، بیا یې په خپله کتابچه کې ولیکئ او نورو ته یې واوروئ. له لاندې مثال څخه ګټه واخلئ.

مثال: اشرف کریم ته وویل: زه دا موټر په سل زره افغانۍ دربانديې پلورم، کریم وویل: زه یې قبلووم، کله چې کریم د هغه د تسلیمولو غوښتنه وکړه، اشرف وویل: زما مقصد په راتلونکي وخت کې وعده کول وو، ځکه مې د مضارع لفظ کارولی. زه عقد پوره نه ګڼم، په راتلونکې کې مې که زړه شو موټر به دربانديې وپلورم او که نه، نه یې دربانديې پلورم.

د اصول فقه د علم د پراختیا مرحلې

د فقهې د اصولو علم د خپلې پراختیا په جریان کې له مختلفو مرحلو څخه تیر شوی، چې په لاندې توګه بیانیږي:

اصول فقه د اسلام په لومړي دور کې

کله چې موږ د رسول الله ﷺ ژوند مطالعه کوو، داسې څه پکې پیدا کېږي چې هغه ﷺ د صحابه کرامو رضوان الله علیهم اجمعین اجتهاد تایید کړی. په یو حدیث شریف کې راغلي چې کله رسول الله ﷺ معاذ بن جبل یمن ته استاوه، ورته یې وفرمایل: کله چې له کومې قضایې پېښې سره مخامخ شې څه به کوې؟ معاذ رضي الله عنه ورته وویل: زما پرېکړه به په قرآن کریم وي، پیغمبر ﷺ ورته وفرمایل: که پر قرآن کریم کې ونه موندل شي. ویې ویل: د رسول الله ﷺ په سنتو به فیصله کووم، بیا یې ورته وفرمایل: که په سنتو کې دې ونه موندله، ځواب یې ورکړ: بیا به اجتهاد کووم او کمی به پکې نه کووم، معاذ رضی الله تعالی عنه ویلي: رسول الله ﷺ زما سینه وټپوله او بیا یې وفرمایل:

«ټوله ستاینه هغه الله لره ده، چې د رسول الله استازی یې پر هغه څه بریالی کړ چې رسول الله یې خوښوي»[1]

---

۱ دا حدیث د خلکو په ژبو مشهور دی، امام ابن القیم په خپل کتاب (اعلام الموقعین) تحقیق پکې کړی او د شهرت له کبله او همدار راز د خلکو د منلو له امله یې اعتباري ګڼلی او ویلی یې دي: په ځینو طرقو کې یې سند متصل دی. (إعلام الموقعین جـ ۱ ص ۲۰۲).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسلمانانو دویم خلیفه عمرﷺ ابو موسیٰ الاشعري ته یو لیک استولی چې په هغې کې د خلکو ترمنځ د پریکړې بنیادونه ذکر شوي، چې د تل لپاره د قضاء د اصولو لپاره اساسي مرجع ده. په دې کې لیکي: په هغو مسایلو کې چې ورکې زړه نازړه شې او په قرآن او سنتو کې نه وي، ځان ښه وربانديې پوهوه هغو ته ورته مثالونه پېژنه، بیا چارې یو پر بل قیاس کوه، چې الله ته خوښه او حق ته نژدې درته ښکاره شي هغه پلې کوه.

دا دواړه اثره په ښکاره د اجتهاد قواعد بیانوي او تائید یې کوي، حال دا چې اجتهاد د اصول فقه مغز دی او دا علم په اجتهاد راخرخیږي.

د فقهې د اصولو علم د تابعینو په زمانه کې

دې دور کې د پېښو او واقعاتو د ډېروالي له امله اجتهاد هم ډېر شو، داسې خلک پیدا شول چې یوازې په علم او فتوا بوخت وو. لکه سعید ابن المسیب، ابراهیم النخعی، عطاء بن ابي رباح او داسې نور رحمهم الله تعالی، دوی ټولو په یوه مسأله کې د ښکاره نص دنه موجودیت په صورت کې ځانګړې لارې چارې درلودلې، له قیاس، مصالحو او داسې نورو وسایلو څخه یې کار اخیست.

د فقهې د اصولو علم د مجتهدینو امامانو په زمانه کې

د دویمې پېړۍ له پیل څخه وروسته د اجتهاد میتودونه، په ښکاره بڼه یو تر بله ګوښې شول، د هر امام د استنباط قواعد د هغه په ذهن کې واضح وو چې د هغو په رڼا کې به یې اجتهاد کاوو، لکه امام ابوحنیفه رحمه الله (۸۰ هـ ۱۵۰ هـ) چې په اجتهاد کې به یې لومړی په قرآن، بیا په سنتو تکیه کوله. که حکم به یې په هغو کې ونه موند، د صحابه وو فتاواوو ته به یې رجوع کوله، د هغوی تر منځ اتفاقی مسایلو څخه نه تېرېده او که د دوی ترمنځ به اختلاف وو، نو په هغو کې به یې یو نظر غوره کاوو. د دوی له وینااوو پرته یې د تا بعینو په نظریو ځان پابند نه ګاڼه. ځکه هغه یې هم د ځان په څیر بلل.که د کوم یوو نظر به یې خوښ شو، نو هغه به یې اخیسته او که نه، د قرآن او سنتو په رڼا کې به یې په خپل نظر عمل کاوه.

همدا راز امام مالک رحمه الله تعالی (۹۳ _ ۱۷۹هـ) د شرعي احکامو په استنباط کې خپل اصول او ضوابط درلودل، چې له قرآن او احادیثو څخه یې وروسته د مدینې منورې خلکو عمل ته اعتبار ورکاوو. د مدینې د خلکو عمل د ده په نظر حجت وو او له هغې

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه مخالفت ته يې جواز نه ورکاوو. همدا راز مرسله مصالح هم د نورو علماوو په نسبت د امام مالک رحمه الله تعالى په نزد زيات معتبر ګڼل شوي.

په دې توګه په دې پيړۍ کې ډير فقهاء کرام موجود وو چې په اجتهاد کې يې ځانګړې تګلارې او اصول درلودل او په هغو روان وو، خو د دوی د تګلارو معيارونه په ځانګړې کتاب کې نه وو راټول شوي.

دا لړۍ همداشان روانه وه چې بيا امام شافعي رحمه الله تعالى (۱۵۰ ـ ۲۰۴هـ) راغی. ده د فقهې په اصولو کې لومړی کتاب د (الرسالة) په نوم وليکه. په دې کتاب کې د دې علم اړونده دقيقې قضيې په ښه توګه بيان شوې چې د اصولو د علم تر ټولو پخوانی کتاب شمېرل کيږي او پر نورو اصولي موضوعاتو سربېره اوامر، نواهي، بيان، خبر، نسخه او د قياس د منصوصې علت حکم پکې څېړل شوی.[1]

فعاليت:

يو زده کوونکی دې د امام ابوحنيفه، بل دې د امام مالک او دريم دې د امام شافعي رحمه الله تعالى په هکله لنډ معلومات ورکړي.

پوښتنې:

۱ـ صحابه په قرآن او سنتو څنګه پوهېدل؟ آيا د فقهې د اصولو د علم په واسطه يې احکام ورڅخه راويستل او که په خپل ذوق او سليقه؟

۲ـ د اسلامي قلمرو له پراخېدو وروسته د احکامو په استنباط کې څه بدلون راغی؟

۳ـ اجماع څه مهال رامنځته ته شوه؟ او قياس څنګه پراخه شو؟

۴ـ د اصولو علم څنګه راپيدا شو؟

۵ـ د اصولو علم ته په کومو برخو کې اړتيا ده او څه ګټه لري؟

۶- داسې يو حديث ووايئ چې د اجتهاد په اصولو او روا والي دلالت کوي.

۷- د عمر رضي الله عنه د هغه ليک لنډيز وليکئ چې ابو موسٰى الاشعري ته يې استولی وو.

۸- د مجتهدينو امامانو د اجتهاد د اصولو په هکله خپل لنډ معلومات وليکئ.

۹- د فقهې د اصولو لومړنی کتاب څه نوميږي، چا ليکلی او څه شی پکې څېړل شوي؟

---

(۱)مقدمة ابن خلدون ص٤٥٥.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوويشتم لوست

د فقهي د اصولو مدارس

د فقهي د اصولو له مدارسو څخه هغه میتودونه او تګلارې مراد دي چې زموږ د اصولو علماوو کارولي او زموږ د اصولو کتابونه ورباندې مشتمل دي. دا تګلارې درېو ډولو ته وېشلای شو:

۱- د فقهاوو مدرسه.

۲- د أصولیانو مدرسه.

۳- د پورتنیو دواړو تګلارو یوځای کوونکې مدرسه.

لومړی: د فقهاوو مدرسه

ددې مدرسې پیروانو د فقهي فرعي مسایل راټول کړل، یو بل ته ورته مسألو ته یې ګډ أصول جوړ کړل. داسې یې وېتېله چې دا اصول د مجتهدینو امامانو په ذهن کې وو او د هغو پر بنسټ یې دا فرعي احکام استنباط کړي. نو په دې مدرسه کې فقهي فروع له اصولو څخه مخکې منځ ته راغلي. بیا د فروعو د استقراء په نتیجه کې د هغو لپاره اصول استنباط شوي.

دې تګلارې ته حنفي فقهاوو ډېر خدمتونه کړي، چې اوس یې د حنفي تګلارې په نوم شهرت موندلی.

ددې تګلارې تعقیبوونکي ځینې مشهور کتابونه دادي:

۱- أصول الجصاص، د امام ابوبکر احمد بن علي رازي جصاص (متوفی:۳۷۰ هـ) لیکنه.

۲- کنز الوصول الی معرفة الأصول، د امام فخرالاسلام علي بن محمد بزدوي (متوفی: ۴۸۲ هـ) لیکنه.

۳- أصول السرخسي، د امام ابوبکر محمد بن احمد بن سهل سرخسي (متوفی: ۴۸۳ هـ) لیکنه.

دویم: د اصولیانو مدرسه

دې مدرسې ـ چې د متکلمینو مدرسه هم ورته وایي ـ د فقهي له فروعاتو پرته یوازې د اصولی قاعدو پیاوړتیا ته پام اړولی. که څه هم ددې مدرسې زیاتره پیروان د شافعي مذهب علما دي، خو په دې مدرسه کې د مذهبي تړاو اغېز ډېر کم لیدل کیږي. څرنګه چې د فقهي فرعي مسایل د اصولي قاعدو پر بنسټ راویستل کیږي، نو غوره داده چې دا قاعدې خپلواکه او مستقلې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې مدرسې ځينې مشهور كتابونه په لاندې ډول دي:
۱- اللمع، د امام ابواسحاق شيرازي (متوفى: ۴۷۶هـ) ليكنه.
۲- المستصفى، د امام حجة الاسلام ابوحامد محمد غزالي (متوفى: ۵۰۵ هـ) ليكنه.
۳- الإحكام في أصول الأحكام، د امام سيف الدين آمدي (متوفى: ۶۳۱ هـ) ليكنه.
۴- المحصول، د امام فخرالدين رازي (متوفى: ۶۰۶ هـ) ليكنه.

دريم: د فقهاوو او اصوليانو د تګلارو يوځاى كوونكې مدرسه

پدې كې شك نشته چې لومړنى دواړه مدرسې يو لړ ښېګڼې او مثبت ټكي لري. هره يوه يې داسې ځانګړتياوې لري چې په بله كې نه ليدل كيږي. پر همدې بنسټ ځينو علماوو د اصولو داسې كتابونه وليكل چې د دواړو مدرسو نظريات يې پكې راټول او يوه تګلاره يې ترې جوړه كړه.

ددې مدرسې مهم كتابونه دادي:
۱- بديع النظام الجامع بين كتابي البزدوي والإحكام، د امام مظفرالدين احمد بن علي ساعاتي حنفي (متوفى:۶۴۹ هـ) ليكنه.
۲- التنقيح و شرحه التوضيح، د صدرالشريعة عبدالله بن مسعود حنفي (متوفى: ۷۴۷ هـ) ليكنه.
۳- شرح التوضيح، د شيخ سعد الدين عمر تفتازاني شافعي (متوفى: ۷۹۲ هـ) ليكنه.
۴- التحرير، د ابن الهمام حنفي (متوفى: ۸۶۱ هـ) ليكنه او التقرير شرح التحرير، د ليكوال د شاګرد، محمد بن امير الحاج (متوفى: ۸۷۹ هـ) ليكنه.
۵- مسلم الثبوت، د محب الله بن عبدالشكور بهاري (متوفى: ۱۱۱۹ هـ) ليكنه.

پوښتنې:

۱- د فقهې د اصولو مدارس څو دي؟ نومونه يې واخلئ.
۲- د هرې مدرسې ځانګړتياوې بيان كړئ.
۳- د اصولي مسايلو په څېړنه كې د فقهاوو او متكلمينو ميتودونه پرتله كړئ او هم د متكلمينو ځانګړتياوې بيان كړئ. همدا راز د دواړو ډلو د ځينو كتابونو نومونه هم واخلئ.
۴- ولې ځينو اصوليانو د فقهاو او متكلمين د تګلارو د يو كولو په اړه كتابونه وليكل؟ په دې اړه د درې كتابونو نومونه واخلئ.

كورنى دنده:

په لوست كې د يادو شويو كتابونو پرته د اصولو د علم د نورو شپږو كتابونو نومونه وليكئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اته ویشتم لوست

د اسلامي شریعت مصادر (مآخذ)

د اسلامی شریعت څلور مصادر دي چې قرآن کریم او سنت نبوي يې اصلي او لومړني مصادر دي او اجماع او قیاس په دویم مرحله کې ځای لري. په دې لوست کې به د قرآن کریم په اړه معلومات درکړو.

قرآن کریم

الله جل جلاله پر خپل پیغمبر قرآن کریم رانازل کړی او په قرآن کې یې د ژوندانه لارې چارې ټاکلي. الله ﷻ په خپل کتاب کې د انسانانو لپاره عقیده، عبادت، د ژوندانه نظام او نور ټول هغه شیان روښانه کړي چې انسانان ورته د دنیا او آخرت په هکله اړتیا لري. که چیرې انسانان ایمان راوړي، د قرآن کریم پر لارښوونو ځان پوه کړي او وربانديې عمل وکړي نو له شکه پرته به د انسانیت لوړو درجو ته ورسیږي.

قرآن کریم د شریعت لومړی مصدردی

الله جل جلاله فرمايي: ﴿وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَن بَعْضِ مَا أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِن تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ۝أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ [المائدة: ۴۹ـ۵۰]

ژباړه: نو ای محمده ﷺ، ته د الله له نازل کړي قانون سره سم ددې خلکو د چارو فیصله وکړه او د هغو د خواهشاتو پیروي مه کوه. پام کوه چې دا خلک تا په فتنه کې وانه چوي. دیوې ذرې په اندازه هم له هغه هدایت نه وانه وړي چې الله تاته درلیږلی دی. که دوی ورڅخه مخ واړوي نو وپوهیږه چې الله ﷻ ددوی د ځینو ګناهونو په مجازات کې په غم کې ددوی د لتاړولو اراده کړې ده او دا حقیقت دی چې دا خلک زیاتره فاسقان دي. (که دوی د خدای له قانون څخه مخ اړوي) نو آیا بیا د جاهلیت فیصله غواړي؟ په داسې حال کې کوم خلک چې پر الله ﷻ باور لري د هغو په نزد له الله نه بل غوره فیصله کوونکی هیڅ نشته.

قرآن کریم د شریعت د دلایلو بنسټ دی. د شریعت نور دلایل لکه سنت، اجماع او قیاس له قرآن څخه اخیستل شوي او د حجیت ثبوت يې پر قرآن کریم ولاړ دی.

قرآنکریم د فقهي احکامو لومړی مصدر دی.

قرآنکریم د بشریت لارښود دی، د انسانیت د اصلاح لپاره زریني لارښووني لري ترڅو انسانان له هلاکت څخه وژغوري، دغه لارښووني هر اړخیز دي. د عقیدی اصلاح، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخلاقو اصلاح او همدا راز د عبرت په موخه د پخوانیو امتونو کیسې په قرآنکریم کې راغلي دي. خو د فقهي احکامو آیتونه یې پنځه سوو ته رسیږي چې له هغو څخه فقهي احکام استنباط کیږي.

د قرآن کریم تعریف

که څه هم قرآن کریم د زیات شهرت له امله تعریف ته اړتیا نه لري، خو بیا هم اصولیانو د قرآن تعریف ته پام اړولی او په دې هکله یې داسې ویلي: «هو القرآن المنزل على رسول الله ﷺ المكتوب في المصاحف المنقول عن النبي ﷺ نقلا متواتراً بلا شبهة» قرآن کریم پر رسول اللهﷺ هغه نازل شوی کتاب دی چې په سپارو کې لیکل شوی او له کومې شبهې پرته په متواتر ډول له رسول اللهﷺ څخه نقل شوی.

د قرآن کریم په اړه باید په لاندې ټکو وپوهیږو

لومړی: قرآن کریم یوازې همغه کتاب ته ویل کیږي چې پر محمد ﷺ نازل شوی. په دې بنسټ نورو اسماني کتابونو، لکه تورات او انجیل ته چې پر محمدﷺ نه دي نازل شوي، قرآن کریم نشو ویلای.

دویم: د لفظ او معنا دواړو مجموعې ته قرآن ویل کیږي. په تعریف کې د المکتوب ټکی د (ثابت) په معنا دی. دا ځکه چې په پاڼو کې موږ ته یوازې ټکي ښکاري. نه لفظ اورو او نه معنا وینو، بلکې لفظ او معنا پدې ټکو کې پراته او نغښتي دي. نو ویلای شو چې د قرآن کریم لفظ په حقیقي ډول ثابت دی او معنا یې په تقدیري توګه په ټکو کې پرته ده.

دریم: قرآن کریم موږ ته په متواتر ډول رارسېدلی، یعنې داسې یوه ټولي تر موږه رارسولی چې په درواغو باندې د هغوی توافق او یووالی ناشونی دی. دا ځکه چې د شمېر پر ډېروالي سربېره هغوی له یوې سیمې او یو قوم څخه هم نه دي. دا تواتر د قرآن کریم د نقلولو په ټولو پړاوونو کې موجود دی. لومړی، ورروستی او منځنی پړاو د تواتر له نظره هیڅ توپیر سره نه لري او ټول سره یو برابر دي.

پدې بنسټ هغه قراءتونه چې په متواتر ډول ندي رانقل شوي، له قرآن کریم څخه نه شمېرل کیږي، لکه د عبدالله بن مسعود څخه په روایت شوي قراءت کې چې د ﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ﴾ [البقرة: ۱۹٦، المائدة: ۸۹] په پای کې د (متتابعات) ټکی ورزیات شوی. علما وایي چې پدې قراءت کې د (متتابعات) ټکی د عبدالله بن مسعود له پلوه د (ثلاثة أيام) تفسیر دی او د قرآن له الفاظو څخه نه شمېرل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم: قرآن کریم د الله تعالی له ژمني سره سم له زیاتوني او کموني څخه محفوظ دی.
الله ﷻ فرمايي: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ [الحجر: ۹] **ژباړه:** موږ پـر تـا قـرآن نازل کړی او موږ پخپله د هغې ساتونکي يو.

په قرآن کريم کې د خلکو له خوا، نه کومه زياتونه او کمونه رامنځته شوې او نه څـوک ددې توان لري چې په قرآن کريم کـې زيـاتوالی او نقـصان راولـي. دا ځکـه چـې الله ﷻ پخپله د قرآن کريم د ساتنې او حفاظت ژمنه کړې.

پنځم: قرآن کريم معجز کتاب دی او هيڅ بشر نشي کولای چې د قرآن په څېر کتـاب وليکي. الله ﷻ فرمـايي: ﴿قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ [الإسراء: ۸۸].

ژباړه: ووايه (ای محمده) که انسانان او پېريان ټول لاسونه يو کړي او ددغه قرآن غونډې دکوم شي د راوړلو هڅه وکړي، نو رابه يې نشي وړلای، که ټول يو لـه بـل سـره مرسـته وکړي هم.

فعاليت

په قرآن کريم کې د بقره سورت درويشتم او د هود سـورت ديارلـسم آيـت ولـولئ او د قرآن کريم د هغې تحدي او ننګوني په اړه معلومات ورکړئ چې قرآن کريم عربو تـه د قرآن کريم په څېر کتاب جوړولو په اړه اعلان کړې وه.

د قرآن د اعجاز اړخونه

د قرآن کريم لومړی اعجاز دا وو چې په خپل بلاغت سره يې ټـول عـرب حيـران کـړل، ځکه هغوی پخوا هيڅکله دومره له بلاغته ډک کلام نه وو اورېدلی.

سره له دې چې قرآن په يوه نالوستي شخص نازل شوی، خو د ژوند لپاره يې داسې نظـام وړاندې کړ چې تل پر بل هر نظام لـوړ او پورتـه دی. دا نظـام پـه هغـو اعتقـادي اصـولو، عملي احکامو او لوړو اخلاقي ارزښتونو مشتمل دی چې بشر ورته تينګه اړتيا لـري او پـه تولنه کې امن، پراخې، نېکمرغي او ډاډ رامنځتـه کـولی شـي. کـه چيـرې قـرآن د الله ﷻ کلام نه وای او پيغمبر ﷺ له ځانه جوړ کړی وای، نو هرو مـرو بـه پکـې ټکـر او اخـتلاف موجود وو.

دا هم د قران کريم اعجاز دی چې عرب يې د پخوانيو امتونو له هغو پېښو خبر کړل چې دوی يې په اړه هيڅ معلومات نه درلودل. الله ﷻ په دې اړه فرمـايي: ﴿ تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ

(c) ketabton.com: The Digital Library

﴿نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ﴾ [هـود: ٤٩].

ژباړه: (ای محمده ﷺ!) دا غیبي خبرونه دي چې موږ يې تاته وحی کوو. له دې نه مخکې نه ته ورباندې پوهېدلې، نه ستا قوم، نو صبر وکړه، راتلونکې د پرهېزګارانو (په ګټه) دی.

د قرآن کریم بل اعجاز دا دی چې په راتلونکې کې د پېښېدونکو واقعاتو په اړه يې خلکو تـه خبر ورکړ. دا پېښې وروسته د قرآن له وينا سره سمې رامنځته شوې. د الله ﷻ دا وينا له همدې جملې څخه ده چې فرمـايي: ﴿الم ۞ غُلِبَتِ الرُّومُ ۞ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ۞ فِي بِضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ﴾[الروم: ١ـ ٤].

ژباړه: ا- ل- م. روميان مغلوب شوي دي. په نږدې هيواد کې او له خپل دغه مغلوبوالي نه وروسته به هغوی برلاسي شی. په څو کلونو کې دننه، يوازې د الله واک دی مخکې هـم او په وروسته کې هم او دا به هغه ورځ وي چې خوشحاله به شي مسلمانان.

همدا راز قرآن کریم ځينو داسې علمي حقايقو ته اشـاره کـړې چې سـاينس اوس ثابـت کړل، الله ﷻ فرمـايي: ﴿أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِـنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ﴾ [الأنبياء: ٣٠].

ژباړه: آيا هغه کسان چې کافران دي، غور نه کوي چې دغه ټول اسمانونه او ځمکه يو له بل سره نښتي وو، بيا موږ دوی دواړه بيل کړل او له اوبو نه مو هر ژوندی شـی پيـدا کـړ. آيا هغوی (زموږ دغه خلاقيت) نه مني؟

فعاليت

لاندې آيتونه په قرآن کريم کې پيدا او پر معنا يې ځانونه پوه کړئ:

- ﴿وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ۞ وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ ۞ وَمِنْ كُلِّ شَـيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ [الذاريات:٤٧ـ ٤٩]

ـ ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ۞ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ۞ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ [المؤمنون: ١٢ـ١٤]

په پورتنيو آيتونو کې د اعجاز په اړه وغږېږئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قرآن کريم ثبوت قطعي دی

الله ﷻ فرمايي: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ [الحجر: ۹] **ژباړه:** موږ پر تا قرآن نازل کړی او موږ پخپله د هغې ساتونکي يو.

په دې کې هيڅ شک نشته چې الله پاک د قرآن د ساتنې ژمنه پوره کړې. قرآن کريم له يو نسل څخه بل نسل ته په تواتر سره تر موږه رارسېدلی. رسول الله ﷺ قرآن کريم په يادو زده کړ او له وفاته وړاندې يې جبريل عليه السلام ته واوراوه. اصحابو له رسول الله ﷺ څخه قرآن زده کړ او تابعينو بيا له اصحابو د قرآن زده کړه کوله. د قرآن کريم د زده کړې دا لړۍ تر نن ورځې روانه ده(۱).

محمد بن نظام الدين انصاري وايي: اهل سنت والجماعت په دې اتفاق کړی چې په سورتونو کې په ترتيب سره د آيتونو کېښودل د پيغمبر ﷺ په امر تر سره شوي او په دې خبره هم اجماع شوي چې قرآن کريم له شکه پرته په متواتر ډول له رسول الله ﷺ څخه رانقل شوی(۲).

په متواتر ډول د قرآن کريم رانقلېدلو معنا دا ده چې قرآن قطعي السند دی. په متواترو او قطعي اسنادو کې د شک ځای نشته. د قرآن کريم معتبر قراءتونه ټول متواتر دي. د غيرمتواترو يا شاذو قراءتونو موجوديت کومه ستونزه نه ده. پر دې سربېره د متواترو قراءتونو سره د شاذو قراءتونو اختلاف د قراءت په متن کې نه، بلکې د قراءت په شکل کې دی. الله پاک د قرآن کريم ثبوت له شک څخه خوندي کړی. قرآن د فقهي بنسټ او هغه تله ده چې د فقهي احکام پرې تلل کيږي. نو کله چې د يوه حکم دليل د قرآن آيت وي، د دليل د ثبوت او سند په اړه څېړنې ته اړتيا نشته، ځکه چې قرآن قطعي الثبوت دی. په دې توګه که د قرآن کريم په دليلونو کې څېړنه کيږي نو هغه به د دلالت له پلوه وي نه د ثبوت او سند له پلوه.

پوښتنې:

۱- قرآن تعريف کړئ او هم روښانه کړئ چې آيا قرآن د الفاظو نوم دی، که د معنا، او که د دواړو؟

۲- متواتر روايت څه ته وايي او په آحادو روايتونو نقل شوي قراءتونه قرآن بلل کيږي که نه؟

۳- د قرآن د اعجاز په اړخونو رڼا واچوئ.

---

(۱) په دې هکله وګوره: د غزالی کتاب:المستصفی ۱\۱۰۱ او د علامة عبد العلي محمد بن نظام الدين الأنصاري كتاب: فواتح الرحموت شرح مسلم الثبوت في أصول الفقه ۲\ ۱۳ دار الفكر، بيروت - لبنان.

(۲) فواتح الرحموت۱۳-۲/۱۲.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهه ویشتم لوست

د قرآن کریم حکمونه

په قرآن کریم کې بېلا بېل حکمونه موجود دي چې کولای شو په دریو ډولو یې ووېشو.

لومړی: هغه احکام دي چې له عقیدې سره تړاو لري، لکه پر الله ﷻ ایمان، پر ملایکو ایمان، پر کتابونو، رسولانو او د آخرت پر ورځ ایمان چې د توحید په کتابونو کې وربانديې خبرې کیږي.

دویم: هغه احکام چې د نفسونو په پاکولو پورې اړه لري، د دوی خویونه دکمال لور ته بیايي، دا ډول د اخلاقي احکامو په نوم یادیږي او د څېړنې ځای یې د اخلاقو علم دی.

دریم: هغه حکمونه چې د مکلفو انسانانو په عملونو او ویناوو پورې اړه لري او د فقهې په نامه یادیږي. دا حکمونه ډېر ډولونه لري چې په لاندې توګه دي:

أ- عبادتونه: لکه لمونځ، روژه او نور چې د ادا کولو موخه یې له الله ﷻ سره اړیکې ټینګول دي.

ب- د کورنۍ احکام: لکه نکاح، طلاق، نسب، میراث، نفقه او داسې نور.

ج- د معلاملاتو احکام: لکه د اخیستلو او خرڅولو بېلابېل ډولونه او د هغې اړونده مسایل.

د- د جنایتونو او سزاګانو احکام: لکه د حدودو، قصاص او تعزیرونو جرمونه او د هغوی سزاګانې. دې ډول احکامو ته په شریعت کې د جنایاتو فقه وايي چې موخه یې د دین، ځان، ناموس، عقل او شتمنیو ساتنه ده.

هـ - د قضاء، ګواهۍ او سوګند احکام: ددې فقهې موخه د خلکو تر منځ په عدالت پرېکړه کول دي.

و- د دولت اړونده احکام: د فقهې په دې څانګه کې د حکومت او اتباعو په حقونو او مسؤلیتونو خبرې کیږي او د اساسي قانون موضوعات پکې بیانیږي.

ز- له نورو دولتونو سره د اسلامي دولت اړیکې: د فقهې دا حکمونه د سولې او جګړې پر مهال له نورو دولتونو سره د اسلامي حکومت اړیکې بیانوي. همدا راز د اسلامي دولت دننه له پردیو سره، چې د مستأمنینو په نامه یادیږي، اړیکې روښانوي.

ح- اقتصادي حکمونه: دا حکمونه د دولت د مالي سرچینو، لګښتونو او د بډایانو په مالونو کې د بې وزلو د حقونو اړونده چارې تنظیموي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په قرآن کریم کې د احکامو بیان

الله ﷻ فرمایي: ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ﴾ [النحل: ۸۹] **ژباړه:** موږ دغه کتاب پر تا نازل کړی دی چې په ښکاره د هر شي څرګندوونکی دی او د هغو خلکو لپاره هدایت، رحمت او زیری دی چې امر منلو ته یې غاړه ایښې.

همدا راز په بل ځای کې فرمایي: ﴿مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ﴾ [الأنعام: ۳۸]. **ژباړه:** موږ په دې کتاب کې څه نیمګړتیا نه ده پرېښې.

په قرآن کې د احکامو د بیان طریقې

په قرآن کریم کې د ټولو احکامو بیان شوی دی خو دا احکام په درې طریقو بیان شوي:

لومړی: د شریعت د عمومي قاعدو او بنسټونو بیانول.

دویم: په مجمله توګه د احکامو بیانول.

دریم: په تفصیلي توګه د احکامو بیانول.

لومړی ډول: د شریعت د هغو عمومي قاعدو او اصولو یادونه چې د احکامو د راویستلو او تشریع بنسټ بلل کیږي. د دې اصولو یو څو بېلګې په لاندې ډول دي:

د شورا قاعده: الله ﷻ فرمایي: ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ﴾ [الشورى: ۳۸]، په بل ځای کې فرمایي: ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ (آل عمران: ۱۵۹]

د عدالت لزوم: الله ﷻ فرمایي: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ﴾ [النحل: ۹۰]، الله تعالی په عدل امر کوي.

په همدې توګه په بل ځای کې فرمایي: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ﴾ [النساء: ۵۸]، الله تعالی تاسو ته د امانتونو(په هکله)، خاوندانو ته د سپارلو امر کوي، او د دې چې کله د خلکو تر مینځ پریکړه کوئ نو په عدل به یې کوئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بل چا په ګناه څوک نه نيول کيږي: په دې اړه الله ﷻ فرمايي: ﴿وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى﴾ [الأنعام: ١٦٤]، د هيڅ نفس کسب (لاس ته راوړني) له ده پرته په بل چا نه حسابيږي، او هيڅ پيټى پورته کوونکى د بل چا پيټى نه پورته کوي.

سزا به د ګناه په کچه وي: د الله پاک وينا ده: ﴿وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا﴾ [الشورى: ٤٠]، د بدى جزا د هغه په ډول بدي ده.

د خلکو د مالونو حرمت او د اخيستلو خرڅولو رواوالى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ﴾ [النساء: ٢٩]، اى مؤمنانو په خپل منځ کې يو د بل مالونه په باطله سره مه خورئ، مګر که ستاسو په رضا تجارت وي.

د سود او قمار حراموالى او د هر هغه ښنباک او خوراک حراموالى چې د انسان بدن ته زيان رسوي. په دې اړه د الله پاک وينا ده چې: ﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾ [البقرة: ٢٧٥]، او الله تعالى بيعه روا او سود يې حرام کړى.

همدا راز فرمايي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ [المائدة: ٩٠]، اى مؤمنانو شراب، قمار، بتان او غشي اچول پليتي ده له شيطاني چارو څخه دي، نو ځان ورڅخه وساتئ، څو بريالي شئ.

د ښيګړې په کارونو کې له يو بل سره مرسته: د ټولو هغو کارونو ترسره کول چې د امت ښيګړه پکې وي. همدا راز د بديو او ظلم په کارونو کې له مرستې کولو څخه ځان ژغورل. الله پاک فرمايي: ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ [المائدة: ٢]، او يو له بل سره په نېکۍ او پرهيز ګارۍ کې مرسته وکړئ او په ګناه او تېري کې يو له بل سره مرسته مه کوئ.

د ژمنو پوره کول: په دې اړه الله تعالى فرمايي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾ [المائدة: ١]، اى مؤمنانو په تړونونو وفا وکړئ.

د ټګۍ او خيانت حراموالى: الله پاک فرمايلي: ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ [البقرة: ١٨٨]، په خپلو منځونو کې يو د بل مال په باطله مه سره خورئ، او حاکمانو ته يې د دې لپاره مه ور وړاندې کوئ چې د خلکو يوه برخه مال په ګناه وخورئ، سره له دې چې پوهيږئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ګناه پرته آساني غوره کول: په دې هکله په قرآن کريم کې داسې راغلي: ﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾ [البقرة: ١٨٥]،الله تعالى په تاسو د اساني اراده لري، او په تاسو د سختي اراده نه لري.

بل ځای فرمايي: ﴿يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا﴾ [النساء: ٢٨]، الله تعالى اراده لري چې په تاسو اساني راولي او انسان ضعيف پيدا شوی.

همدا راز فرمايي: ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾ [الحج: ٧٨]، او په دين کې يې په تاسو سختي نه ده لازمه کړې.

د اړتيا پر مهال د حرامو رواوالی: په دې هکله د الله پاک وينا ده چې: ﴿فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ [البقرة: ١٧٣]، څوک چې (د حرامو خوړلو ته) اړ شي او سرکشي او تيری کوونکی نه وي نو هيڅ ګناه ورباندې نشته (چې د ضرورت په اندازه ورڅخه ګټه واخلي) بې شکه الله بښونکی او مهربان دی.

د عمومي اصولو او قاعدو په توګه د ځينو احکامو بيانول د شريعت د پراخوالي لامل شوي او اسلامي شريعت ته دا وړتيا ورپه برخه کوي چې د نويو پېښېدونکو مسايلو لپاره د حل مناسبې لارې په ګوته کړي.

فعاليت

د الله پاک ددې وينا له مخې: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ﴾ [النحل: ٩٠] قرآن کريم د عدالت بنسټ دی.
کورنۍ، ګاونډيانو او ټولګيوالو سره په تعامل او د ژوند په ټولو چارو کې د عدالت د تطبيق په اړه وغږېږئ.
هر زده کوونکی دې د عدالت د تطبيقولو په اړه يو ژوندی مثال پخپله کتابچه کې وليکي او ملګرو ته دې يې وړاندې کړي.

دويم ډول: په مجمله توګه د احکامو بيانول.

قرآن ځيني احکام مجمل بيان کړي، په داسې توګه چې بيان ته اړتيا لري، لکه د لمانځه، زکات، حج او سود احکام.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا احکام په مجمل او لنډ ډول په قرآن کریم کې راغلي خو پیغمبرﷺ د خپلو وینـاوو او عملونو په وسیله هغه روښانه کړي. ددوی ارکان، شرطونه او اړونده ټول آداب او مـسایل یې بیان کړي.

دریم ډول: په تفصیلي توګه د احکامو بیانول.
تفصیلي احکام په قرآن کریم کې لږ دي، چې بېلګې یـې د میـراث انـدازې، د طـلاق او لعان څرنګوالی، د محرمو ښځو بیان او داسې نور دي.

پوښتنې:

۱- د قرآن کریم احکام په درې ډوله دي. هر ډول یې له مثال سره بیان کړئ.
۲- په قرآن کریم کې د پنځو عملي حکمونو په اړه هراړخیزه رڼا واچوئ.
۳- احکامو لره د قرآن بیان په درې ډوله دی، شرحه یې کړئ او بېلګې یې هم ولیکئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريشم لوست

نبوي سنت

د اسلامي شريعت له مصادرو څخه دويم مصدر نبوي سنت دی. سنت څه ته ويل کيږي؟ په قرآن کې د سنتو د حجيت دليلونه کوم دي؟ او سنت څو ډولونه لري؟

دا ټولې هغه پوښتنې دي چې په دې لوست کې به ورته ځواب ووايو.

د سنت تعريف

سنت په لغت کې لارې او کړو وړو ته ويل کيږي.

د اصوليانو په اصطلاح کې د رسول اللهﷺ ويناوو، کړنو او تقرير ته سنت ويل کيږي.

د رسول اللهﷺ د ويناوو مثالونه ډېر زيات دي. د بېلګې په ډول د رسول اللهﷺ دا وينا چې فرمايي: صلوا كما رأيتموني أصلي[1]. همدا راز د پيغمبرﷺ دا وينا: «مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الإِيمَانِ»[2] د سنت مثالونه دي.

د سنت په تعريف کې د کړنو څخه مقصد د رسول اللهﷺ هغه اعما ل دي چې د اسلامي شريعت د تطبيقولو پر مهال يې تر سره کړي، لکه د لمانځه، حج او غزاګانو پر مهال.

د تقرير معنا داده چې د رسول اللهﷺ په وړاندې يو کار تر سره شي، يا د اصحابو د کومې کړنې په اړه ورته خبر ورکړل شي او رسول اللهﷺ وربانديې سکوت (چوپتيا) غوره کړي. د داسې کارونو په وړاندې د رسول اللهﷺ چوپتيا د هغه کار د رواوالي معنا ورکوي. د تقرير يوه بېلګه د تيمم د آيتونو له نازلېدو مخکې د رسول اللهﷺ په وړاندې د اوبو د نشتوالي پر مهال د اصحابو تيمم وهل دي. همدا راز د اصحابو په پرېکړو او اجتهاد باندې د رسول اللهﷺ سکوت او چوپتيا د تقرير مثال دی. په همدې توګه د رسول اللهﷺ په وړاندې د اصحابو له خوا د ځنګلي خرو او سمسارو غوښه خوړل او د پيغمبرﷺ چوپتيا د تقرير بله بېلګه ده. تقرير يا په کارونو باندې چوپتيا ځکه د رواوالي دليل شمېرل کيږي چې رسول اللهﷺ د ناروا کارونو د کولو پر مهال چې بيان ته به اړتيا وه، چوپ نه پاتې کېده.

---

(۱) رواه البخاري او أبو داود او أحمد.

(۲) رواه مسلم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیت

د خپل ذهن څخه د قولي سنت دري مثالونه، د فعلي سنت دوه مثالونه او د تقریري سنت یو مثال وړاندې کړئ.

د سنتو حجیت

فقهاوو په دې خبرې اتفاق کړی چې سنت د اسلامي شریعت یو مهم اصل دی. قرآن کریم زیاتره شرعي احکام په لنډ او مجمل ډول بیان کړي چې رسول اللهﷺ په خپلو ویناوو او افعالو سره د هغو احکامو تشریح کړې لکه د لمانځه، زکات او حج احکام.

د سنتو د حجیت په هکله قرآني دلایل په دې ډول دي.

۱- الله تعالی فرمايي: ﴿مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا﴾ (النساء: ۸۰). **ژباړه**: چا، چې د پیغمبر اطاعت وکړ هغه په اصل کې د خدای اطاعت وکړ او چا، چې مخ واړوه، نو په هر صورت موږ پر دې خلکو د څارونکي او ساتونکي په توګه نه يې لیږلی.

د رسول اللهﷺ اطاعت په حقیقت کې د الله پاک اطاعت دی، دا ځکه چې رسول اللهﷺ د الله پاک له حکمونو پرته په بل څه امر نه کوي. نو د اللهﷻ د حکمونو په څېر د رسول اللهﷺ د حکمونو منل هم واجب دي.

۲- د سنتو د حجیت بل دلیل د الله پاک دا وینا ده: ﴿قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ﴾ [آل عمران: ۳۲]. **ژباړه**: (دوی ته) ووایه چې: د الله او رسول اطاعت ومنئ. که هغوی مخ واړاوو نو الله پاک له کافرانو سره مینه نه کوي.

په دې آیت کې الله د خپل ځان او پیغمبرﷺ په اطاعت کولو امر کړی او خبر يې ورکړی چې د اللهﷻ او پیغمبرﷺ د امر څخه سرغړونه د کفر لامل کیږي.

۳- دا هم د سنتو د حجیت دلیل دی چې فرمايي: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا﴾ [الأحزاب: ۳۶] **ژباړه**: هیڅ یو مؤمن او هیڅ یوه مؤمنه دا حق نه لري چې کله الله او د هغه رسول د کومې معاملې فیصله وکړي چې هغه ته پخپله د خپلې معاملې د فیصله کولو اختیار حاصل اوسي. او څوک چې له الله او د هغه له رسول نه سرغړاوی وکړي نو هغه په ښکاره ګمراهۍ کې وغورځیده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا آيت څرګندوي چې الله ﷻ د خپل حکم او د پيغمبر د پرېکړې د منلو په وړاندې د مومنانو څخه واک اخيستى او مومن نشي کولاى چې د رسول الله ﷺ امر رد کړي او ويې نه مني بلکې مومنان د رسول الله ﷺ د امر په منلو مکلف دي.

۴- د سنتو د حجيت بل دليل د قرآن کريم دا آيت دی: ﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا﴾ [الحشر: ۷] او څه چې رسول درته راوړه نو ويې منئ او عمل پرې وکړئ، او له کوم څه څخه مو چې منعه کړي، نو ورڅخه منعه شئ.

په قرآن کريم کې د سنتو پر حجيت دليلونه ډېر زيات دي. قرآن د سنتو درجه بيان کړې، د رسول الله ﷺ د امر په منلو يې حکم کړی او د هغه له مخالفت څخه يې خلك ډارولي.

د سنتو په ساتنه کې د علماوو زيار

سنت د الله ﷻ له خوا پيغمبر ﷺ ته د وحی يو ډول دی. د رسول الله ﷺ هره وينا او عمل حق دی. د قرآن د عملي بېلګې په توګه د رسول الله ﷺ په سنتو کې د ټولنې حالات او د چاپېريال ظروف په پام کې نيول شوي چې دا حالات او ظروف وخت په وخت بدلون مومي. د بېلګې په ډول رسول الله ﷺ اصحابو ته د قرآن د ليکلو په څېر د حديثو د ليکلو امر نه وو کړی، ځکه نو د حديثو يا سنتو ليکل د لومړۍ پېړۍ راوروسته رواج شول. خو د پيغمبر اصحابو د رسول الله ﷺ احاديث په يادو زده کړي وو او بيا يې تابعينو ته ورزده کړل چې تابعينو بيا وروسته نسلونو ته وښودل او دا لړۍ تر ننه روانه ده.

په وروسته وختونو کې چې د حديثو علم ته پاملرنه زياته شوه، يو شمېر خلکو له خپله ځانه د حديثو جوړول پيل کړل او دغه له ځانه جوړې شوي خبرې د حديثو سره ګډې شوي. دغه مهال د حديثو د سوچه ساتنې او د حديثو په روايت کې د درواغو د مخنيوي لپاره يو زيات شمېر مخلص علما رامخې ته شول او خپل ژوند يې دې چارې ته وقف کړ. کله چې سړی د حديثو د علم مطالعه کوي، نو دې سترو علماو پراخه کوښښونو او بې ساري زيار ته ګوته پر غاښ پاتې شي. په رښتيا چې د حديثو علماوو په دې لار کې ستر خدمتونه تر سره کړي.

دې علماوو د حديثو د راويانو لپاره ځانګړي شرطونه کېښودل. د عقل، قوي حافظې او عدالت له درلودلو پرته د چا حديث نه منل کېده. دوی د حديثو د ساتنې لپاره يو نوی علم رامنځته کړ چې د جرحې او تعديل په نامه ياديږي او د اسلامي امت لپاره يو نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېرېدونکی وياړ دی. علماوو، د جرح او تعديل پر اساس ټول راويان چاڼ کړل او هر چا ته يې خپل ځای وټاکه. په دې کار کې له هيچا ونه وېرېدل، څوک چې د باور وړ نه وو هغه يې بې باوره وګڼل او څوک چې مردود وو، هغه يې رد کړل. د يوو راوي لپاره يوازې عدالت او اهليت بس نه وو، بلکې پر عدالت او اهليت سربېره ذهني ويښتيا، غښتلې حافظه، له غفلته لرې والی او د راويانو پېژندل اړينه خبره وه. پر همدې بنسټ ددې علماوو تر منځ دا خبره ډېره مشهوره وه، چې: د حديثو علم دين دی، نو له چا څخه چې دين زده کوی، لومړی د هغه شخصيت وپېژنئ.

د اصوليانو په وړاندې د سنتو ډولونه او د هغو درجې

اصوليانو مبارک سنت په دوو ډولو وېشلی:

لومړی: هغه سنت چې سند يې رسول اللهﷺ ته رسېدلی وي.

دويم: هغه سنت چې سند يې رسول الله ﷺ ته نه وي رسېدلی.

لومړی: هغه سنت چې سند يې رسول اللهﷺ ته رسېدلی وي.

دا سنت په درې ډوله دی چې درېواړه ډولونه يې د منلو وړ دي.

۱- متواتر: هغه روايت ته ويل کيږي چې دومره زياتو کسانو له يو بل څخه روايت کړی او رسول اللهﷺ ته رسېدلی وي، چې په دروغو د دومره زياتو کسانو د راټولېدلو وېره نه وي.

پنځه وخته لمونځونه، د هغوی رکعتونه او د ادا کولو څرنګوالی او د زکات اندازې د متواتر روايت مثالونه دي.

د متواتر حکم: متواتر روايت د انسان علم او يقين راولي او په دليل نيولو کې د قرآن کريم په څېر قوي دی.

۲- مشهور: هغه روايت ته ويل کيږي چې له رسول اللهﷺ څخه يوه يا دوه کسانو روايت کړی وي خو په وروسته پړاوونو کې يې راويان دومره زيات وي چې په دروغو بې د راټولېدو وېره نه وي.

د مشهور حکم: مشهور حديث په آحادو حديثونو کې تر ټولو لوړه درجه لري او له متواتره راښکته دی. د جمهورو علماوو په وړاندې ګومان(ظن) مينځ ته راوړي او د حنفيانو په نزد اطمينان رامينځ ته کوي. له متواتر راښکته دی او منکر يې کافر نه ګڼل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- آحاد حدیثونه: هغه چې یو یا دوه کسانو روایت کړي وي او د مشهور درجې ته نه وي رسېدلی.

د آحادو حکم: د جمهور علماوو په وړاندې دا ډول حدیثونه ګومان (ظن) رامنځ ته کوي نه یقین. په دې ډول حدیثونو عمل کول د ټولو امامانو پـه نظـر واجـب دي، خـو حنفیـانو پرې یو بل شرط هم ورزیات کړی او هغه دا چې د آحاد حدیث راوي باید په عمل کې د خپل روایت مخالفت نه وي کړی.

دویم: هغه سنت چې سند یې رسول الله ﷺ ته نه وي رسېدلی

کوم حدیث چې سند یې رسول الله ﷺ ته نه وي رسېدلی، هغه به یا مرسل وي یـا منقطع.

مرسل هغه حدیث ته ویل کیږي چې تابعي نېغ په نېغه له رسول الله ﷺ څخه روایت وکړي او صحابي له سند څخه وغورځوي. مرسل حدیث د حنفیانو او مالکیانو په وړاندې داسـې حجت دی لکه موصول حدیث (موصول هغه حدیث ته ویل کیږي چې لـه سـند څخـه یې کوم راوي نه وي غورځول شوی). نورو امامانو بیا د مرسل حدیث د منلو لپاره یو لـړ شرطونه ایښي چې تفصیلات یې د اصولو په کتابونو کې بیان شوي.

منقطع هغه حدیث ته ویـل کیږي چې لـه صـحابي پرتـه کـوم بـل راوي لـه سـند څخـه غورځول شوی وي. دا ډول حدیث په اتفاق سره د کوم حکم دلیل کېدای نشي.

پوښتنې:

۱- د سنت لغوي او اصطلاحي تعریف وکړئ او د قولي، فعلي او تقریري سـنتو لپـاره یـو یو مثال وړاندې کړئ.

۲- د سنتو د حجیت لپاره له قرآن څخه دلیلونه ووایئ.

۳- د سنتو په ساتنه کې د علماوو په کوښښونو رڼا واچوئ.

۴- د متصل السند حدیثونو ډولونه او حکم بیان کړئ.

۵- مرسل حدیث تعریف کړئ او حکم یې بیان کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو دېرشم لوست

اجماع

اجماع د اسلامي شريعت دريم مصدر دی. په دې لوست کې به د اجماع د تعريف، حجيت، مراتبو، د کېدو امکان او اړونده موضوعاتو په اړه رڼا واچوو.

د اجماع تعريف

اجماع په لغت کې کلک هوډ او اتفاق ته وايي.

د اصولو د علم په اصطلاح کې د اجماع تعريف داسې دی: په يوه زمانه کې په کوم شرعي امر باندې د امت د مجتهدينو اتفاق ته اجماع ويل کيږي[1].

د اجماع حجيت

اسلامي فقها په دې متفق دي چې د اجماع حجيت له قرآن او سنت څخه ثابت دی.

د قرآن کريم څخه پرې دا آيت دليل دی: ﴿وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا﴾ [النساء: ١١٥] **ژباړه**: چا چې د پيغمبر د ښمنۍ ته ملاتړلي وي او د مومنانو له طريقې نه پرته په کومه بله لاره لاړ شي، په داسې حال کې چې سمه لاره ورته څرګنده شوې وي؛ نو هغه به موږ په هماغه لوري وخوځوو چې هغه په خپله ورګرځېدلی او دوزخ ته به يې ننباسو چې خورا بد استوګنځی دی.

الله په دې آيت کې د مسلمانانو د لارې مخالفت کوونکو ته د وعيد يادونه کړې، نو څرګنده شوه چې د مسلمانانو د لارې پيروي کول واجب دي او هغه چاره چې مسلمانانو پرې اتفاق کړی وي د مسلمانانو لار بلل کيږي.

له احاديثو څخه د رسول اللهﷺ دا وينا د اجماع د حجيت دليل دی: **«لاتجتمع أمتي على ضلال»**[2] **ژباړه**: زما امت به ګمراهۍ نه راټوليږي.

---

(١) مسلم الثبوت ج٢ ص٢١١، وفتح الغفار ص ٣٥٠.

(٢) رواه ابن ماجة في كتاب الفتن رقم الباب ٨ رقم الحديث ٣٩٥٠ عن أنس بن مالك يقول: سمعت رسول اللهﷺ يقول: «إن أمتي لا تجتمع على ضلالة، فإذا رأيتم الخلاف فعليكم بالسواد الأعظم».

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې حديث څخه معلومه شوه چې مسلمانان په کوم کار اتفاق وکړي، هغه به حق وي او پيروي يې واجب ده. همدا راز رسول اللهﷺ فرمايلي: «ما رأى المسلمون حسنا فهو عند الله حسن». [(١)] کوم کار چې مسلمانانو ښه وګڼلو هغه د الله په وړاندې هم ښه دی.

رسول اللهﷺ دا هم فرمايلي چې: «من أراد بحبحة الجنة فليلزم الجماعة، فإن الشيطان مع الواحد وهو من الإثنين أبعد». [(٢)] ژباړه: څوک چې غواړي د جنت په منځ کې واوسيږي نو د مسلمانانو د ټولني نه دې ځان نه بېلوي، بې شکه شيطان د يوه تن سره ملګرتيا کوي او له دوو څخه لرې ګرځي.

د اسلام فقهاوو د اجماع په حجيت اتفاق کړی، [(٣)] خو د اجماع کوونکو په اړه يو څه اختلاف شته چې وروسته به تشريح شي.

په منصوصي مسايلو کې د اجماع ګټه

کله کله په داسې يوه مسأله باندې د علماوو اجماع کيږي چې هغه په قران يا سنت ثابته وي، نو کله چې نص يعني د قرآن يا سنت دليل موجود وي، اجماع ته څه اړتيا ده؟ ددې پوښتنې ځواب داسې دی چې کله د يوه حکم دليل ظني يعني خبر واحد وي. خو څه وخت چې په دې حکم باندې د فقهاوو اجماع وشي نو همدا حکم قطعي وګرځي او بيا هيڅ مجتهد نشي کولای چې ددې حکم مخالفت وکړي.

د اجماع کولو وړ اشخاص

د اجماع وړ اشخاص د رسول اللهﷺ د امت هغه مجتهدين دي چې د شريعت د احکامو پوهه ولري او د پېښې شوې موضوع په اړه کافي تجربه ولري، تر څو د حالاتو له غوښتنې سره سم شرعي احکام راوباسي. په هغو چارو کې چې اجتهاد ته پکې اړتيا نشته د عامو مسلمانانو په اتفاق هم د اجماع ملاتړ کيږي او همدا د جمهورو علماوو نظر دی.

---

(١) رواه أحمد ج١ ص ٣٧٩.

(٢) رواه الترمذي في حديث عن عمر رضي الله عنه في كتاب الفتن باب ما جاء في لزوم الجماعة رقم الحديث ٢١٦٥ ورواه أحمد ج١ ص ٢٦.

(٣) په دې هکله وګوره: المستصفى للغزالي ١٨٩/١ ومسلم الثبوت للبهاري ٢١١/٢ وأصول الفقه لأبي زهرة ١٥٦.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځینو ویلي یوازې د اصحابو د زمانې اجماع د منلو وړ ده او بس. ځینو دا هم ویلي چې یوازې د مدینې د خلکو اجماع د اعتبار وړ ده[۱].

د اجماع درجې

اجماع څو درجې لري، خو تر ټولو قوي اجماع د اصحابو ده. داسې چې ټول اصحاب په یوه مسأله کې د یوو ټاکلي نظر د منلو څرګندونه وکړي. امت ددې ډول اجماع په قطعیت او منلو اتفاق کړی او هیڅوک د اصحابو له صریحې اجماع څخه مخ نشي اړولی.

په دوهمه درجه کې هغه اجماع راځي چې ځینو اصحابو یې د ملاتړ څرګندونه کړې وي او نورو بیا سکوت او چوپ والی غوره کړی وي. دې ته سکوتي اجماع وایي، په دې ډول چې ځنې اصحاب په یوه موضوع کې د فتوا ورکولو په ترڅ کې خپل نظر څرګند کړي او نور چوپ پاتې شي. دا ډول اجماع دویمه درجه لری ځکه چې چوپه خوله د وینا په ځای نه ده. همدا راز کله کله ددې لپاره هم خلک چوپ پاتې کیږي چې د نظر په سموالي باور نه لري او یا دا چې په اختلافي مسألو کې د شخړې راپارولو څخه ځان ساتي. دا ډول اجماع که څه هم د حنفیانو په وړاندې قطعي دلیل دی، خو منکر یې کافر نه ګڼل کیږی.

له دې وروسته په درجه کې هغه اجماع ده چې له اصحابو راوروسته علماوو په داسې یوې مسألې اجماع کړې وي چې پخوا پکې اختلاف نه وي شوی. څرنګه چې ددې ډول اجماع په حجیت کې د فقهاوو تر منځ اختلاف دی، نو په دریمه درجه کې راځي. ځینو ویلي چې دا اجماع د سکوتي اجماع سره په درجه کې برابره ده، ځکه چې د دواړو په حجیت کې اختلاف دی.

څلورمه درجه په هغو مسألو اجماع ده چې مخکې پکې اختلاف شوی وي. د درجې پر بنسټ دا تر ټولو ښکته اجماع ده، ځکه چې اختلاف پکې ژور دی.

مرکبه اجماع: یو بل ډول اجماع هم شته چې مرکبه یې بولي. هغه داسې چې په یوه زمانه کې د یوې ټاکلې مسألې په اړه علما په څو ډلو وویشل شي خو له اختلاف سره سره پر یوو اصل باندې اتفاق ولري. بیا له دوې وروسته څوک داسې نظر وړاندې کړي چې

---

(۱) فتح الغفار بشرح المنار د ابن نجیم حنفي لیکنه،(دار الکتب العلمیة، بیروت) ص ۳۵۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددوی له نظر سره مخالف او له هغه اصل سره هم ټکر ولري چې د پخوانیو علماوو تر منځ پرې اتفاق وو.

ددې بېلګه د میراث هغه مسأله ده چې نیکه پکې د ورور سره میراث وړي. چې په میراث کې د نیکه په پوره برخې او یا له ورور سره په ویش اتفاق شوی. ددې معنا داده چې دواړه ډلې د نیکه په لږ یا ډېر میراث اتفاق لري. اوس که څوک راځي او داسې نوی نظر وړاندې کوي چې نیکه په دې صورت کې د هیڅ میراث مستحق نه دی نو دا له اجماع څخه وتل دي.[1]

که چېرې د علماو د اختلاف په ترځ کې د اتفاق کوم اصل موجود نه وي نو سمه خبره داده چې دې ته بیا اجماع نه ویل کیږي.[2]

د اجماع نقلول

کله چې په یوه زمانه کې اجماع رامنځته شي، نو دغه اجماع یو قطعي دلیل، د دین اصل او د احکامو سرچینه ګڼل کیږي، خو دا اجماع د راتلونکو خلکو لپاره هلته قطعي دلیل کېدای شي چې هغوی ته په متواتر ډول ورسیږي. دا هم اړینه ده چې د ټولو مجتهدینو نظر په متواتر ډول نقل شي، که داسې ونه شول نو اجماع قطعي نه ګڼل کیږي. اجماع هم د حدیث په څېر ده. کله چې څوک له رسول اللهﷺ څخه حدیث واوري نو دا حدیث د هغه لپاره د قرآن په څېر قطعي دلیل دی. همدا راز هغه چا ته چې حدیث په متواتر ډول ورسیږي، یقین یې وربانديې راشي او د دروغو هیڅ احتمال پکې نه وي، نو دا هم قطعي دلیل دی. خو که حدیث د آحادو په توګه نقل شي نو غالب ګومان رامنځ ته کوي. اجماع هم همداسې ده او د نقل او سند پر بنسټ قطعي او ظني ګڼل کېدای شي.[3]

د اجماع مثالونه

۱- علماوو اجماع کړې چې پنځه وخته لمونځونه ادا کول فرض دي. همدا راز د علماوو په دې اجماع ده چې د خوف او امن په دواړو حالتونو کې د سهار لمونځ په سفر او حضر کې دوه دوه رکعته دی.

(۱) په دې هکله وګوره: فتح الغفار ۳۵۰مخ، الإحکام في أصول الأحکام للآمدي ج۳۳۱/۱ مخ.
(۲) أصول الفقه د محمد أبي زهرة لیکنه ۱۶۷مخ.
(۳) فتح الغفار ۳۵۵مخ، أصول الفقه د محمد أبي زهرةٔ لیکنه ۱۶۷مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- د دریيم خلیفه عثمان بن عفان په امر قرآن کریم را ټول شو چې اوس مهال زموږ سره هم همدا مصحف دی. ټول اصحاب د خلیفه له دې کار خبر شوي او پر همدې مصحف باندې يې اتفاق کړی او هیڅ مخالفت یې نه دی کړی.

علماوو د اجماع د اثبات او اړوندو مسایلو په اړه کتابونه لیکلي چې د ابن المنذر (کتاب الإجماع) او د ابن حزم (مراتب الإجماع) کتابونه د بېلګې په ډول یادولای شو.

پوښتنې:

۱- د اجماع لغوي او اصطلاحي تعریف بیان کړئ.

۲ - د قرآن او سنت په رڼا کې د اجماع حجیت روښانه کړئ.

۳- په منصوصي امورو کې اجماع څه ته وايي او د اجماع کولو وړ څوک دي؟

۴- د اجماع درجې ذکر او حکم يې بیان کړئ.

۵ – مرکبه اجماع څه ته وايي او حکم يې څه دی؟

۶- که اجماع په متواتر یا آحاد ډول نقل شي، څه توپیر سره لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه دېرشم لوست

قياس

د قياس تعريف

قياس په لغت کې اندازې او برابرۍ ته وايي.

د اصولو په اصطلاح کې د مشترک علت له مخې غير منصوصې واقعې ته د منصوصې واقعې حکم ورکول قياس بلل کيږي.

د قياس مثالونه

١- د جمعې د لمانځه له دويم اذان څخه وروسته د خرڅولو او اخيستلو څخه د الله ﷻ د دې وينا له مخې منعه شوې، چې فرمايي: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ﴾ [الجمعة: ٩]

دا آيت څرګندوي چې د جمعې په ورځ له اذان څخه وروسته اخيستل او خرڅول ناروا دي. د نهې علت دادی چې څوک د لمانځه په ځای په اخيستلو او خرڅولو بوخت نشي. اجاره هم په بيعې قياس کيږي او د دوهم اذان نه وروسته داسې ناروا ګڼل کيږي، لکه بيع چې ناروا ده. دا ځکه چې په مقيس (اجاره) او مقيس عليه (بيع) دواړو کې يو ډول علت پروت دی او هغه له لمانځه پرته په بل کار بوختېدل دي.

٢- د رسول الله ﷺ ددې وينا پر بنسټ چې فرمايي: «لايرث القاتل شيئا»[1] قاتل وارث له خپل مورث څخه ميراث نشي وړلای. موصی هم په قاتل وارث قياس کيږي. د بېلګې په ډول که يو څوک د شپېګړي په توګه د چا لپاره وصيت وکړي چې له مړينې وروسته به يې د مال يوه برخه هغه ته ورکول کيږي، بيا هغه څوک چې وصيت ورته شوی رامخکې شي او وصيت کوونکی ووژني، نو په دې کار سره د وصيت شوي مال له اخيستلو بې برخې کيږي. دا ځکه چې وارث او موصي، دواړه د مورث په مال کې د برخې څښتنان دي او دواړه د مورث د مړينې لامل شوي دي، نو دواړه له ميراث څخه بې برخې کيږي.

(١) أخرجه أبوداود في كتاب الديات، باب ديات الأعضاء برقم(٤٥٦٤) ، والبيهقي في السنن الكبرى بنحوه في كتاب الجنايات، باب الرجل يقتل ابنه ج ٨ ص ٣٨.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قیاس حجیت

د څلورو امامانو په شمول جمهورو فقهاوو قیاس شرعي حجت بللي او د هغې منل یې واجب ګڼلي. ددوی دلایل په دې ډول دي:

لومړی: قرآني دلایل

الله ﷻ فرمايي: ﴿هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ﴾ [الحشر: ۲]

ژباړه: الله تعالی هغه ذات دی چې د اهل کتابو کافران یې د لومړي ځل راټولولو لپاره له کورونو څخه راویستل، تاسو ګمان نه کاوو چې دوی به ووزی، او دوی ګمان کاوو چې له الله تعالی څخه د دوی منع کوونکي به ددوی قلاګانې وي، نو (د) الله (عذاب) له داسې لوري ورته راغی چې دوی یې فکر نه کاوو، او په زړونو کې یې وېره ورواچوله، خپل کورونه یې په خپلو لاسونو او د مسلمانانو په لاسونو ورانول، نو ای د پوهې خاوندانو تاسو هم پند واخلئ.

په دې آیت داسې استدلال شوی

کله چې الله تعالی د یهودو بني نضیر قبیلې ته د پېښو شویو حالاتو او شرمېدلې ماتې یادوونه وکړه بیا یې مسلمانان مخاطب کړل او ورته یې وویل، چې که تاسو هم د یهودو په څېر ناوړه عملونه ترسره کړي، نو هرومرو به د هغوی په څېر د ناوړه پایلو او سختو ماتو سره مخ شي. دلته په اعتبار امر شوی، او له اعتبار څخه دلته د دوو حالاتو تر منځ مقایسه او برابروالی مقصد دی چې د ورته والي په صورت کې یو ډول حکم ورکړی شي او په قیاس کې هم همدا څیز موجود دی. په قیاس کې هم مجتهد د اصل او فرعې تر منځ ورته والی (ګډه علت)پیدا کوي او د اصل حکم فرعې ته ورکوي.

له سنتو څخه دلایل

عبدالله بن عباس رضی الله عنهما یو حدیث روایت کړی چې په دې ډول دی: یو چا له رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه: مور مې حج نه وو کړی او مړه شوه، آیا که زه له هغې څخه حج وکړم قبول به شي؟ هغه مبارک ورته وویل: که په مور دې پور وای او تا پرې کړی وای، نو آیا نه به قبلېده؟ حج دې ورڅخه وکړي.(۱)

---

(۱) أخرجه النسائي في كتاب مناسك الحج، باب : الحج عن الميت الذي لم يحج برقم (۲٦۳٤).

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې حديث د قياس د حجيت لپاره داسې استدلال کيږي: رسول اللهﷺ د الله تعالى پور د بنده په پور قياس کړی. نو قياس د رسول الله ﷺ په عمل مشروع شو.

له آثارو څخه دلايل

عمر بن الخطابؓ په خپل ليک کې ابو موسى اشعري رضى الله عنه ته داسې ليکلي: «... ثم الفهم الفهم فيما تلجلج في صدرك مما ليس في كتاب ولاسنة واعرف الأمثال والأشباه ثم قس الأمور عند ذلك، فاعمد إلى أحبها إلى الله تعالى وأشبهها بالحق فيما ترى... »[1] **ژباړه**: که د هغه څه په اړه ستا په زړه کې شک پيدا شو چې حکم يې په کتاب او سنت کې نشته نو له خپلې پوهې نه کار اخله، ورته مسألې ولټوه او سره پرتله يې کړه. هر نظر چې درته د الله په وړاندې غوره او حق ته نژدې ښکاره شو پر هغې عمل وکړه.

له اجماع څخه دلايل

ښکاره ده چې اصحابو رضى الله عنهم قياس منلی او په ډېرو مسايلو کې يې وربانديې عمل کړی. پر قياس د عمل کولو موضوع د هغوی تر منځ مشهوره وه او هيچا يې مخالفت ندی کړی چې دا د قياس پر حجيت د هغوی اجماع بلل کيږي.

مثالونه يې په دې ډول دي:

اصحابو رضى الله عنهم د مسلمانانو د خلافت لپاره څکه ابوبکر زيات مستحق وګڼلو چې د پيغمبر عليه السلام په ژوند کې د لمانځه د امامت لپاره تر نورو زيات مستحق ګڼل شوی وو، نو د دولت د چارو امامت د لمانځه پر امامت قياس شو.

عمر بن الخطابؓ ابو موسى اشعريؓ ته په قياس کولو امر کړی.

علي کرم الله وجهه په قتل کې د شريک ټولي قصاصول په غلا کې د شريک ټولي په لاس غوڅولو قياس کړي[2].

د قياس ارکان

قياس څلور رکنه لري او په دې ډول دي: اصل، فرع، حکم او علت.

---

(۱) أخرجه الدار قطني في كتاب الأقضية والأحكام، برقم (۱۵)، والبيهقي في السنن الكبرى (۱۰/۱۵۰)

(۲) أخرجه عبد الرزاق في الصنف في كتاب العقول ، برقم (۱۸۰۷۷).

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصل

د اصولو په اصطلاح کې هغې پېښې ته، چې په حکم کې يې نص يا اجماع راغلې وي، د قياس «اصل» ويل کيږي چې "مقيس عليه" هم ورته وايي. يعنې هغه مسأله چې نور ورباندې قياس کيږي، حکم يې بايد په نص يا اجماع او يا هم په دواړو ثابت وي.

فرع

فرع هغې پېښې ته وايي چې د حکم په اړه يې په نص او اجماع کې څه نه وي راغلي او د حکم د معلومولو لپاره په بله پېښه قياس کيږي. فرعې ته "مقيس" هم ويل کيږي.

د بېلګې په توګه مونږ د يوې نوې پېښې د حکم په اړه په نصوصو يعنې قرآن او سنت کې پلټنه وکړه خو د نوموړې پېښې حکم مو ونه موند. البته همدې پېښې ته ورته يوه بله پېښه مو پيدا کړه چې حکم يې په نص يا اجماع کې موجود وو. دغه مهال موږ نوې پېښه چې حکم يې په نص او اجماع کې نشته پر هغې پېښې قياس کړه چې حکم يې په نص کې موجود وو. نوې پېښې ته فرع ويل کيږي او پخوانۍ پېښه چې په نص کې حکم لري "اصل" بلل کيږي.

حکم

حکم د الله تعالی هغه خطاب ته ويل کيږي چې له مکلفو وګړو څخه د کوم کار کول يا نه کول غواړي يا يې مباح کوي يا کوم شيز د بل کار لپاره شرط، سبب، مانع او... ګرځوي.

وجوب، ندب، اباحت، کراهت، تحريم، صحت، فساد او داسې نور د حکم ډولونه دي. يعنې د وجوب، حرمت، کراهت او بل هغه حکم، چې په نص يا اجماع سره په اصل کې ثابت شوی هغې فرعې ته هم ورکول کيږي چې د نص حکم پکې موجود نه دی.

علت

علت هغه ښکاره او معلوم صفت ته ويل کيږي چې د همدې صفت د شتون له امله شارع حکم کړی وي.

په مقيس کې هغه علت چې شارع يې له امله حکم کړی وي، که په فرع کې موجود شي نو دواړه يو حکم لري، ځکه چې علت د حکم معيار دی او په دواړو کې يو شان موجود دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علت مثال

عباده بن صامت رضی الله عنه روایت کوي: قَالَ رَسُولُ اللَّهِﷺ «الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ وَالْمِلْحُ بِالْمِلْحِ مِثْلاً بِمِثْلٍ سَوَاءً بِسَوَاءٍ يَدًا بِيَدٍ فَإِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الأَصْنَافُ فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ إِذَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ»[1].

رسول اللهﷺ فرمايلي: سره زر په سرو زرو، سپین زر په سپینو زرو، غنم په غنمو، وربشې په وربشو، خرما په خرما او مالګه په مالګه یو برابر او لاس په لاس پلورل کېږي، او کله چې جنسونه مختلف شي، نو بیا مو چې څنګه خوښه وي هغسې يې پلورئ، خو چې لاس په لاس وي.

دې مبارک حدیث دا څرګنده کړې چې په دې بیان شویو شیانو کې سود کیږي، پوښتنه داده چې آیا په جوارو او وریجو کې سود کیږي که نه؟

که وروستیو ځلورو شیانو ته ځیر شو نو وینو چې پیمانه او د جنس یووالی علت دی او دا علت په غنمو او وریجو کې هم شته، نو د غنمو او وریجو حکم هم د نوموړو ځلورو شیانو په څېر دی. د نوموړو ځلورو شیانو حکم دا وو چې یو پر بل يې بدلول په نېټه او زیاتوالي حرام وو.

په دې مسأله کې غنم، وربشې، جوار او مالګه اصل دي او نوموړی هر توکی د اصل کېدو وړتیا لري.

همدا راز جوار او وریجې فرع ده.

حکم يې په نېټې او زیاتوالي سره ددې شیانو د خرڅولو حراموالی او علت يې پیمانه او د جنس یووالی دی.

پوښتنې:

۱- د قیاس لغوي او اصطلاحي تعریف وکړئ او دوه مثالونه يې بیان کړئ.

۲- د قیاس د حجیت په اړه د دلایلو په رڼا کې وغږیږئ.

۳- د قیاس ارکان تعریف کړئ او یو مثال يې هم ووایاست.

---

(۱) أخرجه مسلم ، باب الصرف و بیع الذهب بالورق نقدا ، الرقم (٤١٤٧).

(c) ketabton.com: The Digital Library

درې دېرشم لوست:

اختلافي دلايل [1]

اختلافي هغو دلايلو ته ويل کيږي چې فقهاوو د هغې په حجيت او دليل ګڼلو کې اختلاف کړی وي. اختلافي دلايل په لنډ ډول داسې يادوو:

۱- استحسان

۲- د صحابي مذهب

۳- مرسله مصالح

۴- استصحاب

۵- عرف

لومړی- استحسان

استحسان په لغت کې ښه ګڼلو ته وايي.

د استحسان د اصطلاحي تعريف په اړه د فقهاوو تر منځ اختلاف دی. حنفيانو استحسان په دوو جلا معناګانو استعمال کړی:

۱- خفي قياس چې د جلي قياس په مقابل کې وکارول شي.

۲- هغه ځانګړی دليل چې د ښکاره قياس په مقابل کې واقع شي او له عمومي قاعدې څخه کوم شی استثناء کړي. دا ځانګړی دليل کله نص، کله اجماع او کله هم يو ضرورت وي.

د استحسان مثالونه

۱- حنفي فقهاوو ويلي: که وقف کوونکی يوه کرنيزه ځمکه وقف کړي نو د اوبو خور او تګ راتګ حق هم له يادولو پرته د استحسان پر بنسټ په وقف کې داخليږي. د قياس غوښتنه داده چې د بيعې په څېر دلته هم له يادولو پرته دا شيان په وقف کې داخل نشي. ځکه چې ځمکه او د تګ راتګ حق دواړه جلا شيان دي.

استحسان غوښتنه کوي: د ځمکې د وقف کولو موخه داده چې له هغې ګټه واخيستل شي او د تګ راتګ له حق پرته له ځمکې ګټه نشي اخيستل کېدای، نو د تګ راتګ حق له يادولو پرته په وقف کې داسې شامليږي، څنګه چې په اجاره کې له يادولو پرته شامل ګڼل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ډول په بیعې باندې د وقف قیاس کول ښکاره او جلي قیاس دی او پر اجارې یې قیاس کول خفي قیاس دی، خو دلته خفي قیاس په جلي قیاس ځکه غوره وګڼل شو چې د خفي قیاس دلیل قوي دی.

۲- په معاملاتو کې یوه عامه قاعده ده چې د معدوم یا ناپیدا شوي شیز پلورل په دې بنسټ ناروا دي چې رسول اللهﷺ فرمایلي: **«ولا تبع ما لیس عندك»**[(۱)]. خو ددې سره سره د سلم بیع روا ده، ځکه چې رسول اللهﷺ د سلم بیع روا ګڼلې[(۲)].

په فقه کې یوه منل شوې قاعده ده چې امانت ساتونکی ضامن نه ګڼل کیږي، خو مشترك اجیر سره له دې، چې د امانت ساتونکی دی، له دې قاعدې څخه مستثنی دی. دا ځکه چې د امانت په ساتلو کې خلك کمی کوي او خلك امانت ساتلو ته اړتیا لري. نو له دې کبله مستاجر ضامن ګڼل کیږي. البته که مال د کوم اسماني آفت په واسطه لکه د اورلګېدنې یا زلزلې په واسطه له منځه ولاړ شي نو مستاجر ضامن نه ګڼل کیږي.

شافعي فقهاء استحسان داسې تعریفوي: استحسان د مجتهد هغه نظر ته وایي چې پر نص، اجماع او قیاس د استدلال کولو پرته یې د خپل عقل پر بنسټ ورکوي.

ددوی په وړاندې په استحسان عمل کول ناروا دي.

فعالیت

د استحسان په اړه د حنفي او شافعي فقهاوو تعریفونه سره پرتله کړئ او دا روښانه کړئ چې ددوی تر منځ اختلاف حقیقي دی که لفظي؟

دویم- د صحابي مذهب

د اصولیانو په وړاندې صحابي هغه چا ته ویل کیږي چې له رسول اللهﷺ سره مخامخ شوی وي، پر هغه یې ایمان راوړی وی، له هغه څخه یې زده کړه کړې وي او دومره اوږده ملګرتیا یې ورسره کړې وي چې د عرف له مخې د ملګري نوم ورته ورکړی شي.

د محدثینو له نظره صحابي هغه چا ته ویل کیږي چې د پیغمبر علیه السلام سره مسلمان مخامخ شوی وي او مسلمان مړ شوی وي.

---

(۱) أخرجه أبو داود في سننه، باب في الرجل يبيع ما ليس عنده رقم الحديث : (۳۵۰۵).

(۲) أخرج البخاري في صحيحه، باب السلم في وزن معلوم، رقم الحديث (۲۱۲۵)، عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: قدم النبي صلى الله عليه و سلم المدينة وهم يسلفون بالتمر السنتين والثلاث فقال (من أسلف في شيء ففي كيل معلوم إلى أجل معلوم).

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې بحث کې له صحابي څخه د اصوليانو صحابي مقصد دی.

د صحابي مذهب څه معنا؟

له دې ټکي څخه مقصد د صحابي هغه فتوا او يا هغه شرعي حکم دی چې په کومه قضيه کې يې د نص او اجماع د نه شتون په صورت کې ورکړې وي.

د صحابي د مذهب حجيت

اصوليانو پر دې اتفاق کړی چې د يوو صحابي مذهب پر بل صحابي حجت نه ګڼل کيږي. همدا راز اصوليانو په دې هم اتفاق کړی چې که صحابي له اهل کتابو څخه په روايت کولو مشهور نه وو نو په غير اجتهادي مسايلو کې يې نظر حجت او دليل دی. په همدې توګه په هغه مسأله کې هم د صحابي قول حجت دی چې نورو اصحابو ورسره اختلاف نه وي کړی، خو که اصحابو په کومه اجتهادي مسأله کې سره اختلاف کړی وي نو علما پدې اړه بيا جلا نظرونه لري چې مهم يې دوه نظره دي:

لومړی: امام ابوحنيفه، امام مالك او په يوو روايت کې امام احمد او نور پدې نظر دي چې د صحابي مذهب په مطلق ډول حجت دی.

دويم: امام شافعي، په يوو روايت کې احمد، له حنفي فقهاوو څخه کرخي او نور په دې نظر دي چې د صحابي مذهب حجت نه دی. ځکه حجيت يوو قوي دليل ته اړتيا لري او دلته قوي دليل نشته.

پوښتنې:

١- د حنفيانو او شافعيانو له نظره د يوو مثال په ترځ کې استحسان تعريف کړئ.

٢- د اصوليانو او محدثينو له نظره صحابي چا ته ويل کيږي؟

٣- د صحابي د مذهب په اړه د علماوو نظريات په هراړخيز ډول بيان کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلور دېرشم لوست

اختلافي دلایل (۲)

دریم: مرسله مصالح

د مرسله مصالحو تعریف

« **المصلحة**» په لغت کې ګټې او سم ته وایي او د فساد ضد دی. « **المرسلة**» پرېښودل شوي ته وایي.

د اصولیانو په اصطلاح کې مرسله مصالح هغو ګټو او مصلحتونو ته وایي چې شریعت نه معتبر ګڼلي وي او نه يې رد کړي وي.

دوی ته مرسله يا پرېښودل شوي، ځکه وایي چې په کولو يا نه کولو يې شرعي دليل وجود نه لري.

د مرسله مصلحت مثال:

د زندان جوړول، د پيسو چاپول او د قرآن کريم راټولول د مرسله مصالحو مثالونه دي.

د مصالحو ډولونه

مصالح په درې ډوله دی.

أ. معتبر مصلحتونه: هغه مصلحتونه دي چې کوم شرعي دليل معتبر ګڼلي وي، لکه په قصاص سره د انسانانو د ژوند ساتنه. دا مصلحت د قرآن کريم دې آيت معتبر ګڼلی دی: ﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ [البقرة: ۱۷۹]

ب. مردود مصلحت: دا هغه ګټې او مصلحتونه دي چې کوم شرعي دليل بې اعتباره ګڼلي وي، لکه د شرابو او قمار ګټې چې د قرآن کريم دې آيت بې اعتباره ګڼلي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ [المائدة: ۹۰]

ج. پرېښودل شوي يا مرسله مصالح: ددې مصلحتونو په اړه مو لږ مخکې رڼا واچوله.

څلورم: استصحاب

استصحاب په لغت کې ملګرتيا او يوځای والي ته وايي.

د اصوليانو په اصطلاح کې د يوو شي تر هغې پر پخواني حالت پرېښودلو ته وايي څو يې د بدلون لپاره دليل پيدا شي.

د استصحاب مثال

څوک چې اودس وکړي او بيا وروسته د اودس په ماتېدلو کې شکي وي نو دا شخص اودس لرونکی شمېرل کيږي. همدا راز که له يوو مجتهد نه د يوو عمل په اړه پوښتنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وشي، خو مجتهد له پلټنې وروسته ددې عمل د کولو یا نه کولو په اړه کوم شرعي دلیل پیدا نه کړي نو په رواوالي به یې حکم کوي. ځکه چې اصل په شیانو کې اباحت دی. الله ﷻ لومړی ټول شیان مباح پیدا کړي او ددې خبرې دلیل د قرآن کریم دا آیت دی:

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾ [البقرة: ۲۹]

مقلوب یا سرچپه استصحاب: دې ته وایي چې یو شی په تېره زمانه کې هم په هغه حالت وګڼل شي په کوم چې په حاضر وخت کې دی.

مثال

که چېرې د ژرندې اجاره اخیستونکی او اجاره ورکوونکی د تېرې شوې زمانې په اړه په ژرنده کې د اوبو د شتون په اړه اختلاف وکړي او شاهدان نه وي، نو ژرنده به وکتل شي. که چېرې په ژرنده کې اوبه وي، نو پخوانی وخت به په اوسني وخت قیاس شي او د اوبو شتون به په تېره شوې زمانه کې هم ثابت شي. خو که چېرې په ژرنده کې اوبه نه وې نو په تېره شوې زمانه کې به هم د اوبو په نشتوالي حکم وشي، دې ته سرچپه استصحاب وایي او د شرعي حکم د پېژندلو لپاره د مجتهد وروستی وسیله همدا ده.

پنځم: عرف

د عرف تعریف: عرف په لغت کې آشنا او ښېګڼې ته ویل کیږي.

عرف په اصطلاح کې هغې وینا، عمل او یا پرېښودلو ته وایي چې خلکو ښه ګڼلی وي او ورباندې عمل کوي. عرف ته عادت هم ویل کیږي.

د عملي عرف مثال هغه خرڅول او اخیستل دي چې له وینا کولو پرته په چوپه خوله تر سره کیږي.

د قولي عرف مثال د «ولد» ټکی دی چې له جینکو پرته یوازې هلکانو ته کارول کیږي، په داسې حال کې چې دا ټکی دواړو ته شامل دی. همدا راز د عرف له مخې خلک کب ته غوښه نه وایي حال دا چې کب هم یو ډول غوښه ده.

عرف داسې یوه کړنه ده چې په رامنځته کولو او ښه ګڼلو کې یې د ټولنې عام او خاص خلک لاس لري، خو اجماع بیا هغه څه دي چې یوازې مجتهدین پرې اتفاق کوي او په رامنځته کولو کې یې عام خلک کومه ونډه نه لري.

د عرف ډولونه

عرف په دوه ډوله دی: صحیح عرف او فاسد عرف.

صحیح عرف: صحیح عرف هغه ته ویل کیږي چې د کوم شرعي دلیل مخالف نه وي. حلال نه حراموي او حرام نه حلالوي. لکه د استصناع عقد یا مهر په مؤجل او معجل ډولونو وېشل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فاسد عرف: فاسد عرف هغه عرف ته ویل کیږي چې حلال حرام کړي او یا حرام حلال کړي، لکه په غمونو او ښادیو کې یو لړ ناروا دودونه او رواجونه او د سود خوړلو او جوارۍ کولو رواج کېدل.

د عرف حکم

مجتهد باید د شرعي حکمونو په راویستلو کې صحیح عرف په پام کې ونیسي. همدا راز قاضي باید د پرېکړې پر مهال عرف له پامه ونه غورځوي.
عرف د زماني په تېرېدو سره بدلون مومي. ډېر ځلې د زماني تېرېدل او د عرف بدلون ددې لامل شوی چې د امام ابوحنیفه او د هغه د شاګردانو تر منځ اختلاف رامنځته شي.
همدا راز امام شافعي، چې کله له بغداد څخه مصر ته ولاړ، نو د مصر د عرف د بدلون پر بنسټ امام شافعي د ډېرو مسایلو په اړه خپل نظر بدل کړ. له همدې امله امام شافعي دوه مذهبه لري چې د نوي او زوړ مذهب په نامه یادیږي.
امام مالک بیا ډېر احکام د مدینې د خلکو د عمل پر بنسټ بنا کړي.
د فاسد عرف په اړه باید وویل شي چې دې ډول عرف ته ارزښت ورکول روا نه دي. ځکه چې فاسد عرف د شرعي دلیل سره ټکر لري.

پوښتنې:

۱- د مصلحت لغوي او اصطلاحي تعریف له یوو مثال سره بیان کړئ.
۲- د مصلحت ډولونه له مثالونو سره بیان کړئ.
۳- د یوو مثال په ترڅ کې د استصحاب لغوي او اصطلاحي تعریف روښانه کړئ.
۴- سرچپه یا مقلوب استصحاب تعریف او مثال یې بیان کړئ.
۵- د استصحاب حجیت بیان کړئ او هم وواياست چې استصحاب د شرعي دلایلو تر منځ په کومه درجه کې قرار لري؟
۶- د عرف لغوي او اصطلاحي تعریف وکړئ او د قول او عمل پر بنسټ یې ډولونه د مثال سره بیان کړئ.
۷- د صحت او فساد پر بنسټ د عرف ډولونه بیان او حکم یې روښانه کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځه دیرشم لوست

له نصوصو څخه د استدلال طریقې

قرآن کریم او نبوي احادیث په عربي ژبه دي. موږ هغه وخت په سمه او بشپړه توګه د قرآن او سنت په حکمونو پوهېدلای شو چې د عربي ژبې په اصولو او د استدلال په طریقو پوه شو. له همدې امله د اصولو علماوو د عربي ژبې د جملو د معناګانو او دلالتونو په اړه پراخې پلټنې کړې. ددې پلټنو پر بنسټ یې داسې قواعد او اصول رامنځته کړي چې پر مټ یې د شرعي نصوصو سمه پوهه تر لاسه کېدای شي.

په دې لوستونو کې به په همدې قواعدو بحث وکړو

خاص او د هغه دلالت

د خاص تعریف: خاص په لغت کې یوازې او ځانګړي ته وایي او د اصولیانو په اصطلاح کې هر هغه لفظ چې یوازې په یوه معنا، پرته له دې چې افرادو ته یې وکتل شي، دلالت وکړي، خاص بلل کیږي.

د تعریف تشریح: که لفظ په یوه شخص باندې دلالت وکړي لکه احمد او یا په نوع کې په یوه فرد باندې دلالت وکړي، لکه سړی او یا په جنس کې په یوه فرد باندې دلالت وکړي، لکه انسان یا هم په ګڼو ټاکلو افرادو باندې دلالت وکړي، لکه درې او لس، نو خاص بلل کیږي.

خاص لکه څنګه چې په ذواتو، لکه احمد او موټر دلالت کوي، همداسې په معناګانو لکه پوهه، صبر او ربښتینولي هم دلالت کوي.

د خاص ضد عام بلل کیږي چې بیان به یې وروسته راشي.

د خاص مثالونه

د قسم په کفاره کې الله ﷻ فرمایي: ﴿ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ﴾ [المائدة: ۸۹]

۱- په دې آیت کې د ثلاثة لفظ خاص دی، په قطعي ډول یخپله معنا دلالت کوي او د زیاتوالي او کموالي احتمال نه لري. نو آیت دا معنا ورکوي: چا چې غلام د آزادولو لپاره ونه موند یوازې درې ورځې روژه نیول پرې واجب دي او بس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- رسول الله ﷺ فرمايي: «في أربعين شـــاة شـــاة». دې حـديث د پسونو د زکـات نـصاب څلوېښت وټاکه او دا يې هم ووېل چې په څلوېښتو پسونو کـې يـو پسه زکـات کـيږي. څرنګه چې دا دواړه لفظونه (څلوېښت او يو)خاص دي نو هيڅ زياتوالی او کموالی پکې نشي کېدای.

خو که داسې دليل راپيدا شي چې د خاص د تأويل غوښتنه کوي نـو پـه خـاص کـې بـه تأويل کيږي، لکه حنفي فقهاوو چې ويلي: په دې حـديث کـې مقـصد پـسه او يـا د هغـه قيمت دي، نو د دواړو ورکول صحيح دي.

د خاص حکم: کله چې په يوو نص کې خاص لفظ راشي، نو په قطعي ډول پخپلـه معنـا دلالت کوي، مګر دا چې يو دليل د تأويل يا بلې معنا غوښتنه وکړي.

مطلق، مقيد، أمر او نهی د خاص ډولونه دي.

مطلق

مطلق هغه لفظ دی چې په غير مقيد فرد باندې دلالت کوي، لکه سړی او مرغه.

د مطلق حکم

تر هغې چې د مطلق د مقيد کېدو لپاره دليل موجود نشي، مطلق پخپل اطلاق باندې پـاتې کيږي. د بېلګې په ډول د الله ﷻ په دې وينـا کـې: ﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا﴾ [المجادلة: ۳] د رقبـه لفـظ مطلـق دی او د ايمـان قيـد پکې نشته، په دې بنسټ د خطا قتل په اړه د قرآن ددې آيـت ﴿وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾ [النساء: ۹۲] له امله به نوموړې مطلقه رقبه د ايمان په شرط نه مقيده کيږي.

مقيد

مقيد هغه لفظ ته وايي چې په مقيد فرد باندې دلالت وکړي، لکه مسلمان سړی او سپين مرغه.

د مقيد حکم

مقيد چې په کوم شي دلالت کوي پـه هغـه عمـل کـول واجـب دي. د بېلګـې پـه ډول د النساء سورت پدې آيـت کـې: ﴿وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا﴾ [النساء:۹۲] د خطا قتل په کفاره کې د مؤمن غلام ازادول فرض شوي. پـه دې آيت ﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾ کې غلام د ايمان په صفت سره مقيد شوی ځکه نو د کافر غلام په ازادولو سره کفاره نه ادا کيږي او بايد چې په مقيد باندې عمل وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

أمر

له چا څخه د یوو کار کول غوښتل په داسې بڼه چې غوښتونکی ځان لوړ وګڼي، د اصولو په اصطلاح کې امر بلل کیږي. په دې بنسټ التماس او دعا امر نه بلل کیږي، ځکه چې التماس د دوو هم رتبه کسانو تر منځ صورت مومي او دعا لـه لـوړ رتبـه شـخص څخه د ټیټ رتبه شخص غوښتنې ته وایي، ځکه نو یو هم امر نه ګڼل کیږي.

د امر حکم

امر د خاص یو ډول دی او تر څو چې اړوونکې نښه موجوده نـشي پـه وجوب دلالـت کوي، نو د الله ﷻ دا وینا چې: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ﴾ [الجمعة: ۹] د آذان پر مهال د جمعې لمانځه ته پـه بېړې کولـو حکم کوي.

خو که داسې نښه او قرینه وموندل شي چې له خپلې معنا څخه د امـر د اړولـو غوښـتنه کوي، نو د امر معنا به هماغه وي چې قرینه یې غوښتنه کوي، لکه د الله پاک دا وینا چې فرمایي: ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾ [الجمعة: ۱۰] د جمعې له لمانځه وروسته په ځمکه کې ګرځېدل او د حـلال رزق پلټنه د الله پاک په پېرزوینه یو مباح کار دی. که چېرې دا امر د وجوب لپاره وګڼل شي، نو اباحت بـه پـه تکلیـف بـدل شي او په آیت کې یاده شوې د الله ﷻ پېرزوینه به بې معنا پاتې شـي. پـه حقیقـت کـې د پېرزوینې یادونه هغه اړوونکې قرینه ده چې امر یې له وجوب څخه اباحت ته اړولی.

نهي

خوګ له یوو کار څخه په داسې بڼه منع کول چې منع کوونکی ځان لوړ وګڼي دا منع د اصولو په اصطلاح کې نهی بلل کیږي.

د نهي حکم

کوم شی چې د نهي په واسطه په مطلق ډول منع شي، ځان سـاتل تـرې واجـب او ترسـره کول یې حرام دي، ځکه چې نهي د خاص له ډولونو څخه ده او یوازې په تحریم دلالت کوي. لکـه د الله ﷻ دا وینـا: ﴿وَلاَ تَنكِحُواْ الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُـواْ﴾ [البقـرة: ۲۲۱] چې لـه مشرکې ښځې سره د واده کولو په حرمت دلالت کوي. همدا راز د قرآن کریم دا آیت:

(c) ketabton.com: The Digital Library

﴿وَلاَ يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَأْخُذُواْ مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا﴾ [البقرة: ۲۲۹] له مېرمني څخه د مهر د بېرته اخيستلو په حرمت دلالت کوي.

که چېرې داسې قرينه وموندل شي چې نهی له خپلې تاکلې معنا (منع کول) څخه واړوي، نو د نهی معنا له قرينې سره سم بدلون مومي، لکه د قرآن کريم دا آيت چې فرمايي: ﴿رَبَّنَا لاَ تُزِغْ قُلُوبَنَا﴾ [آل عمران:۸] په دې آيت کې نهي د دعا په معنا ده، ځکه دلته له لوړ رتبه څخه د ټيټ رتبه غوښتنه ده او غوښتونکی ځان ټيټ بولي.

عام او د هغه دلالت

د عام تعريف: عام هغه لفظ ته وايي چې د اصلي لغوي معنا له مخې په ډېرو افرادو باندې په شامل ډول (په يو وخت)دلالت وکړي.

عام لفظونه: د اصولو علماوو له پلټنې وروسته هغه لفظونه او عبارتونه په ډاګه کړي چې د اصلي وضعي معنا له مخې په عموم دلالت کوي. مهم يې په لاندې توګه تشريح کوو:

۱- د کل او جميع لفظ: رسول اللهﷺ فرمايي: (كُلُكُمْ رَاعٍ وَكُلُكُمْ مَسْؤُوْلُ عَنْ رَعْيَتِهِ)

همدا راز الله پاک فرمايي: ﴿خَلَقَ لَكُم مَّا فِي الأَرْضِ جَمِيعاً﴾ [البقرة: ۲۹]

۲- هغه مفرد چې د جنس په تعريفي « الف، لام» سره معرفه شوى وي، لکه د قرآن کريم دا آيت: ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ﴾ [النور: ۲].

۳- هغه جمع چې د جنس په تعريفي «الف ، لام» سره معرفه شوې وي، لکه د بقرة سورت دا آيت: ﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلاَثَةَ قُرُوَءٍ﴾ .

۴- د (ما) او (من) ټکي لکه د قرآن کريم په دې آيت کې: ﴿وَمَن قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَئًا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ﴾ [النساء: ۹۲] په همدې ډول د قرآن کريم دا آيت: ﴿وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَاء ذَلِكُمْ أَن تَبْتَغُواْ بِأَمْوَالِكُم﴾ [النساء: ۲٤]

۵- نکره چې د نفي په سياق کې راشي، لکه د رسول اللهﷺ دا وينا: «**لا ضرر و لاضرار**»[۱]. په همدې ډول د قرآن کريم دا آيت: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾[البقرة: ۱٥٦].

(۱)أخرج البيهقي في السنن الكبرى عن عمرو ابن يحيى المازني عن أبيه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا ضرر ولاضرار ج ٦ ص ١٥٧.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عام حکم

فقهاء په دې متفق دي چې عام خپلو ټولو افرادو ته ورشامليږي. که د ځينو افرادو په تخصيص دليل ونه موندل شي نو په ټولو افرادو د عام حکم تطبيقيږي. همدا رنګه فقهاء په دې هم يو دي چې که د عام ځينې افراد د کوم دليل له مخې خاص شي، نو په پاتې افرادو يې دلالت ظني ګرځي او په بل ظني دليل يې تخصيص روا دی.

له تخصيص نه وړاندې د عام په دلالت کې د فقهاوو اختلاف دی چې آيا قطعي دی که ظني؟ هم دا چې په ظني دليل تخصيص کېدای شي او که نه؟

د حنفيانو په شمول د فقهاوو يوه ډله وايي: هغه عام چې تخصيص شوی نه وي، دلالت يې قطعي دی، نو په ظني دليل يې تخصيص روا نه دی. له همدې امله په قرآن کريم کې راغلی عام په آحادو حديثونو نه تخصيص کيږي، ځکه چې تخصيص د نسخې يو ډول دی او د قرآن نسخ په آحادو حديثونو روا نه دی.

د شافعيانو په شمول د فقهاوو يوه بله ډله په دې نظر ده چې عام له تخصيص وړاندې او وروسته په دواړو حالتونو کې ظني الدلالت دی. ځکه نو په دواړو حالتونو کې يې په ظني دليل تخصيص کول روا دي.

په همدې بنسټ چې له تخصيص وړاندې د عام په دلالت کې اختلاف دی. فقهاوو په يو شمېر زياتو مسألو کې اختلاف کړی. د يوې ډلې په نظر په قرآن کې ټول راغلي عام الفاظ قطعي الدلالت دي او په آحادو حديثونو يې تخصيصول روا نه دي. د بلې ډلې په نظر نوموړي الفاظ ظني الدلالت دي او په آحادو حديثونو يې تخصيص جايز دی.

پوښتنې:

۱- د خاص لغوي او اصطلاحي تعريف وواياست او د خاص العين، خاص النوع او خاص الجنس لپاره مثال وړاندې کړئ.

۲- د خاص حکم بيان کړئ.

۳- د لاندې اصطلاحاتو معنا او حکم د يوو مثال سره روښانه کړئ.

مطلق، مقيد، امر او نهی.

۴- عام تعريف کړئ او هم د عام څلور الفاظ د مثال سره بيان کړئ.

۵- د عام حکم څه دی؟ ددې اختلاف په اړه د فقهاوو نظريات بيان کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږ دیرشم لوست

شرعي حکم (۱)

الله ﷻ انسان پیدا کړ او د شریعت په رالیږلو یې د ژوند نظام، حلال او حرام ورته روښانه کړل، تر څو په عدالت پرېکړه وکړي. اسلامي شریعت په حقیقت کې د شرعي احکامو ټولګه ده. نو راځئ چې لومړی په دې ځان وپوهوو چې حکم څه ته وايي او کوم کوم ډولونه لري؟

د حکم تعریف

حکم په لغت کې منعې ته وايي او قاضي ته ځکه حاکم ویل کیږي چې خلک له ظلم څخه منع کوي.

د اصولیانو تعریف: حکم د الله تعالی هغه خطاب ته ویل کیږي چې له مکلفو وګړو د کوم کار کول یا نه کول غواړي، یا یې مباح کوي، یا کوم څیز د بل کار لپاره شرط، سبب، مانع او... ګرځوي.

د تعریف شننه

د الله ﷻ خطاب: خطاب په لغت کې د دوو کسانو تر منځ خبرو ته وايي چې د یو بل پوهولو لپاره ترسره کیږي. دلته ورڅخه مقصد همدا دی. د (الله) په لفظ سره د بل چا سره خبرې له دې تعریف څخه وځي.

د مکلفینو کړه وړه: هغه عقیده، وینا او عمل چې له مکلف مسلمان څخه صادریږي.

مکلف: بالغ، عاقل چې په خبرو پوهیږي.

غوښتنه: د امر په ټکو د څه کولو غوښتل او د نهي په ټکو منع کول.

اباحت یا اختیار ورکول: د یوو کار کول او نه کول، یو ډول ګڼل.

د حکم مثالونه

۱- د کولو غوښتنه: الله ﷻ فرمایي: ﴿أَوْفُواْ بِالْعُقُودِ﴾ [المائدة: ۱] په دې خطاب کې د ژمنو د پوره کولو غوښتنه ده چې د مکلفینو فعل دی.

۲- د نه کولو غوښتنه: الله پاک فرمایي: ﴿لَا يَسْخَرْ قَومٌ مِّن قَـوْمٍ﴾ [الحجرات: ۱۱] په دې خطاب کې له ملنډو وهلو څخه د خلکو منع کول دي چې دا هم د مکلفینو فعل دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- اختیار ورکول: ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَن تَنكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾ [الممتحنة:۱۰]، په دې خطاب کې د مسلمانو ښځو د نکاح کولو په اړه مکلفینو ته اختیار ورکول دي.

۴- **وضعي حکم:** رسول اللهﷺ فرمايلی: **«لايرث القاتل»**[۱] د پیغمبر علیه السلام دا حدیث چې په حقیقت کې د اللهﷻ له خوا وحې ده، د قتل په هکله دی. په دې حدیث کې د مورث قتلول له میراث څخه د محرومیت مانع ټاکل شوی دی، او مانع ټاکل وضعی حکم دی.

د فقهاوو په وړاندې حکم د الله تعالی د هغه خطاب اثر دی چې د مکلفو وګړو په کړو وړو پورې اړه لري، د څه کول یا نه کول ورڅخه غواړي، یا یې مباح کوي، یا کوم څیز د بل کار لپاره شرط، سبب، مانع او... ګرځوي.

په لومړي مثال ﴿أَوْفُواْ بِالْعُقُودِ﴾ کې د اصولیانو په وړاندې حکم د ژمنو د پوره کولو غوښتنه ده او د فقهاوو په وړاندې د ژمنو د پوره کولو وجوب دی، ځکه غوښتنه واجبول دي چې اثر یې وجوب دی. همدا راز په دویم مثال کې حکم د ملنډو وهلو منع کول دي چې اثر یې حرمت دی. په دریم مثال کې حکم د نکاح اباحت دی چې اثر یې د نکاح مباح کېدل دي. په څلورم مثال کې قتل له میراث څخه د محرومیت سبب ګرځول دي چې اثر یې له میراث څخه عملا محرومېدل دي.

یادونه

هغه څه چې په قرآن ثابت دي هغه په مستقیمه توګه د الله تعالی د خطاب اثر دی، او هغه څه چې په سنتو، اجماع او قیاس ثابت دي هغه هم د الله تعالی د خطاب اثر ګڼل کېږي، ځکه د سنتو، اجماع او قیاس ثبوت هم په قرآن راغلی، نو په حقیقت کې حاکم یوازې الله تعالی دی. او موږ سنت، اجماع او قیاس ځکه منو چې اللهﷻ یې د منلو امر کړی او هغه څه چې ددوی په وسیله ثابتیږي له قرآن څخه سرچینه اخلي.

د شرعي حکم ډولونه

شرعي حکمونه په دوه ډوله دي:

تکلیفي حکمونه او وضعي حکمونه.

---

(۱) أخرجه الترمذي في سننه، باب إبطال ميراث القاتل، وصححه الألباني، (دار إحياء التراث العربي ـ بيروت) ج٤ ص ٤٢٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

تکلیفي حکم

د تکلیفي حکم تعریف: تکلیفي حکم د الله تعالی هغه خطاب دی چې د مکلفو وګړو په کړو وړو پورې اړه لري، د څه کول، نه کول ورڅخه غواړي، یا یې مباح کوي.

د تکلیفي حکم ډولونه

د تکلیفي حکم د ډولونو په اړه د فقهاوو تر منځ اختلاف دی.

جمهور علما وايي چې تکلیفي حکم دا پنځه ډولونه لري: فرض، واجب، مندوب، مباح، مکروه او حرام.

حنفیان په دې نظر دي چې تکلیفي حکم اووه ډولونه لري: فرض، واجب، مندوب، مباح، تنزیهي مکروه، تحریمي مکروه او حرام.

اوس به ددې ډولونو په تفصیلاتو خبرې وکړو.

واجب

د واجبو تعریف: د لغت له مخې واجب د لازم په معنا دی. د پرېوتونکي په معنا هم راځي، لکه چې د دېوال د راپرېوتو پر مهال وايي: وجب الحایط.

واجب په اصطلاح کې هغه عمل ته وايي چې کوونکی یې د ثواب او پرېښودونکی یې د سزا وړ ګرځي. د جمهورو په وړاندې واجب او فرض دواړه یوه معنا او یو حکم لري.

حنفیان دلیل ته په کتو سره د فرض او واجبو تر منځ توپیر کوي. که چېرې دلیل ظني وي، لکه د قرباني ثبوت چې په آحاد حدیث شوی، نو فعل واجب ګڼل کیږي او که چېرې دلیل قطعي وي، لکه د لمانځه فرضیت چې په قرآني آیتونو ثابت شوی، نو عمل فرض ګڼل کیږي. ددې توپیر په اساس د حنفیانو په وړاندې واجب له فرضو څخه ټیټه درجه لري. له همدې امله د واجبو د پرېښودونکي سزا د فرضو له پرېښودونکي څخه کمه ده. همدا راز له فرضو څخه منکر کافر ګڼل کیږي، خو له واجبو څخه منکر کافر نه ګڼل کیږي.

پوښتنې:

۱- د فقهاوو او اصولیانو له نظره د شرعي حکم لغوي او اصطلاحي تعریف وکړئ.

۲- د جمهورو او حنفیانو له نظره د تکلیفي حکم تعریف او ډولونه بیان کړئ.

۳- د واجب لغوي او اصطلاحي تعریف بیان او د حنفیانو په وړاندې د واجبو او فرضو توپیر روښانه کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شرعي حکم (۲)

مندوب

د مندوب تعریف: ندب په لغت کې د یوو مهم کار لپاره بللو ته وایي.

مندوب په اصطلاح کې هغه عمل ته ویل کیږي چې کوونکي ته یې ثواب شته، خو پرېښودونکی ته یې عقاب نشته. د مندوب ځینې ډولونه داسې دي چې په پرېښودلو یې بنده ملامت ګڼل کیږي.

مندوب ته سنت، مستحب، نفل، تطوع، احسان او فضیلت هم ویل کیږي. دا ټول لفظونه د معنا په لحاظ سره نژدې دي او هغه عمل ته ویل کیږي چې کول یې غوره خو اجباري نه وي.

مندوب ګڼې درجې لري

د مندوب لوړه درجه سنت مؤکد دي. سنت مؤکد هغه عمل ته ویل کیږي چې رسول الله ﷺ ورباندې همیشه والی کړي وي او ډېر لږ یې پریښې وي، لکه د سهار د لمانځه دوه رکعته سنت چې پرېښودونکی یې ملامت ګڼل کیږي.

په دې پسې د غیرمؤکدو سنتو درجه ده. دا هغه سنت دي چې رسول الله ﷺ ترسره کړي، خو دوام یې ورباندې نه وي کړې، لکه د مازیګر له لمانځه مخکې څلور رکعته نفل لمونځ ادا کول.

په دې پسې د هغو سنتو درجه ده چې د فضیلت، ادب او زوایدو سنتو په نامه یادیږي، لکه د ژوند په عامو چارو کې د پیغمبر علیه السلام د عاداتو او هغو کارونو پیروي کول چې له هغه مبارک شخه د یوو انسان په توګه صادر شوي وي. مثالونه یې په خوراک، څښاک او ویده کېدو کې د رسول الله ﷺ پیروي کول دي.

مکروه

د مکروه تعریف

مکروه په لغت کې بد ګڼل شوي ته وایي.

مکروه په اصطلاح کې هغه عمل ته ویل کیږي چې پرېښودونکي ته یې ثواب شته، خو کوونکي یې د سزا وړ نه ګرځي.

د حنفیانو پر وړاندې مکروه په دوه ډوله دی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

تنزيهي مكروه: هغه مكروه ته ويل كيږي چې پرېښودونكي ته يې ثواب وي او كـوونكي ته يې سزا نه وي، لكه د جمهورو د تعريف په څېر.

د بېلګې په ډول په ولاړه اوبه څښل تنزيهي مكروه دي ځكه چې د ابوسعيد خدريؓ په روايت كې رسول اللهﷺ په ولاړه د اوبو څښل منع كړي[1].

تحريمي مكروه: تحريمي مكروه هغې عمل ته ويـل كيـږي چې پـه ظني دليـل ورڅخـه خلك منع شوي وي.

د حنفيانو په وړاندې دا مكروه د واجب په مقابل كې قرار لـري. لـه حـرام څخـه پـه ټيټـه درجه كې راځي او منكر يې نه كافر كيږي.

مثال يې د چا په بيعې باندې بيع كول او د چا په خطبې (مركـې) بانـدې مركـه كـول دي ځكه چې رسول اللهﷺ فرمـايي: «ولا يبيع الرجل على بيع أخيه ولا يخطب على خطبة أخيه»[2]

دا حديث خبر واحد دی نو ظني دليل دی.

حرام

د حرامو تعريف

حرام په لغت كې ممنوع ته وايي او د جمهورو په اصطلاح كې هغه عمل ته ويـل كيـږي چې پرېښودونكي ته يې ثواب او كوونكی يې د سـزا وړ ګرځـي. حنفيـانو هـم د حرامـو تعريف همداسې كړی، خو يو شرط يې ورزيات كړی او هغه دا چې حرام بـه پـه قطعـي دليل ثابت وي.

د حرامو مثالونه خورا زيات دي، لكه د شرك حراموالی، د زنا، سود او نورو حراموالی.

وضعي حكم

د وضعي حكم تعريف

د الله پاك خطاب چې يو شی د بل شي لپاره سبب، شرط او يا مانع وګرځوي.

ددې مقصد دادی چې الله پاك موږ تـه حكمونـه راليږلـي او د حكـم د ثبـوت لپـاره يـې دلايل ټاكلي. د بېلګې په ډول يو حكم د خپل سبب په پيدا كيـدو، د شـرطونو پـه پـوره

---

(١)أخرجه مسلم في كتاب الأشربة ، باب في الشرب قائما برقم (٢٠٢٥).

(٢) أخرجه البخاري في باب لا يبيع على بيع أخيه برقم : (٢٠٣٣).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېدو او د مانع په له منځه تلو، منځته راځي. همدا راز د سبب او شرط په له منځه تلو او د مانع په پیدا کېدو له منځه ځي.

دې ته وضعي حکم ځکه وايي چې د شارع له خوا کېښودل شوي. دا شارع دی چې د لاس پرې کولو لپاره يې غلا کول سبب ګڼلي، د لمانځه د صحت لپاره يې اودس شرط ګڼلی او د مورث وژل يې د ميراث د اخيستلو مانع ګرځولي.

وضعي حکم درېو ډولو ته وېشل شوی: سبب، شرط او مانع.

سبب

په هر هغه شي باندې، چې بل شي ته رسېدل کېږي، سبب نومېږي.

سبب په اصطلاح کې هغه شي ته ويل کېږي چې په موجود کېدو يې حکم موجودېږي او په له منځه تلو يې حکم له منځه ځي.

د مثال په توګه د روژې د مياشتې په ليدل کېدو د روژې نيول واجبېږي، الله ﷻ فرمايي: ﴿فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾ [البقرة: ۱۸۵].

شرط

د شرط تعريف

شرط هغه شي ته ويل کېږي چې له وجود پرته يې شی نه بشپړېږي او د شي په حقيقت کې داخل هم نه وي.

شرط په اصطلاح کې هغه شي ته ويل کېږي چې په له منځه تلو يې حکم له منځه ځي، خو په موجود کېدو يې حکم هرو مرو منځته نه راځي.

د شرط مثال: اودس کول د لمانځه لپاره شرط دی. الله ﷻ فرمايي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ [المائدة: ٦]. که چېرې اودس نه وي لمونځ نه کېږي خو د اودس د شتون سره هرو مرو لمونځ نه موجودېږي.

مانع

د مانع تعريف:

د دوو شيانو تر منځ پردې ته مانع ويل کېږي.

مانع په اصطلاح کې هغه شي ته ويل کېږي چې په شتون يې حکم منځ ته نه شي راتلای. يعني کله کله د حکم سببونه پوره وي او بايد حکم موجود شي خو د يوو مانع له امله حکم منځته نه راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بېلګې په ډول که پلار خپل ځوی ووژني، نو قصاص کیږي پرې نه، ځکه دلته یو مـانع منځته راغلی او هغه د پلارولۍ اړیکه ده، چې د قصاص مانع ګرځي.

فعالیت

د لیکل شوي مثال په څېر راتلونکي هر یوو حکم ته دوه مثالونه ولیکئ:

مثال: فرض: ۱ـ په یوه ورځ کې پنځه وخته لمونځ فرض دي.

۲ ـ هغه څوک چې د حج کولو توان لري، ادا کول یېورباندې فرض دي.

فرض: ۱ ـ

۲ ـ

واجب: ۱ ـ

۲ ـ

تنزیهي مکروه: ۱ ـ

۲ ـ

تحریمي مکروه: ۱ ـ

۲ ـ

حرام: ۱ ـ

۲ ـ

پوښتنې:

۱- د ندب لغوي او اصطلاحي معنا روښانه کړئ.

۲- د مندوب درجې بیان کړئ.

۳- د حنفیانو په وړاندې د تحریمي او تنزیهي مکروه تر منځ څه توپیر دی؟

۴- د جمهورو او حنفیانو له نظره د حرام تعریف روښانه کړئ.

۵- وضعي حکم څه ته وایي؟ ولې ورته وضعي وایي او ډولونه یې کوم دي؟

۶- د سبب، شرط او مانع لغوي او اصطلاحي تعریفونه د مثال سره بیان کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اته دیرشم لوست

فتوا

د فتوا تعریف

د فتوا ټکی د (أفتاه فی الأمر) څخه اخیستل شوی. معنا یې ده: چاره یې ورته بیان او روښانه کړه، فتوا هغه نظر ته وایي چې فقیه یې وړاندې کوي.

د فتوا اصطلاحي تعریف: یوو چا ته د پېښې شوې مسألې په اړه د دلیل پر بنسټ د الله ﷻ حکم څرګندولو ته فتوا وایي.

مفتي: هغه عالم ته وایي چې خلکو ته د پېښو شویو مسألو په اړه شرعي حکم بیانوي.

مستفتي: د یوې پېښې په اړه د شرعي حکم پوښتونکي ته وایي.

د فتوا اهمیت او ارزښت

افتا خورا ارزښت لرونکی او د درناوی وړ منصب دی. له همدې کبله الله پاک په قرآن کریم کې د فتوا ورکولو دنده خپل ځان ته منسوبه کړې او فرمایي: ﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّـهُ يُفْتِيكُمْ﴾ [النساء: ۱۷٦]

په لومړیو کې ددې دندې ترسره کول د خواږه پیغمبر ﷺ دنده وه. هغه علیه السلام به د الله پاک له وحې سره سم خلکو ته فتوا ورکوله او په خورا روښانه او لنډ ډول به یې خلکو ته د هغوی پوښتنې ځوابولې.

مفتي د رسول الله ﷺ په مقام کې قرار لري. رسول الله ﷺ په دې اړه فرمایي: «إن العلماء ورثة الانبياء وإن الأنبياء لم يورِّثوا دينارا ولا درهما إنما ورَّثوا العلم»[(۱)]، بې شکه علماء د انبیاوو وارثان دي او انبیاوو دینار او درهم په میراث نه دی پرېښی، بلکې یوازې علم یې په میراث پرېښی.

مفتي د احکامو په بیانولو کې د رسول الله ﷺ استازی دی. رسول الله ﷺ فرمایي: «ألا ليبلغ الشاهد منكم الغائب»[(۲)]، خبر اوسئ! حاضر دې غایب ته (خبره) ورسوي.

---

(۱) أخرجه أبو داود في كتاب العلم، باب في فضل العلم

(۲) أخرجه البخاري في كتاب العلم، باب قول النبي ﷺ : رب مبلغ أوعى من سامع، ومسلم في كتاب القسامة والمحاربين ، باب تغليظ تحريم الدماء والأعراض والأموال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرنګه چې مفتي د الله پاک احکام خلکو ته بیانوي، نو دا دنده ستر مسؤلیت هم دی. الله د هغه چا لپاره چې له خپله ځانه په الله ﷻ پسې خبرې تړي د سخت عذاب وعده کړې او دا کار یې یو ډول شرک بللی. الله ﷻ فرمايي: ﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ [الأعراف: ٣٣]. **ژباړه**: ای محمده! دوی ته ووایه زما رب چې کوم شیان حرام کړي، هغه دادي: د بې حیايی چارې که ښکاره وي او که پټې ګناه او د حق پر خلاف تیری او دا چې له الله سره تاسې کوم څوک شریک کړئ چې د هغه لپاره یې کوم سند نه دی نازل کړی او دا چې د الله په نوم داسې کومه خبره وکړئ چې د هغې په باب تاسې معلومات ونه لرئ چې هغه په حقیقت کې کړې ده.

رسول الله ﷺ په دې اړه فرمايلي: «مَنْ أُفْتِيَ بِغَيْرِ عِلْمٍ كَانَ إِثْمُهُ عَلَى مَنْ أَفْتَاهُ»[1]

چاته چې په ناپوهی فتوا ورکړل شوه ګناه یې په هغه چا ده چې فتوا یې ورکړې.

سلفو صالحینو به تل کوښښ کاوه چې د شرعي مسایلو پوښتونکي نورو ته ولیږي او د سختې اړتیا پرته به یې فتوا ورکولو ته زړه نه ښه کاوه. هغوی بـه لـه علـم پرتـه لـه فتـوا ورکولو څخه خلک زیات ویرول.

د فتوا ورکولو حکم

فتوا ورکول پنځه حالتونه لري:

١- هغه مهال د فتوا ورکول واجب دي چې مفتی د فتوا په مسأله پوه وي، ځواب ویلو ته اړتیا هم وي، پر حکم د عمل کولو وخت هم رسېدلی وي او په سیمه کې بل مفتي هم نه وي. په داسې حالاتو کې فتوا ورکول ددې آیت پر بنسټ واجب دي: ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ﴾ [آل عمران: ١٨٧]. **ژباړه**: دغو اهل کتابو ته هغه کلکه وعده وریاده کړه چې الله ورڅخه اخیستې وه چې تاسې بـه د کتـاب لارښوونې پـه خلکـو کـې هـرو مـرو خوروئ او هغه به نه پټوئ ، خو هغو کتاب شاته وغورځاوو او هغه یې په لږه بیه وپلوره، څومره ناکاره راکړه ورکړه ده چې دوی یې کوي.

---

(١) أخرجه أبوداود، باب التوقي من الفتيا (دار الكتاب العربي ، بيروت)، ج ٣ ص ٣٥٩.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رسول اللهﷺ دا وینا هم ددې غوښتنه کوي: «من سئل عن علم فکتمه ألجمه الله بلجام من نار یوم القیامة»[۱]، له چا څخه چې د یو علم په هکله پوښتنه وشوه، او ده هغه پټ کړ، نو د قیامت په ورځ به د اور په قیضه قیضه کړای شي.

۲- کله چې مفتي د فتوا ورکولو وړ وي، خو په سیمه کې بل مفتي شتون ولري او هم د فتوا ورکولو اړتیا شدیده نه وي، نو فتوا ورکول مستحب دي.

۳- فتوا ورکول هغه مهال حرام دي چې ځواب ورکوونکی په شرعي حکم پوه نه وي، که څه هم فتوا یې له شریعت سره برابره وي. یا د فتوا ورکولو مقصد دنیوي ګټې او یا هم د نفس غوښتنه وي.

۴- که پوښتنه دداسې مسألې په اړه وي چې پېښه شوې نه وي او فرضي بڼه ولري نو پداسې موضوعاتو کې فتوا ورکول مکروه دي. سلفو صالحینو په داسې موضوعاتو کې بحث کول بد ګڼل او ویل به یې: پرې یې ږدئی تر څو پېښې شي.

۵- فتوا ورکول هغه وخت مباح ګڼل کیږي چې مفتي د فتوا وړ وي، موضوع هم داسې وي چې پېښېدل یې شوني وي خو د فتوا د ځواب لپاره وخت زیات وي. په داسې حالاتو کې فتوا ورکول روا دي.

د مفتي شرطونه

څرنګه چې مفتي د اللهﷻ او رسولﷺ حکم خلکو ته بیانوي نو باید لاندې شرطونه پکې پوره وي:

۱- مفتي باید مسلمان، بالغ، عاقل او عادل وي. پر دې شرطونو باندې د علماوو اجماع ده. کافر، مرتد او هغه څوک، چې د ایمان ماتوونکی عمل یې ترسره کړی وي، د فتوا ورکولو وړ نه دی. همدا راز کوچنی، لیونی، اعتقادي فاسق، عملي او قولي فاسق د فتوا ورکولو وړ نه بلل کیږي.

۲- مفتي باید په ور وړاندې شوې مسأله علم ولري، د هغې په هکله له شرعی دلایلو څخه خبر وي، د پخوانو علماوو نظریات، په دې هکله باید ورته معلوم وي، څو د اجماع په خلاف فتوا ورنکړي.

---

(۱) أخرجه أبوداود في كتاب العلم، باب كراهية منع العلم والترمذي في أبواب العلم،باب ما جاء في كتمان العلم، وقال حديث حسن.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- مفتي باید د فقهې په اصولو عالم او د متفق علیها او اختلافي دلایلو او په ځانګړي ډول د قیاس په اړه هم علم ولري.

۴- مفتي باید به عربي ژبه، نحو او صرف عالم وي، ځکه د فتوا مأخذونه په عربي ژبه دي، نو د عربي له پوهې پرته په سمه توګه شرعي حکم ته رسېدل ناشوني دي.

۵- مفتي باید د اسلامي شریعت په مقاصدو پوه وي او د خلکو د مصلحتونو، حالاتو او دودونو په اړه معلومات ولري، ځکه ځینې احکام د مصلحتونو، حالاتو او دودونو په بدلون بدلون مومي.

۶- مفتی باید د وروړاندې شوې مسألې په ټولو اړخونو ځان پوه کړي، د پوښتل شوې صورت څخه هر اړخیز تصور ولري، څو د هغه سره مناسب حکم اظهار کړی شي.

پوښتنې:

فتوا، مفتي او مستفتي چا ته ویل کیږي؟

د فتوا د ارزښت او اهمیت په اړه معلومات ورکړئ.

په بېلابېلو وختونو کې د فتوا ورکولو په اړه رڼا واچوئ.

د مفتي شرطونه کوم کوم دي؟

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library